

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НЕГРУ ФЕДІР СТЕПАНОВИЧ

УДК: 159.9:343.97:343.541:343.43:343.615

ДИСЕРТАЦІЯ
ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Ф.С. Негру**

Науковий керівник: **Костицький Михайло Васильович**, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, почесний академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений юрист України

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Негру Ф.С. Юридико-психологічні детермінанти домашнього насильства.
– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 –
Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням юридичних та психологічних детермінант домашнього насильства.

На основі теоретичного аналізу літературних джерел розкрито юридико-психологічну природу домашнього насильства як багатовимірного явища, що не зводиться до фізичних посягань, а включає психологічні, сексуальні та економічні форми примусового контролю. Обґрунтовано, що саме нефізичні форми насильства часто становлять структурний каркас влади й підпорядкування у сімейних міжособистісних стосунках, задають циклічність, латентність і ескалацію насильницьких дій, а також створюють специфічні доказові й кваліфікаційні бар'єри в правозастосуванні. Методологічно дослідження спирається на інтегроване розуміння кримінологічної детермінації домашнього насильства як результату взаємодії причин, умов і факторів макро-, мезо- та мікрорівнів, які діють у контексті приватності сімейного життя та ускладнюють раннє виявлення й припинення насильницьких практик.

Аналіз основних детермінантів виникнення домашнього насильства дозволив встановити, що підвищення ймовірності насильницьких дій не має універсальної причини, а формується кумулятивно через поєднання індивідуальних, соціокультурних, міжособистісно-сімейних та інституційних чинників. До індивідуальних віднесено психоемоційну нестабільність, адиктивні прояви, нестабільність функціонування психіки, дефіцит освіти або відсутність соціальної зрілості. Соціокультурний чинник характеризується наявністю гендерних стереотипів, патріархальних установок та загальну соціальну толерантність до насильства. Міжособистісний чинник включає конфліктність, економічну асиметрію, домінування одного партнера, нестабільність стосунків.

Серед інституційних чинників виділено обмежену доступність підтримки, складність доказування, низьку правову обізнаність, слабку соціальну згуртованість. Окремо проаналізовано вплив воєнного стану як потужного макросоціального стресора, що одночасно підвищує ризики агресивної ескалації через травматизацію, втрати, переміщення, руйнування соціальних зв'язків, що призводить до латентності насильства через зниження доступності допомоги, обмеження мобільності та зміщення пріоритетів у сприйнятті загроз.

Емпіричну базу дисертаційної роботи становить узагальнення та інтерпретація офіційної статистики звернень і фіксації домашнього насильства, а також аналіз судової практики. На основі статистичних даних щодо викликів поліції та складених протоколів у місті Києві за 2020 – 2025 роки та Донецької області за 2023 – 2025 роки встановлено, що динаміка реєстрації може відображати не лише реальні зміни частоти інцидентів, а й трансформацію рівня інституційної фіксації, а саме: зміни обізнаності, довіри та доступу до сервісів. Доведено, що в кризових умовах спадна тенденція звернень не може трактуватися як однозначний індикатор покращення, оскільки ця динаміка пояснюється адаптивним виснаженням населення, розвитком уникливих копінг-стратегій поведінки та знеціненням деструктивних внутрішньо сімейних конфліктів на тлі ризиків для життя та здоров'я, спричинених збройною агресією російської федерації проти України.

На основі аналізу звітів судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення та звіту судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінальних проваджень за 2022 – 2024 роки за статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) і статтею 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), встановлено, що реагування має чітку адміністративно-центровану структуру при помірному характерові кримінальної відповідальності. Адміністративна відповідальність охоплює основну масу випадків і фактично виконує роль первинного реагування для епізодичних та ранніх проявів насильства. Кримінально-правовий сегмент є

суттєво меншим за обсягом і має селективний характер, що зумовлено необхідністю доведення систематичності та наслідків насильницьких дій у сім'ї. Отже, у практичному вимірі це означає, що перехід до кримінального переслідування відбувається вже після накопичення повторюваності, тобто із запізненням щодо логіки раннього запобігання ескалації, а сама система значною мірою реагує на насильство як на вже сформований процес, а не як на динамічний ризик.

Виявлено, що адміністративне реагування характеризується домінуванням штрафу як основної санкції, що за умов низької добровільної сплати та відносно невисоких середніх розмірів стягнення послаблює превентивний ефект і створює ризик розриву між формальним притягненням до відповідальності та фактичним виконанням рішень. Додатковим структурним індикатором проблем правозастосування є значна кількість проваджень, які закриті через строки та малозначність, а також повернення матеріалів через неналежне їх оформлення, що у сукупності свідчить про процесуальні затримки, неоднорідність стандартів оцінювання та проблеми доказування, особливо щодо психологічного й економічного насильства. З позиції захисту прав постраждалих така конфігурація може сприяти вторинній віктимізації. Потерпіла сторона стикається з повторними зверненнями, затягуванням процедур або формальною реакцією, що не забезпечує достатнього припинення насильницького циклу.

Виявлено суперечливу закономірність, коли провадження доходить до розгляду по суті, суди переважно ухвалюють вирок. Зазначене опосередковано вказує на здатність системи забезпечувати доказовість у частині справ. Водночас стійкі високі залишки нерозглянутих проваджень на кінець року свідчать про процесуальну інерцію та недостатню оперативність кримінального правосуддя у цій категорії справ. У безпековому вимірі це означає, що ефективність кримінального закону знижується не стільки через «неможливість покарання», скільки через затримку надання реального захисту та завершення провадження, що продовжує стан невизначеності й ризику для постраждалих. Потребує додаткової уваги частка вироків, ухвалених на підставі угод, оскільки в умовах

залежності й можливого тиску з боку кривдника така практика потребує підвищеного стандарту перевірки добровільності позиції потерпілої сторони та оцінки ризиків повторення насильства.

На основі опитування респондентів виявлено домінування в професійному сприйнятті соціокультурних, нормативних, інституційно-правових і загально соціальних кризових факторів ризику, водночас соціально-економічний блок демонструє більшу варіативність. Показники свідчать про структурну, а не тільки ситуаційну природу ключових детермінант: найбільш вагомим виявляються не лише матеріальні труднощі, а насамперед нормативна толерантність до контролю й домінування, міжпоколінна трансляція насильницьких моделей міжособистісної взаємодії, фрагментарність міжвідомчої взаємодії та вплив затяжної кризи. Доведено, що профілактичні стратегії мають бути спрямовані на зміну норм і практики взаємодії, на підсилення міжвідомчої логіки реагування та на стабілізацію ресурсів сімейної взаємодії, а не лише на реакцію за фактом насильства.

Проведено психологічний аналіз суб'єктів сімейної взаємодії та сформовано узагальнений портрет кривдника і постраждалої особи. Зокрема, для кривдника характерним є поєднання соціально-демографічних, поведінкових і психологічних ознак (зокрема, дефіцити емоційної регуляції, імпульсивність, низька толерантність до фрустрації, когнітивні викривлення та домінантні установки), які в умовах хронічного стресу й травматизації можуть підсилювати ризик агресивних реакцій. Водночас, для постраждалих визначено роль віктимної вразливості як чинника, що не зумовлює насильство, однак підвищує ймовірність тривалого перебування у небезпечних стосунках через низьку самооцінку, почуття провини, залежні стилі прив'язаності, соціально-економічну залежність, вивчену безпорадність та бар'єри для звернення. Також на основі аналізу звітів про постраждалих від домашнього насильства, виявлено що зростання зареєстрованої віктимізації у 2022 – 2024 роках за наявності стабільної гендерної асиметрії та збільшення дітей у статусі постраждалих посилює вимогу

до травма-інформованих протоколів реагування і реабілітації та пріоритетного захисту дитинства.

Обґрунтовано, що ефективність системи визначається не кількістю формальних заходів, а здатністю забезпечити фактичну безпеку постраждалих, особливо дітей, скоротити час реагування, зменшити повторюваність та мінімізувати вторинну віктимізацію. Також запропоновано бачення профілактики як безперервного процесу – від універсальної превенції й раннього виявлення ризиків (наприклад, через освітній сектор як простір формування навичок ненасильницької комунікації, психологічну просвіту щодо форм та видів насильства) до третинної профілактики, що передбачає контроль за виконанням обмежень і системну корекційну роботу з кривдником поряд із травма-інформованою підтримкою постраждалих.

Проаналізовано досвід Республіки Польща, Сполучених Штатів Америки (далі – США), Канади та Швеції щодо протидії домашньому насильству. Використовуючи отримані дані, встановлено практичну релевантність для вдосконалення національної превенції та можливості вибіркової адаптації з урахуванням українських ресурсних і воєнних реалій. Узагальнення ключових моделей показало, що найбільшу прикладну цінність мають не окремі інструменти, а інтегровані механізми, які з'єднують раннє виявлення, стандартизоване документування, міжвідомчу координацію, оперативний доступ до захисту та наявність розвиненої інфраструктури підтримки, спрямованої на запобігання міжпоколінній трансмісії насильницьких сценаріїв.

Розроблено план міждисциплінарного семінару-інтенсиву для суб'єктів, які здійснюють заходи запобігання та протидії домашньому насильству з урахуванням умов ресурсних обмежень. Програма включає опанування травма-інформованими принципами комунікації та запобігання вторинній віктимізації, урахування вікових особливостей взаємодії з постраждалими (зокрема з дітьми та особами похилого віку), застосування технік деескалації у взаємодії з кривдником, удосконалення обміну інформацією між суб'єктами, використання протирецидивних інструментів і методів оцінювання результативності превенції,

а також підходи до збереження професійного здоров'я фахівців, залучених до роботи з травматичним досвідом насильства в сім'ї. Доведено доцільність міждисциплінарного навчального формату як інструмента уніфікації підходів, посилення міжвідомчої узгодженості та стандартизації процедур взаємодії.

Ключові слова: домашнє насильство; юридико-психологічні детермінанти насильства; соціальні чинники насильства; деструктивна внутрішньо сімейна взаємодія; профілактика домашнього насильства; превентивні заходи.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Негру Ф.С. Кримінологічний аспект сімейного насильства як соціальної деструкції. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»* № 9, 2024. С. 300-302 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/71>
2. Негру Ф.С. Юридико-психологічний аналіз детермінант насилля в сім'ї. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»* № 5, 2025. С. 201-205 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/50>
3. Негру Ф.С. «Правові та інституційні механізми профілактики домашнього насильства в Україні» *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія «Право», В.93. ч.3, 2026. С. 230-237 DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.31>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Негру Ф.С. Юридична та психологічна допомога жертвам сімейного насильства в умовах війни. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України: збірник тез доп. III Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 травня 2024 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України В. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України, 2024. с.198*

5. Негру Ф.С. Домашнє насильство як соціальне явище та кримінальне правопорушення. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє*: Матеріали XXIV Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. 18 квітня 2024 року, м. Черкаси. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2024. 414 с.

6. Негру Ф.С. Насильство в сім'ї: основні поняття, різновиди та відповідальність. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України*. зб-к тез доп. VII міжвідом. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 17 квіт. 2025 р.). Київ: НАВС, 2025. С.125-127

7. Негру Ф.С. Нормативно-правові засади профілактики домашнього насильства. *Ernst Lortikyan International Scientific Project «Global Creative Ideas Forum and united perspectives»*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції-форуму (м. Харків, 28 лютого 2026 р.). м. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2026. С. 97

ABSTRACT

Negru F.S. Legal and psychological determinants of domestic violence. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation is a comprehensive scientific study of the legal and psychological determinants of the occurrence of domestic violence.

Based on a theoretical analysis of literary sources, the legal and psychological nature of domestic violence as a multidimensional phenomenon is revealed, which is not limited to physical assaults, but includes psychological, sexual and economic forms of coercive control. It is substantiated that it is non-physical forms of violence that often constitute the structural framework of power and subordination in family interpersonal relationships, set the cyclicity, latency and escalation of violent actions,

and also create specific evidentiary and qualification barriers in law enforcement. Methodologically, the study is based on an integrated understanding of the criminological determination of domestic violence as a result of the interaction of causes, conditions and factors of macro-, meso- and micro-levels that operate in the context of the privacy of family life and complicate the early detection and cessation of violent practices.

Analysis of the main determinants of the occurrence of domestic violence allowed us to establish that the increase in the probability of violent acts does not have a universal cause, but is formed cumulatively through a combination of individual, socio-cultural, interpersonal-family and institutional factors. Individual factors include psycho-emotional instability, addictive manifestations, instability of mental functioning, lack of education or lack of social maturity. The socio-cultural factor is characterized by the presence of gender stereotypes, patriarchal attitudes and general social tolerance of violence. The interpersonal factor includes conflict, economic asymmetry, dominance of one partner, instability of relationships. Among the institutional factors, limited availability of support, difficulty in proving, low legal awareness, weak social cohesion are highlighted. The impact of martial law as a powerful macrosocial stressor is separately analyzed, which simultaneously increases the risks of aggressive escalation through traumatization, loss, displacement, destruction of social ties, which leads to the latency of violence due to reduced availability of help, limited mobility and shifting priorities in the perception of threats.

The empirical basis of the dissertation work is the generalization and interpretation of official statistics on appeals and recording of domestic violence, as well as the analysis of judicial practice. Based on statistical data on police calls and drawn up protocols in Kyiv for 2020–2025 and Donetsk region for 2023–2025, it was established that the dynamics of registration may reflect not only real changes in the frequency of incidents, but also the transformation of the level of institutional fixation, namely, changes in awareness, trust and access to services. It is proven that in crisis conditions, the downward trend in calls cannot be interpreted as an unambiguous indicator of improvement, since this dynamics is explained by the adaptive depletion

of the population, the development of avoidant coping strategies of behavior and the depreciation of destructive intra-family conflicts against the background of risks to life and health caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Based on the analysis of the reports of the courts of first instance on the consideration of cases of administrative offenses and the report of the courts of first instance on the consideration of criminal proceedings for 2022–2024 under Article 173-2 of the Code of Administrative Offenses and Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, it was established that the response has a distinctly administrative-centered structure with a moderate nature of criminal liability. Administrative liability covers the bulk of cases and actually performs the role of primary response for episodic and early manifestations of violence. The criminal legal segment is significantly smaller in volume and is selective in nature, which is due to the need to prove the systematicity and consequences of violent acts in the family. In practical terms, this means that the transition to criminal prosecution occurs after the accumulation of repetition, i.e. with a delay in relation to the logic of early prevention of escalation, and the system itself largely responds to violence as an already formed process, rather than as a dynamic risk.

It has been found that the administrative response is characterized by the dominance of fines as the main sanction, which, under conditions of low voluntary payment and relatively low average amounts of fines, weakens the preventive effect and creates the risk of a gap between formal prosecution and actual enforcement of decisions. An additional structural indicator of law enforcement problems is the significant proportion of closures of proceedings, due to deadlines and insignificance, as well as the return of materials due to improper processing, which together indicate procedural delays, heterogeneity of assessment standards and deficiencies in evidence, especially with regard to psychological and economic violence. From the perspective of protecting the rights of victims, such a configuration may contribute to secondary victimization. The victim faces repeated appeals, delays in procedures, or a formal response that does not provide a sufficient end to the cycle of violence.

A contradictory pattern has been identified in which the proceedings reach consideration on the merits, with courts predominantly passing sentences, which indirectly indicates the system's ability to provide evidence in some cases. At the same time, the persistently high balance of pending proceedings at the end of the year indicates procedural inertia and insufficient efficiency of criminal justice in this category of cases. In terms of security, this means that the effectiveness of the criminal law is reduced not so much due to the "impossibility of punishment" as due to the delay in providing real protection and completing the proceedings, which prolongs the state of uncertainty and risk for victims. The proportion of sentences based on agreements requires additional attention, since in conditions of dependence and possible pressure from the perpetrator, such a practice requires a higher standard of verification of the voluntariness of the victim's position and assessment of the risks of recurrence of violence.

Based on the survey of respondents, the dominance of socio-cultural, normative, institutional-legal and general social crisis risk factors in professional perception was revealed, while the socio-economic block demonstrates greater variability. The indicators indicate the structural, rather than purely situational, nature of the key determinants: the most significant are not only material difficulties, but primarily normative tolerance to control and domination, intergenerational transmission of violent models of interpersonal interaction, fragmentation of interagency interaction and the impact of a protracted crisis. It is proven that preventive strategies should be aimed at changing the norms and practices of interaction, at strengthening the interagency logic of response and at stabilizing the resources of family interaction, and not only at reacting to the fact of violence.

A psychological analysis of the subjects of family interaction was conducted and a generalized portrait of the perpetrator and the victim was formed. The perpetrator is characterized by a combination of socio-demographic, behavioral and psychological characteristics (in particular, emotional regulation deficits, impulsivity, low frustration tolerance, cognitive distortions and dominant attitudes), which in conditions of chronic stress and traumatization can increase the risk of aggressive reactions. For victims, the

role of victim vulnerability was determined as a factor that does not cause violence, but increases the likelihood of prolonged stay in dangerous relationships due to low self-esteem, feelings of guilt, dependent attachment styles, socio-economic dependence, learned helplessness and barriers to treatment. Also, based on the analysis of reports on victims of domestic violence, it was found that the increase in registered victimization in 2022–2024 in the presence of stable gender asymmetry and an increase in the number of children in the status of victims strengthens the requirement for trauma-informed response and rehabilitation protocols and for priority protection of childhood.

It is substantiated that the effectiveness of the system is determined not by the number of formal measures, but by the ability to ensure the actual safety of victims and children, reduce response time, reduce recidivism and minimize secondary victimization. A vision of prevention as a continuous process is proposed - from universal prevention and early identification of risks (in particular, through the educational sector as a space for developing non-violent communication skills, psychological education about forms and types of violence) to tertiary prevention, which involves monitoring the implementation of restrictions and systematic corrective work with the perpetrator along with trauma-informed support for victims.

The experience of the Republic of Poland, the United States of America, Canada and Sweden in combating domestic violence was analyzed, and on their basis, practical relevance for improving national prevention and the possibility of selective adaptation, taking into account Ukrainian resource and military realities, was established. The generalization of key models showed that the greatest applied value is not individual tools, but integrated mechanisms that combine early detection, standardized documentation, interagency coordination, operational access to protection and the presence of a developed support infrastructure aimed at preventing the intergenerational transmission of violent scenarios.

A plan for an interdisciplinary intensive seminar for entities implementing measures in the field of preventing and combating domestic violence, taking into account resource constraints, has been developed. The program includes mastering

trauma-informed principles of communication and prevention of secondary victimization, taking into account age-related characteristics of interaction with victims (including children and the elderly), the use of de-escalation techniques in interaction with the perpetrator, improving information exchange between subjects, the use of anti-recidivism tools and methods for assessing the effectiveness of prevention, as well as approaches to maintaining the professional health of specialists involved in working with traumatic experiences of domestic violence. The feasibility of an interdisciplinary training format as a tool for unifying approaches, strengthening interdepartmental coordination and standardizing interaction procedures has been proven.

Keywords: domestic violence; legal and psychological determinants of violence; social factors of violence; destructive intra-family interaction; prevention of domestic violence; preventive measures.

LIST OF PUBLICATIONS OF THE APPLICANT RELATED WITH THE TOPIC OF THE THESIS

Scientific works in which the main results of the dissertation are published:

1. Negru F.S. Criminological aspect of domestic violence as social destruction. *Electronic scientific professional publication "Legal Scientific Electronic Journal"* № 9, 2024. P. 300-302 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/71>
2. Negru F.S. Legal and psychological analysis of the determinants of domestic violence. *Electronic scientific professional publication "Legal Scientific Electronic Journal"* № 5, 2025. P. 201-205 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/50>
3. Negru F.S. "Legal and institutional mechanisms for the prevention of domestic violence in Ukraine" *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Series "Law"*, V.93. Part 3, 2026. P. 230-237 DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.31>

Scientific works that confirm the approval of the dissertation materials:

4. Negru F.S. Legal and psychological assistance to victims of domestic violence in wartime. *Providing psychological assistance in the security and defense sector of*

Ukraine: collection of abstracts of the III All-Ukrainian Interdepartmental Psychological Forum (Kyiv, May 30, 2024) / edited by Dr. of Law, Prof., Honored Lawyer of Ukraine V. Kryvolapchuk. Kyiv: DNII of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, 2024. P.198

5. Negru F.S. Domestic violence as a social phenomenon and a criminal offense. *Humanitarian discourse of social problems: past, present, future*: Materials of the XXIV All-Ukrainian scientific conference with international participation. April 18, 2024, Cherkasy. Cherkasy: CHIPB named after the Heroes of Chernobyl National Center of Scientific Research of Ukraine, 2024. 414 p. P.298

6. Negru F.S. Domestic violence: basic concepts, types and responsibility. *Current issues of psychological support for the activities of the national police and higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine*. Collection of abstracts of the VII interdepartmental scientific-practical round table (Kyiv, April 17, 2025). Kyiv: NAVS, 2025. P.125-127

7. Negru F.S. Normative and legal principles of preventing domestic violence. *Ernst Lortikyan International Scientific Project «Global Creative Ideas Forum and united perspectives»*: materials of the II International scientific and practical conference-forum (Kharkiv, February 28, 2026). Kharkiv: SG NTM «New Course», 2026. P. 97

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНА.....	27
1.1. Сучасний стан наукової розробки проблематики домашнього насильства.....	27
1.2. Методологічні засади дослідження особливостей детермінантів домашнього насильства.....	49
1.3. Історіогенез та сучасна практика юридичного розуміння феномена «домашнє насильство».....	73
Висновки до розділу 1.....	96
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ЧИННИКИ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	99
2.1. Соціальні чинники виникнення домашнього насильства в Україні.....	99
2.2. Недосконалість законодавства та механізми судових рішень його реалізації щодо справ про домашнє насильство.....	127
2.3. Психологічні особливості суб'єктів сім'ї та внутрішньо сімейна взаємодія.....	152
Висновки до розділу 2.....	179
РОЗДІЛ 3. ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	186
3.1. Особливості сучасної моделі профілактики домашнього насильства	186
3.2. Рекомендації щодо превентивних заходів у роботі з кривдником та членами сім'ї.....	205
Висновки до розділу 3.....	224
ВИСНОВКИ.....	230
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	239
ДОДАТКИ.....	264

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

МОН України – Міністерство освіти і науки

Сполучені Штати Америки – США

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Домашнє насильство належить до найбільш суспільно небезпечних та поширених форм протиправної поведінки, оскільки вчиняється у приватній сфері, часто має латентні прояви, порушує права особистості, підриває безпеку сім'ї та дитинства, а також спричиняє довготривалі медико-психологічні й соціально-економічні наслідки. Домашнє насильство є викликом не лише для кримінально-правової та адміністративно-правової реакції, а й для ефективності державної політики захисту прав людини, що визначає реальний, а не декларативний характер гарантій безпеки постраждалих.

Сучасне наукове й прикладне осмислення домашнього насильства ґрунтується на визнанні його багатовимірної природи. Поряд із фізичними посяганнями дедалі більшої ваги набувають психологічне, сексуальне та економічне насильство, а також дії примусового контролю, які формують асиметрію влади у сімейних відносинах і створюють підґрунтя циклічності та ескалації деструктивних взаємовідносин. У правозастосуванні саме нефізичні форми нерідко є найбільш складними для фіксації та доведення, що посилює потребу в науково обґрунтованих підходах до їх юридичної кваліфікації й доказування.

Динаміка розвитку українського нормативного регулювання у сфері протидії домашньому насильству актуалізує питання необхідності оцінки його реальної ефективності. Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено юридичну відповідальність за захист у приватній сфері та закріплено організаційно-правові засади політики запобігання і реагування. Водночас криміналізація систематичного домашнього насильства шляхом запровадження статті 126-1 КК України, як елемента переходу до комплексної моделі реагування, сприяла визначенню критеріїв «систематичності», межі кримінально-правового впливу та взаємозв'язку кримінального й адміністративного реагування. Збереження значної кількості

справ у площині адміністративної відповідальності (стаття 173-2 КУпАП) обумовлює потребу аналізу превентивної спроможності адміністративних санкцій і механізмів їх виконання.

В умовах тривалого воєнного стану, який є макросоціальним стресором, що може підвищувати конфліктогенність у сімейних системах, ускладнюється доступність до кваліфікованої допомоги. Станом на 2026 рік правовий режим воєнного стану в Україні продовжено, що підтверджує актуальність адаптації правозастосовних і профілактичних механізмів до умов тривалої кризи.

Підґрунтя сучасних теорій насильства, соціального конфлікту, примусу, влади та девіантної поведінки, що становлять методологічну основу для подальших досліджень насильства в сім'ї, відображено у працях зарубіжних дослідників, серед яких: Г. Блумер, М. Вебер, Д. Галтунг, Л. Гумплович, Р. Дарендорф, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, Л. Козер, Р. Мертон, Г. Моска, У. Самнер, Н. Смелзер, А. Смолл, П. Сорокін, О. Шпенглер, Г. Тард, З. Фройд, Е. Фромм. Указані підходи визначають рамку розуміння насильства не лише як індивідуального акту, а як феномена, що зумовлюється соціальними нормами, структурними конфліктами та механізмами контролю.

Проблематика нормативно-правового забезпечення протидії домашньому насильству, зокрема крізь призму міжнародних стандартів, стала предметом досліджень низки вітчизняних учених, серед яких: О. Бандурка, А. Бойко, М. Думчиков, А. Блага, Т. Бугаєць, О. Калашник, О. Джу́жа, С. Волошина, О. Ковальова, М. Костицький, К. Левченко, О. Литвинов, Т. Малиновська, С. Мирославський, Д. Тичина, І. Тітко, О. Тихонова, О. Харитонova, О. Храмцов, Г. Христова, С. Щербак. Питання кримінологічного, кримінально-правового та організаційно-управлінського вимірів насильства в сім'ї досліджували: О. Беспаль, Ю. Комаринська, М. Кузнецов, Т. Іщенко, Г. Собко, О. Дмитрашук, О. Степаненко, А. Шугало, Г. Скіпальська.

Різні аспекти психологічного дослідження проблеми домашнього насильства представлені у працях українських таких науковців: Д. Александров, Т. Алексєнко, В. Гальцова, А. Заєць, Л. Казміренко,

О. Кудерміна, А. Лігоцький, В. Медведєв, Н. Мілорадова, Л. Мороз, О. Нестеренко, В. Синьов. Зазначені вище науковці висвітлюють психологічні особливості учасників насильницької взаємодії, механізми конфліктної ескалації, наслідки травматизації, а також чинники ризику в сімейному середовищі. Проблематика профілактики та професійного реагування у межах психолого-педагогічних і соціологічних підходів представлені у працях В. Андрєєнкова, О. Безпалько, А. Бова, В. Бондаровської, Т. Журавель, О. Кочемировської, Н. Максимової, К. Мілютіної, Н. Мілорадової, Г. Мустафаєва, Н. Пашко, І. Трубавіної.

Отже, актуальність дисертаційного дослідження «Юридико-психологічні детермінанти домашнього насильства» визначена необхідністю комплексного вивчення юридичних та психологічних чинників й умов виникнення насильства в сім'ї, розробки та удосконалення відповідних профілактичних заходів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація узгоджується з Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція, 2011 р.); Державною соціальною програмою запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року (постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145), тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020 – 2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454); пріоритетними напрямками фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права в межах Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021 – 2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року № 12-21. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 26 вересня 2023 року, протокол № 20.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягала у вивченні юридико-психологічних детермінант виникнення

домашнього насильства та розробці практичних рекомендацій оптимізації профілактики насильства.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- з'ясувати сучасний стан наукової розробки проблематики домашнього насильства;
- обґрунтувати методологічний підхід до аналізу домашнього насильства як значущого явища через інтегровану модель взаємодії причин різних рівнів;
- проаналізувати історіогенез та сучасну практику юридичного розуміння основних групи детермінант домашнього насильства та визначити особливості їхнього прояву;
- визначити соціальні чинники виникнення домашнього насильства;
- окреслити тенденції судових рішень щодо правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством;
- виокремити психологічні особливості суб'єктів сім'ї та внутрішньо сімейної взаємодії як детермінант, що впливають на вчинення домашнього насильства в умовах воєнного стану;
- розглянути особливості сучасної моделі профілактики домашнього насильства;
- розробити рекомендації щодо ризик-орієнтованих превентивних заходів у роботі з кривдниками, постраждалими особами та членами сім'ї для працівників, залучених до профілактики та протидії домашньому насильству.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням домашнього насильства.

Предмет дослідження – юридико-психологічні детермінанти домашнього насильства.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених дослідницьких завдань у дисертації було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. До загальнонаукових методів належать: – аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування, узагальнення,

аналогія – для формування наукових висновків та інтерпретації результатів дослідження.

До спеціальних методів віднесено: *діалектичний* – застосовувався для дослідження сучасного розуміння феномена домашнього насильства, інтеграції знань про його природу, механізми його відтворення, а також для аналізу комплексу взаємопов'язаних причин та умов, зовнішніх і внутрішніх рівнів, які формують і відтворюють відповідні прояви деструктивної поведінки (розділ 1; підрозділ 2.1, 2.2); *системний* – дав змогу розглядати домашнє насильство не як наслідок дії окремого чинника, а як результат взаємодії сукупності факторів об'єктивного та суб'єктивного походження (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2); *історико-правовий* – використаний для дослідження історичного генезу юридичного трактування етапів розвитку законодавчого забезпечення і правозастосовної практики щодо запобігання домашньому насильству (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1); *структурно-функціональний* – дозволив із загальних понять та категорій виокремити окремі елементи, що важливо для належного формування науково-світоглядної картини досліджуваного явища, зокрема використання цього методу дало змогу виокремити види та прояви домашнього насильства (підрозділ 1.1). Цей метод застосовувався також для визначення особливостей сучасної моделі профілактики домашнього насильства (підрозділ 3.1.), а також обґрунтування ефективності превентивних заходів у роботі з кривдником та постраждалими від насильства в сім'ї (підрозділ 3.2); *контент-аналіз* – використовувався під час опрацювання статистичних показників: викликів поліції та кількості складених протоколів у місті Києві за 2020 – 2025 роки та Донецькій області за 2023–2025 роки; аналізу звітів судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за статтею 173-2 КУпАП та звітів судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 – 2025 роки та статті 126-1 КК України; опрацювання відомостей про потерпілих за вчиненими кримінальними правопорушеннями з подальшою кількісною та якісною обробкою й інтерпретацією (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3.); *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) –

застосовані для збирання емпіричної інформації, вивчення думок респондентів щодо соціальних чинників, що підвищують ризик виникнення та відтворення домашнього насильства (підрозділи 2.2); *статистичні* – використані для обробки офіційної статистичної інформації, аналізу зібраних даних щодо домашнього насильства (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3).

Емпіричну базу дослідження становлять зведені матеріали аналізу викликів поліції та кількості складених протоколів у місті Києві за 2020 – 2025 роки та Донецькій області за 2023 – 2025 роки оприлюднені Інформаційно-комунікаційною системою інформаційного порталу Національної поліції України; аналіз звітів судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за статтею 173-2 КУпАП та звіти судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 – 2025 роки за статтею 126-1 КК України; відомості про потерпілих за вчиненням кримінальним правопорушенням статтею 126-1 КК України за 2022 – 2024 звітні періоди; узагальнені результати опитувань щодо соціальних чинників, що підвищують ризик виникнення та відтворення домашнього насильства, проведених серед 50 працівників поліції відділу превенції.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розширенні уявлень про детермінанти виникнення домашнього насильства; виявленні комплексу загальних та індивідуальних чинників передумов деструктивних внутрішньосімейних взаємодій; визначенні ефективних заходів превенції домашнього насильства, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано ризик-орієнтовану модель протидії та профілактики домашнього насильства в Україні, у якій центральним критерієм ефективності визначено фактичну безпеку постраждалої особи і дітей, а не лише формальну завершеність провадження;
- запропоновано цілісну багаторівневу модель нормативно-інституційної профілактики домашнього насильства, що охоплює нормативно-

ціннісний, аналітико-доказовий, інформаційно-комунікаційний, освітньо-професійний; раннього виявлення; координаційно-мережевий та антирецидивний компоненти, із визначенням їхнього функціонального взаємозв'язку;

- встановлено на основі інтерпретації статистичних даних щодо викликів поліції та кількості складених протоколів в місті Києві та Донецькій області, дію двох паралельних механізмів динаміки показників домашнього насильства, а саме: реальної зміни частоти інцидентів та зміни рівня інституційної фіксації, з урахуванням дії воєнного стану на території України;

- здійснено комплексне порівняльне узагальнення адміністративного і кримінально-правового компонентів судового реагування на домашнє насильство за статтею 173-2 КУпАП та статтею 126-1 КК України, через призму співвідношення масовості фіксації правопорушення та злочину, оперативності розгляду справ та фактичного превентивного ефекту;

- емпірично виявлено домінування у професійному сприйнятті працівниками поліції соціально-економічних факторів, соціокультурних, чинників соціального оточення та міжпоколінної трансляції моделей поведінки, інституційних і правових чинників, а також чинників, які діють у умовах дії воєнного стану, що дозволило обґрунтувати структурний характер ключових детермінантів домашнього насильства;

- розроблено та обґрунтовано програму міждисциплінарного семінару-інтенсиву як прикладного інструмента підвищення ефективності міжвідомчої координації у сфері протидії домашньому насильству з урахуванням умов дії воєнного стану;

удосконалено:

- наукове розуміння детермінації домашнього насильства шляхом конкретизації інтегрованого підходу, в межах якого ризик насильницької поведінки розглядається як результат взаємодії індивідуальних, соціокультурних, міжособистісних сімейних та інституційних чинників, а не як наслідок дії одного універсального фактора;

- інтерпретацію доказово-кваліфікаційних бар'єрів щодо психологічного та економічного насильства, а також труднощів доведення систематичності як ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 КК України;

- підходи до оцінювання ефективності правового реагування на випадки домашнього насильства через включення показників фактичного виконання санкцій, часових параметрів реагування, повторюваності та ризиків вторинної віктимізації;

- науково-практичні підходи до формування превентивних заходів у роботі з кривдниками, постраждалими особами та членами їх сімей на засадах ризик-орієнтованості, контролю виконання обмежень, поведінкової корекції та травма-інформованої підтримки;

- підходи до інституційної інтеграції спеціалізованих служб підтримки, програм для постраждалих та програм для кривдників, реєстрово-аналітичних механізмів як єдиної системи забезпечення безпеки від моменту повідомлення виявлення правопорушення до стабілізації ситуації;

дістало подальший розвиток:

- положення про міждисциплінарний характер домашнього насильства як стійкого напрямку наукового дослідження з акцентом на концептуалізацію нефізичних форм насильства (психологічного, економічного, сексуального) як механізмів примусового контролю;

- наукові уявлення про еволюцію національного нормативного підходу від концепту «насильства в сім'ї» до моделі «домашнього насильства» як прояву інституціоналізації державної відповідальності за захист прав людини у приватній сфері;

- дослідження впливу воєнного стану на динаміку домашнього насильства через підвищення ризиків агресивних проявів і зростання латентності внаслідок обмеження доступу до допомоги та зміщення пріоритетів безпеки;

- уявлення про соціально-психологічні профілі кривдників і

постраждалих осіб, зокрема щодо ролі дефіциту емоційної регуляції, когнітивних викривлень, віктимної вразливості, вивченої безпорадності та бар'єрів звернення за допомогою;

- науково-методичні підходи до профілактичної ролі освіти як простору одночасної універсальної та первинної ланки превенції що реалізується шляхом формування ненасильницьких моделей взаємодії, поведінкових маркерів ризику та розуміння маршруту отримання допомоги;

- аргументація щодо необхідності травма-інформованого, узгодженого, інклюзивного підходу у реагуванні на домашнє насильство, орієнтованого на запобігання повторюваності та мінімізацію вторинної віктимізації, ураховуючи вікові особливості осіб.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що обґрунтовані в дисертації положення впроваджені й можуть бути використані в:

- *науково-дослідній роботі* – під час опрацювання наукових проблем, пов'язаних із темою цього дослідження, зокрема щодо юридичних та психологічних детермінантів і чинників домашнього насильства; особливостей деструктивної внутрішньо сімейної взаємодії; застосування ризик-орієнтованої моделі протидії та профілактики домашнього насильства; впровадження етичних стандартів та норм тощо (акт Національної академії внутрішніх справ від 07 липня 2026 року № 215-нд);

- *діяльності Національної поліції України* – для розроблення та удосконалення нормативно-правових актів, а також підготовки методичних рекомендацій із питань організації ефективної системи запобігання домашньому насильству (акт Головного управління Національної поліції в Київській області від 07 липня 2026 року);

- *освітньому процесі* – під час розроблення навчальних та методичних посібників, що використовуються під час проведення різних форм навчальних занять у межах підготовки здобувачів освітніх ступенів «бакалавр» та «магістр» за спеціальністю 081 «Право» із таких дисциплін: «Взаємодія органів

Національної поліції з громадськістю», «Професійно-психологічна підготовка поліцейських», «Стресостійкість», «Психологічне супроводження в діяльності поліцейських», (акт Національної академії внутрішніх справ від 02 липня 2026 року № 198-оп).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на науково-практичних конференціях та круглих столах, зокрема: III Всеукраїнський міжвідомчий психологічний форум «Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України» (м. Київ, 30 травня 2024 р.); XXIV Всеукраїнська наукова конференція «Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє» (м. Черкаси, 18 квітня 2024 р.); VII Міжвідомчому науково-практичному круглому столі «Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України» (м. Київ, 17 квітня 2025 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції-форумі «Global Creative Ideas Forum and united perspectives» (м. Харків, 28 лютого 2026 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в шести наукових працях, серед яких три статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, три тези наукових доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (223 найменування на 25 сторінках) та п'яти додатків. Повний обсяг дисертації становить 290 сторінок, із них: основний текст дисертації – 222 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНА

1.1. Сучасний стан наукової розробки проблематики домашнього насильства

Упродовж останніх десятиліть проблема домашнього насильства стала об'єктом пильної уваги як наукової спільноти, так і суспільства загалом. У сучасній літературі домашнє насильство розглядається як один із найпоширеніших проявів порушення прав людини, який впливає на фізичне, психічне та емоційне благополуччя постраждалих. Сім'я, що традиційно вважається осередком безпеки й підтримки, нерідко перетворюється на джерело небезпеки для її членів.

Зважаючи на міждисциплінарний характер досліджуваної теми, проблематика домашнього насильства охоплює правові, психологічні, соціологічні, медичні й педагогічні аспекти. Визначення стану наукової розробки цієї проблеми дозволяє не лише окреслити здобутки українських і зарубіжних дослідників, але й виявити наявні прогалини, що потребують подальшого вивчення.

Протягом тривалого часу домашнє насильство розглядалося як внутрішньо сімейна справа, яка підпорядкована традиціям і звичаям та не підлягає правовому врегулюванню. Адже будь-яке втручання держави чи громадськості в особисте життя родини розцінювалося як посягання на приватність і було неприйнятним. Такий підхід сприяв формуванню атмосфери безкарності у сімейних відносинах, що перетворило їх на осередок латентної злочинності, залишаючи випадки насильства поза контролем відповідних державних структур.

Проблема домашнього насильства вперше була введена на глобальний рівень завдяки активній діяльності міжнародного руху за права жінок. Оскільки саме жінки найбільше потерпали від насильницьких дій від членів сім'ї (чоловіка, батьків, братів), тому питання сімейного насильства почало

розглядатися як складова боротьби проти дискримінації та насильства щодо жінок. Історія протистояння домашньому насильству стала частиною ширшого правозахисного руху, об'єднавши зусилля щодо захисту прав людини та прав жінок. Результатом цієї активності стало прийняття низки міжнародних документів, серед яких вагоме місце посідає Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

У контексті національного законодавства важливим кроком стало прийняття 15 листопада 2001 року Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». Цей нормативний акт, перший у країнах колишнього радянського союзу і Східної Європи, мав на меті комплексне вирішення проблеми запобігання сімейному насильству. Закон набрав чинності 19 березня 2002 року, відкривши нову сторінку в протидії цьому негативному соціальному явищу завдяки зусиллям народних депутатів та представників жіночих і молодіжних організацій України.

Упродовж останніх десятиліть у науковому дискурсі зросла увага до проблеми сімейного насильства. В Україні її дослідження здійснюється в межах юридичних, психологічних, соціологічних та педагогічних наук. Основна частина досліджень стосується таких аспектів: визначення сутності та класифікації форм насильства, аналіз причин його виникнення, характеристика жертви та кривдника, механізми захисту потерпілих, а також правове регулювання цієї сфери.

Концептуальні підходи до вивчення проблеми насильства в сім'ї є предметом наукових дискусій. Різномасштабні дослідження цієї проблеми представлені у працях українських та зарубіжних психологів. Зокрема, основи сучасних теорій насильства розглядали такі вчені, як: Х. Арангурен, Г. Блумер, М. Вебер, Д. Галтунг, Л. Гумплович, Р. Дарендорф, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, Л. Козер, Р. Мертон, Г. Москі, У. Самнер, Н. Смелзер, А. Смолл, П. Сорокін, О. Шпенглер, Г. Тард, З. Фройд, Е. Фромм. Ці проблеми розглядали у своїх працях такі українські вчені: Д. Александров, Т. Алексєєнко, В. Гальцова,

А. Заєць, О. Зінсу, Л. Казміренко, М. Костицький, Я. Кондратьєв, О. Кудерміна, А. Лігоцький, В. Медведєв, Н. Мілорадова, Л. Мороз, О. Нестеренко та інші.

Водночас правові засади побудови системи запобігання і протидії домашньому насильству – як у національному законодавстві, так і крізь призму міжнародних стандартів – досліджували: О. Бандурка, А. Бойко, М. Думчиков, А. Блага, Т. Бугаєць, О. Калашник, О. Джужа, С. Волошина, О. Ковальова, К. Левченко, О. Литвинов, Т. Малиновська, С. Мирославський, І. Тітко, О. Харитонов, О. Храмцов, Г. Христова, С. Щербак. У працях А. Рацул, В. Синьова, С. Скуріхіна, Л. Сукмановської, Н. Туз, Д. Тичини, С. Яковенко проаналізовані юридико-психологічні аспекти насильницької поведінки, її детермінанти та психологічні особливості учасників сімейного насильства. Наукові дослідження зазначених науковців розкривають різні аспекти проблеми домашнього насильства, включаючи правові, психологічні та соціальні детермінанти, а також механізми запобігання та протидії цьому явищу.

Серед українських вчених, які зробили вагомий внесок у вивчення проблеми домашнього насильства, слід відзначити: І. Андрусак, яка вивчає теоретико-правові засади запобігання та протидії цьому явищу; С. Меркулова, який аналізує кримінально-правовий та кримінологічний рівні цього явища; Л. Сукмановську, що досліджує психологічні аспекти насильницьких дій у сімейному середовищі; С. Ярошевську, яка пропонує дієві шляхи вирішення проблеми як у правовій площині, так і в аспекті практичної реалізації.

У наукових дослідженнях відзначається, що ефективна протидія домашньому насильству потребує міжвідомчої взаємодії органів влади, поліції, соціальних служб, закладів охорони здоров'я та системи освіти. Саме на цьому акцентується увага у працях Т. Семигіної, В. Левченка, О. Плевако. Вони підкреслюють необхідність не лише правового втручання, а й надання комплексної психологічної та соціальної допомоги постраждалим.

За визначенням «насильство» – це цілеспрямоване, протиправне, умисне застосування до фізичної особи індивідом, чи групою осіб, сили (фізичне насильство) або різного роду погроз (психічне насильство). Метою насильства є

обмеження природних чи людських прав та свобод особистості, примушення її до певної поведінки, завдання або загрози завдання фізичної, моральної або матеріальної шкоди людині всупереч її волі або з використанням її безпорадного стану [43; 86; 109; 114].

Категорія насильства є однією з найуживаніших у сучасному науковому дискурсі, однак її багатовимірність зумовлює різні підходи до розуміння та інтерпретації цього феномену. Міждисциплінарний характер поняття насильства пояснюється тим, що представники різних, у тому числі несуміжних, галузей знання вкладають у нього різний зміст, виходячи зі специфіки власного предмета, методології та дослідницьких завдань, які нерідко суттєво відрізняються.

У філософській традиції осмислення насильства базується на розумінні його природи та підстав, при цьому умовно виокремлюють щонайменше три основні напрями дослідження: антропологічний, соціально-філософський та етичний. В антропологічному вимірі насильство розглядається як феномен, що пов'язується з людською природою та виявляється у формі цілеспрямованої й послідовної експансії, а також як умисний та організований прояв агресії. Соціально-філософський підхід наголошує на розмежуванні легітимного й нелегітимного застосування сили. Так, легітимним може вважатися насильство, спрямоване на реагування щодо порушників норм і правил соціальних інститутів (зокрема сім'ї чи держави), якщо воно виконує охоронну функцію щодо цих інститутів і є суспільно визнаним. Етичний аспект аналізу насильства передбачає його оцінювання в категоріях добра і зла: насильство концептуалізується як зло, на відміну від примусу, який у певних випадках може розглядатися як виправданий і легітимований засіб соціального впливу [23].

Поняття домашнього насильства визначено у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», зокрема в статті 1 розділі I зазначено, що «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають

(проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [90; 135].

Так, у статті 127⁻¹ КК України домашнє насильство визначено як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [56].

Домашнє насильство – це злочин, від якого систематично потерпає значна кількість людей. Постраждалі потребують допомоги, підтримки та захисту від держави, державних органів або їхніх підрозділів, що здійснюють правоохоронні функції. Домашнє насильство охоплює всі акти фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства, які відбуваються у межах сім'ї та місця проживання партнерів. Насильство здебільшого використовують як засіб досягнення бажаного результату, але це прагнення пов'язане з порушенням свобод та прав людини.

До основних сталих об'єктивних та суб'єктивних чинників зростання кількості випадків виникнення насильства у сім'ях, на думку науковців, новим викликом для суспільства є введення воєнного стану на території України, що в свою чергу погіршує загальний психологічний клімат у суспільстві. Таку динаміку можна пояснити тим, що велика кількість сімей різко втратила умови для нормального життя та реалізації своїх соціальних та особистих функцій.

Сучасне суспільство розглядає проблему домашнього насильства як кримінальне правопорушення пов'язане з посяганням на права та можливості іншої людини, але наразі більшість випадків домашнього насильства залишаються прихованими. Детермінантою такої тенденції є небажання жертви розголошення та визнання акту вчинення насильства, а також бездіяльність близького оточення щодо випадків насильства [6; 12].

Досліджуючи тему домашнього насильства, необхідно визначити поняття «кривдник» та «жертва». Зокрема, стаття 1 Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає, що: кривдник – це особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі (пункт 6); особа, яка постраждала від домашнього насильства (далі – постраждала особа), – це особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі (пункт 8) [56].

Будь-який вид насильства над людиною – це серйозне психотравматичне явище, яке впливає на психіку та світосприйняття постраждалої особи, а також призводить до переоцінки життєвих цінностей. Унаслідок такого поводження з особою можуть виникати глибокі психоемоційні порушення та інші психологічні проблеми психогенного характеру.

Насильство беззаперечно впливає як на окрему особистість, так і на суспільство в цілому, саме тому це явище варто розглядати на мікро- та макрорівнях. У вітчизняній і зарубіжній літературі поняття насильства та його різновиди визначено як прояв девіантної поведінки, яка не відповідає суспільно прийнятим нормам та є соціальною деструкцією, тому більш детальний розгляд окресленої проблематики варто розпочати з визначення дефініцій домашнього та сімейного насильства [47; 49; 59].

Розглянемо сучасні наукові праці, присвячені дослідженню різних аспектів насильства в сім'ї. Так, у науковій роботі І. Бандурки «Захист дитинства в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади» проведено комплексне дослідження злочинності і злочинів, спрямованих проти дітей та дитинства в Україні, також окреслено напрями їх запобігання. У праці сформульовано поняття й розкрито зміст зазначених явищ, надано загальнонаукову характеристику та обґрунтовано взаємозв'язок із злочинною поведінкою та злочинністю загалом. Проаналізовано об'єктивні та суб'єктивні елементи відповідних складів кримінальних правопорушень, визначено їхні кількісні й якісні параметри. Проведено типологізацію та виявлено кримінологічно значущі риси осіб, які вчиняють ці діяння, а також осіб, що постраждали від них. [4, с.2]. Окрему увагу приділено характеристиці загальносоціальних, спеціально-

кримінологічних та індивідуальних заходів протидії таким посяганням і сформульовано пропозиції щодо їх удосконалення

Дисертаційне дослідження О. Беспаль на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї» присвячене комплексному кримінологічному аналізу злочинів проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сімейному середовищі, із фокусом на з'ясуванні їхніх закономірностей та виробленні ефективних механізмів запобігання [5]. У роботі систематизовано наукові підходи до проблематики, здійснено історико-правовий огляд розвитку відповідальності за такі посягання в Україні та проведено порівняльно-правовий аналіз зарубіжного досвіду з визначенням можливостей його адаптації до національних умов.

Основний зміст дослідження розкриває кримінологічну характеристику відповідних злочинів, типологізацію та аналіз кримінологічно значущих ознак осіб, які їх вчиняють, а також віктимологічну характеристику потерпілих дітей і виявлення комплексу детермінантів, що зумовлюють і підтримують насильницькі прояви в сім'ї. Науковий внесок роботи полягає в обґрунтуванні системного підходу до розуміння сімейно зумовлених посягань на життя та здоров'я дітей, а також у розробленні багаторівневої моделі запобігання. Ця модель синтезує загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи, що має визначальне значення для вдосконалення профілактичної політики та практики протидії злочинності у цій сфері

У дисертаційному дослідженні І. Заворотько «Сексуальне і гендерно-обумовлене насильство, пов'язане з конфліктом, як міжнародний злочин» проведено комплексний міжнародно-правовий аналіз сексуального і гендерно-обумовленого насильства, пов'язаного з конфліктом, а також узагальнено практику його кваліфікації та розслідування як міжнародного злочину в діяльності міжнародних та інтернаціоналізованих кримінальних юрисдикцій. Окремий акцент зроблено на оцінці сексуального і гендерно-обумовленого насильства у контексті збройного конфлікту на території України, зумовленого агресією російської федерації, та на аналізі спроможності національних

правоохоронних і судових інституцій забезпечувати належне переслідування винних осіб [32].

Також запропоновано концептуальні напрями вдосконалення законодавства, зокрема нормативне закріплення цілісного поняття сексуального і гендерно-обумовленого насильства, процедурну фіксацію зв'язку правопорушення зі збройним конфліктом у Єдиний реєстр досудових розслідувань, а також гармонізацію національного кримінального та процесуального регулювання, ураховуючи рекомендації Міжнародного кримінального суду. Загалом дослідження позиціонується як науково-прикладна основа для переходу від фрагментарного реагування до стандартизованої міжнародно-правової кваліфікації й ефективного розслідування сексуального і гендерно-обумовленого насильства, що є необхідною умовою забезпечення невідворотності відповідальності та виконання міжнародних зобов'язань держави.

Вагомий науковий внесок у формування кримінологічних засад запобігання домашньому насильству зробив М. Кузнєцов. Зокрема, у кандидатській дисертації «Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання» запропоновано авторську інтерпретацію домашнього насильства як об'єкта кримінологічного пізнання – інтегративного кримінологічного феномена, що охоплює фізичні, вербальні, морально-психологічні та економічні форми приниження й примусу, спрямовані на залякування та утвердження влади (домінування) одних членів сім'ї над іншими. Визначено провідну детермінанту відповідного соціально-правового явища – психологічний чинник, за якого потерпіла особа в умовах конфліктної взаємодії системно опиняється у ситуації підвищеної уразливості та ризику повторного насильницького впливу з боку кривдника [60, с.146].

Також обґрунтовано необхідність індивідуалізації профілактичних заходів, що передбачає врахування комплексу умов і факторів сімейного середовища, зокрема віктимологічних характеристик потерпілої особи, особливостей спільного проживання, специфіки взаємин між батьками й дітьми, характеру та

інтенсивності родинних зв'язків тощо. Поряд із цим сформульовано практико-орієнтовані пропозиції, спрямовані на посилення інституційної підтримки постраждалих: розширення мережі регіональних центрів медико-соціальної реабілітації із залученням фахівців-психологів, а також створення при головних управліннях Національна поліція України (далі – НП України) у кожному обласному центрі спеціалізованих банків даних осіб, які зазнали домашнього насильства.

У науковому дослідженні І. Ботнарєнко та О. Гриньків особливу увагу зосередили на зростанні суспільної небезпеки таких посягань в умовах воєнного стану [10, с.104]. Розглянуто наукові та нормативні підходи до кваліфікації переслідування як прояву психологічного насильства, а також обґрунтовано доцільність його віднесення до зазначеного виду насильницької поведінки. На підставі узагальнення характерних ознак психологічного насильства сформульовано висновок, що його прояви пов'язані насамперед із впливом на психіку особи та спрямовані на дестабілізацію її психологічної рівноваги і/або порушення індивідуальних психологічних меж. З метою вдосконалення теоретико-правових засад протидії домашньому насильству у роботі запропоновано авторське визначення психологічного насильства.

Варто зазначити, що у науковому доробку Т. Іщенко «Розслідування домашнього насильства» слушно зауважено, що психологічне насильство є однією з найбільш поширених та латентних форм протиправних діянь у сімейно-побутовій сфері [40]. У ході емпіричного дослідження науковиця проаналізувала 700 вироків судів першої інстанції за статтею 126-1 КК України за 2019 – 2020 роки. Також вчена підтвердила висловлену гіпотезу результатами проведеного анкетування громадян (92,1 % опитаних осіб вказали, що зазнали психологічного насильства; 63,7 % – фізичного, і 28,1 % – економічного).

У докторській дисертації Г. Собко на тему: «Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству» [116], визначено, що кожен прояв фізичного насильства неодмінно несе в собі і психічну травму, а психіка в її біологічному сенсі є предметом психічного насильства, який

визнається продуктом, що не існує і не може існувати поза і окремо від свого органу. Також сформовано умовну класифікацію психічного насильства на інформаційне та неінформаційне. Серед іншого розкрито взаємовплив та взаємозв'язок двох видів насильства – фізичного і психічного. У зв'язку з відсутністю однозначного розуміння і трактування змісту такого кримінального поняття, як психічне насильство, запропоновано авторське визначення та проаналізовано його зміст і форми.

Наукова праця О. Дмитрашук на тему: «Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України» присвячена дослідженню феномена домашнього насильства та діяльності службових і посадових осіб Національної поліції України щодо запобігання вказаному соціально-правовому явищу в Україні. На основі аналізу наукових джерел, підготовлених вітчизняними та зарубіжними вченими; національного законодавства щодо запобігання проявам домашнього насильства; статистичних даних МВС України та НП України про кількість повідомлень і проваджень, пов'язаних із домашнім насильством; даних із Єдиного державного реєстру судових рішень; відомостей Міністерства соціальної політики України (далі – Мінсоцполітики України) про розгляд заяв і повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством; звітів міжнародних та національних громадських організацій щодо запобігання та боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні, сформульовано низку науково обґрунтованих положень з предмету дослідження, а також розроблено перелік пропозицій та рекомендацій для удосконалення законодавства України з питань запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції [27].

У дослідженні О. Степаненко на концептуальному рівні запропоновано дефініцію кримінально-правової охорони як комплексу кримінально-правових засобів і інструментів кримінально-правової політики, що спрямовані на ефективний захист особи та мінімізацію відповідних посягань [121]. Важливим доктринальним результатом є обґрунтування того, що така охорона становить

складову державної охорони сім'ї та водночас узгоджується з принципом невтручання у приватне життя, а також виокремлення етапів розвитку наукових підходів до проблеми в Україні, ураховуючи ключові нормативні зміни, включно з сучасним періодом воєнного стану та підвищеною вразливістю основних груп потерпілих, жінок і дітей.

Найбільш виразний внесок автора у розвиток науки кримінального права полягає у формуванні цілісної законодавчої моделі кримінальної заборони домашнього насильства. У роботі вперше запропонована градація кримінальної відповідальності, що передбачає диференціацію діянь: від кримінального проступку (менш суспільно небезпечні дії) до основного, кваліфікованого (за наявності обтяжуючих обставин) та особливо кваліфікованого складів злочинів із розкриттям ключових оціночних ознак у примітці до статті. Також дістали додаткового розвитку доктринні підходи до: уніфікації термінології («кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством»); систематизації видів «пов'язаних» правопорушень (окрема стаття, кваліфікаційні ознаки, обставини, що обтяжують, а також відсилання до визначення спеціального закону); визначення місця домашнього насильства в системі Особливої частини КК та перспективи виокремлення спеціального розділу, орієнтованого на охорону сімейних відносин і протидію гендерно зумовленому насильству. На перетині з міжнародними стандартами та практикою Європейського суду з прав людини аргументовано наявність нової форми – кібернасильство та необхідність її криміналізації.

Практичний внесок дисертації конкретизовано через систему наукових уточнень, які мають значення для правозастосування: запропоновано двокритеріальне (кількісно-якісне) розуміння систематичності як сукупності трьох і більше самотійних епізодів із єдиною спрямованістю поведінки; визначено межі врахування адміністративних проваджень і попередніх діянь у контексті принципу незворотності дії закону; акцентовано на спеціальному характері суб'єкта і потерпілого та уточнено зміст «близьких відносин»; обґрунтовано можливість прямого і непрямого умислу та доцільність моделі

«змішаної вини» для кваліфікованого складу. У частині санкцій і заходів впливу сформульовано пропозиції щодо розширення альтернативних покарань (зокрема, введення штрафу та виправних робіт), уточнено правила урахування обставин, які обтяжують, розширення переліку обмежувальних заходів (у т.ч. щодо лікування певних розладів) і встановлення обґрунтованих обмежень на застосування окремих підстав звільнення від відповідальності у справах про домашнє насильство.

У докторській дисертації Д. Тичини «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні» представлено інтегративний доктринальний підхід, у межах якого в єдності вибудовано кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні. Основним науковим результатом є концептуалізація предмета: автор доводить, що «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством» є ширшим феноменом, ніж власне склад домашнього насильства, оскільки охоплюють супутні прояви фізичного, психічного, економічного та сексуального насильства, для яких ознаки домашнього насильства виступають предикторами. Така позиція має важливе значення для систематизації кримінально-правового масиву та для коректної побудови профілактичних і виконавчих механізмів реагування [75;128].

Вагомим внеском автора є обґрунтування цілісного визначення запобігання домашньому насильству. Воно трактується як системна діяльність уповноважених суб'єктів, що охоплює не лише припинення та недопущення насильницьких проявів, а й усунення причин і умов, реабілітацію потерпілих, відшкодування шкоди та карально-виховний і пробаційний вплив на кривдників з метою стійкої відмови від насильницьких моделей поведінки. На цій основі сформовано концепцію запобігання, зорієнтовану на міжнародні стандарти та апробовані практикою рішення, із визначенням узгоджених інструментів: кримінально-правових (за видами насильства), кримінологічних (показники,

зв'язки «кривдник-жертва», детермінанти) та кримінально-виконавчих (виправлення, ресоціалізація, пробація).

Додатково варто відзначити праксеологічні рішення, спрямовані на інституційне впровадження запропонованої моделі: рекомендації щодо організаційних механізмів реагування, посилення моніторингу сімейно-побутової сфери, спеціальної підготовки поліцейських і розроблення алгоритмів дій (зокрема, для прифронтових і деокупованих територій) у діяльності Національної поліції України. Важливим є те, що автор формалізує пропозиції в проєктних рішеннях державної політики (зокрема, проєктах програмних документів на 2025 – 2030 рр. і пробаційній програмі), а також пропонує інституціоналізацію спеціального освітнього компонента – курсу з сімейної кримінології.

Зважаючи на викладене, автор зробив вагомий внесок у створення цілісної міжгалузевої наукової моделі запобігання домашньому насильству, яка поєднує концептуальне розширення кримінально-правового об'єкта, глибоку кримінологічну діагностику та прикладний інструментарій для державних інституцій. Це забезпечує як теоретичне поглиблення розуміння феномена, так і підвищення прикладної керованості профілактики та ресоціалізації в умовах сучасних соціальних та безпекових трансформацій.

А. Шугало у дисертаційному дослідженні на тему «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні» провів комплексне кримінально-правове дослідження протидії домашньому насильству як законодавчо виокремленому виду насильства, при цьому автор послідовно застосовує системний підхід до насильства як «наскрізного» кримінально-правового поняття. У роботі обґрунтовано запровадження спеціальної норми про домашнє насильство. Науковець вважає, що це розширить обсяг кримінально караних діянь і забезпечить охорону потерпілих від окремих проявів психічного та економічного насильства, які не були належно охоплені іншими кримінально-правовими приписами. Водночас дослідження виявляє низку недоліків чинного

регулювання, зокрема термінологічну та конструктивну непослідовність у формулюванні ознак складу домашнього насильства [139].

Варто вказати на вагомий внесок автора у формування пропозицій щодо уточнення законодавчої моделі статті 126-1 КК України. Зокрема, А. Шугало аргументовано доводить доцільність: 1) вилучення ознаки «фізичне насильство» із диспозиції статті 126-1 КК України, оскільки фізичні посягання мають охоплювати загальні норми про насильницькі злочини без обов'язкової ознаки систематичності; 2) відмови від надмірного переліку суспільно небезпечних наслідків у складі домашнього насильства (фізичні / психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність, погіршення якості життя). Науковець вважає, що негативні наслідки є іманентними для насильства, тоді як криміноутворювальним елементом виступає саме систематичність діянь. Такі пропозиції спрямовані на підвищення визначеності норми та усунення ризиків довільного тлумачення.

Помітним доктринальним здобутком А. Шугала є удосконалення понятійно-категоріального апарату. Зокрема, у науковому дослідженні автор вказує на дискусійні питання, а саме: співвідношення «психічного» й «психологічного» насильства; зміст «образи» та «приниження», «залякування» і «погрози»; межі економічного насильства; критерії аналізу емоційної залежності та «якості життя» як наслідків. За результатами проведеного дослідження науковцем запропоновано семантично обґрунтовану заміну терміна «психологічне насильство» на «психічне насильство», що сприятиме уніфікації термінології та усунення неоднозначності правозастосування. Також додатково сформульовано позицію щодо тотожності за змістом «приниження» та «образи» як різновидів психічного насильства. Внесок автора полягає в системному переосмисленні кримінально-правової конструкції домашнього насильства та виробленні конкретних пропозицій щодо її вдосконалення. Зокрема, деконцентрація фізичного компонента, акцент на систематичності, уніфікація термінології, усунення надмірності наслідків здатні підвищити нормативну визначеність, забезпечити більш послідовну кваліфікацію та посилити реальну

охорону потерпілих від психічних та економічних форм насильства в межах чинної системи кримінального права [137;139].

У дисертаційному дослідженні Г.Б. Скіпальської «Соціальна підтримка жінок, які постраждали від домашнього насильства, громадськими та благодійними організаціями» розкриті теоретичні засади соціальної підтримки жінок, які постраждали від домашнього насильства, громадськими та благодійними організаціями. Автор розкрив сучасну специфіку роботи з жінками; проаналізував наукові підходи до формування соціальної політики держав щодо захисту прав та інтересів жінок; визначив основні концептуальні положення здійснення соціальної підтримки та допомоги жінкам. Також виокремлено функціональні обов'язки різних структур та інституцій у сфері соціального захисту населення, надання соціальної підтримки та допомоги. Також у роботі розкриті особливості роботи громадських і благодійних організацій із жінками, зокрема постраждалими від домашнього насильства. Автор проаналізував міжнародний досвід роботи державних та громадських об'єднань у досліджуваному аспекті. Також охарактеризовані різні підходи до організації та надання соціальної підтримки жінок, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, у роботі громадських і благодійних організацій [13; 113].

У дисертаційному дослідженні Зінсу О.В. «Психолого-правові засади запобігання домашньому насильству в Україні» розкрито причинно-наслідковий зв'язок у структурі домашнього насильства. Насамперед у науковій роботі представлені результати дослідження на емпіричному та теоретичному рівнях. Зазначений підхід дозволив поєднати висновки про динамічний характер процесів державотворення та обґрунтувати наукові результати, спрямовані на розв'язання проблематики домашнього насильства як соціального феномена та кримінального правопорушення. За результатами дослідження обґрунтовано, що домашнє насильство являє собою складний глибинний поліфонічний конфлікт, основу якого складають чинники соціального, економічного, педагогічного та психологічного характерів. Визначено систему об'єктивних і суб'єктивних

детермінантів домашнього насильства, зокрема біологічного, соціального, психологічного та культурного характеру. Це відображено, відповідно, в різних теоріях насильницької поведінки: соціокультурній; системно-сімейній; індивідуально-психологічній. Визначено концептуальні положення циклічності домашнього насильства та встановлено, що соціально-психологічні передумови неправомірної поведінки та домашнього насильства корелюють із індивідуальною психологічною вразливістю особистості та ступенем індикаторів глибинного конфлікту. Отже, у дисертаційному дослідженні вперше обґрунтовано тезу про поєднання чинників психологічної несумісності й рівня правосвідомості та їхнього впливу на детермінацію домашнього насильства [38].

Проблематика виявлення домашнього насильства, його профілактики та професійного реагування розробляється у межах психолого-педагогічних і соціологічних підходів. У цьому контексті вагомим напрацюванням представлено у працях В. Андрєєнкова, О. Безпалько, А. Бові, В. Бондаровській, Т. Журавель, О. Кочемировській, Н. Максимовій, К. Мілютіній, Н. Мілорадовій, Г. Мустафаєву, Н. Пашко, І. Трубавіній, С. Тунтуєвій.

Сімейне насильство має не лише фізичні наслідки. Це явище включає в себе безліч форм насильницької поведінки, але у всіх цих видів є спільні ознаки, а саме: прагнення влади та контролю над іншою людиною, керування її діями та рішеннями, відсутність поваги. Насильство циклічне і поділяється на такі етапи: фаза збільшення напруги; фаза вибуху чи побиття; фаза каяття [21].

На етапі збільшення напруги кривдник лише погрожує жертві розправою та вчиняє над нею психологічний тиск у вигляді принижень, примусових наказів, переконань та маніпуляцій. Водночас жертва намагається не чинити опір кривднику аби не провокувати ще більшу агресію щодо себе.

Фаза вибуху – це глобальна насильницька поведінка. На цьому етапі потерпіла від насильства особа може продовжувати захищати себе, проте згодом усвідомлює, що пасивність – найкращий спосіб зупинити насильство саме в цій фазі. Під час першого прояву насильства обидві сторони можуть заперечувати акт насильства та намагатися його виправдати. Типовою також є поведінка

жертви при переживанні першого досвіду сімейного насильства у якій жертва може звинувачувати себе у провокуванні та виправдовувати кривдника будь-яким чином.

На фазі каяття або примирення кривдник вибачається, дає обіцянки, що така поведінка не повториться, на фоні чого відносини знову покращуються, жертва відчуває себе щасливою та не задумується про подальші наслідки. Проте акти насильства не припиняються, а набувають повторюваного характеру. Як наслідок, випадки сімейного насильства повторюватимуться доти, поки постраждала особа не припинить спільне проживання з кривдником, або сторони конфлікту не звернуться до профільних спеціалістів.

Остання фаза є найбільш небезпечною, оскільки вона зазвичай перешкоджає припиненню циклу насильства через віру постраждалої особи у те, що все буде як і до акту насильства. Кривднику часто вдається переконати постраждалу особу, що це її провина, адже вона не виконувала його вимоги відразу, провокувала його на агресивні дії. Таким чином, він нав'язує постраждалій особі звинувачення аби зняти з себе відповідальність за вчинене. Після цього вона заспокоюється, з'являється почуття провини перед кривдником та стосунки продовжуються.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію сімейному насильству» виділяють такі види насильства: фізичне, психологічне, сексуальне та економічне.

Фізичне насильство – умисне завдання будь-якої фізичної шкоди іншій людині, що спричинює травмування та порушення фізичного чи психічного стану людини. Розрізняють головні ознаки фізичного насильства: побиття, стусани та ляпаси, завдані навмисно; насильницьке обмеження мобільності людини, її знерухомлення; погрози вбивства; навмисне створення ситуацій, що несуть шкоду для здоров'я іншої людини; змушування до вживання наркотиків або алкоголю через застосування сили чи обман; відмова надавати медичну допомогу та лікарські препарати або використання неправильного дозування ліків. Фізичне насильство, як правило, супроводжується словесними образами.

Часто кривдник поєднує його з сексуальними домаганнями та економічними утисками [15, с. 36; 133].

Пережитий досвід насильства з наслідками психологічних та фізичних травм, впливає на всі аспекти життя людини. Зокрема після насильства жертва може відчувати почуття сорому та провини, замкненість, відчай, суїцидальні наміри.

Психологічне насильство – це форма сімейного насильства, який включає в себе використання різних видів поведінки для того, щоб мати контроль над людиною або завдати їй емоційної шкоди. Проявляється у вигляді приниження, образ або шантажу. Психологічне насильство є першим етапом акту насильства. Розглянемо ознаки психологічного насильства більш детально. Контроль, що здійснює кривдник, проявляється у прагненні керувати життям іншої людини та бажанні мати вплив на вибір щодо усіх сфер життя людини. Наступним є знецінення жертви через приниження, використання нецензурної лайки та словесних образ. Така поведінка спрямована на зменшення самоцінності та пригнічення гідності особистості. Ігнорування застосовується як інструмент покарання, що позбавляє постраждалу особу зворотного зв'язку і не дає можливості жертві отримати зворотній зв'язок.

Ще однією ознакою є ізоляція постраждалої особи, при якій кривдник забороняє їй взаємодіяти з іншими людьми, часто обмежує спілкування з близькими та рідними, а би повністю контролювати всі сфери її соціального життя.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що полягає у вчиненні будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності [56].

Виділяють такі типи сексуального насильства: сексуальні домагання; сексуальна агресія; примусове запліднення; а також примушування до проституції. Останнє розглядається як форма експлуатації та грубе порушення статевої свободи особи.

Сексуальні домагання – це посягання на особисті кордони й уникнення субординації без згоди; висловлювання чи дії, які змушують людину відчувати дискомфорт та приниження. Розрізняють три види домагань:

- вербальні (погрози, принизливі висловлювання та жарти з сексуальним підтекстом);
- невербальні (фотографії / зображення сексуального характеру, статевих органів, образливі звуки, посвистування та непристойні жести);
- фізичні (дотики до тіла / одягу / волосся, небажані обійми та поцілунки, примус до статевого акту).

На законодавчому рівні поняття сексуального насильства закріплено у статті 153 КК України [56] та визначено як вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи та вчинені без добровільної згоди потерпілої особи.

Окрім зазначеного, у статті 153 КК України визначено диференційовану відповідальність за сексуальне насильство, зокрема:

- частина 2 – сексуальне насильство, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152, 154, 155 КК України, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років;
- частина 3 – сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи – карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років;

– частина 4 – дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди, – караються позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років;

– частина 5 – дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п’ятнадцяти років;

– частина 6 – дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених частиною четвертою статті 152 КК України, статтею 155 КК України або частиною другою статті 156 КК України, – караються позбавленням волі на строк п’ятнадцять [56].

Наступним видом домашнього насильства є економічне насильство, основне визначення якого наведено в пункті 3, частини 1, статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Аналіз наукових праць дає змогу зазначити, що економічне насильство може виявлятися в різних формах: позбавлення матеріальних ресурсів для належного фізичного та психологічного добробуту, повна звітність за витрачені гроші, відбирання всіх зароблених грошей, заборона працювати члену сім’ї у супереч його бажанням і працездатності, примус члена сім’ї виконувати тяжку, непосильну роботу, відмова члена сім’ї працювати й робити рівнозначний внесок у добробут родини тощо. У більшості випадків економічне насильство над іншими членами сім’ї здійснюють люди, які контролюють весь сімейний бюджет. При цьому кривдники одноосібно вирішують, яку суму грошей отримає кожен із членів сім’ї. Зазвичай такий вид насильства притаманний людям, які є єдиними, хто працює в сім’ї [122, с.113].

Сімейне насильство демонструє реальні агресивні дії (чи погрози) фізичної, психологічної, сексуальної або економічної розправи від однієї особи до іншої, з якою вона має родинні або інтимні стосунки. Досліджуючи економічні утиски, О.В. Бойко зазначає, що саме в сім’ї відбувається 30 – 40 % усіх тяжких насильницьких злочинів: перше місце серед категорії потерпілих посідають

особи, що загинули або отримали тілесні ушкодження на ґрунті сімейно-побутових конфліктів; жінки і діти складають 70 % усіх жертв прямих насильницьких нападів, вчинених у сім'ї. Третина жінок, що піддавалися фізичному насильству, відчували симптоми характерні для посттравматичного стресового розладу, який часто призводить до зловживання алкоголем і наркотиками; зокрема, у них у 4 – 5 разів більша потреба психіатричної допомоги і у 5 разів більше спроб самогубства, ніж в інших жінок [8].

Розглянемо наукові доробки закордонних вчених, присвячені дослідженню насильства в сім'ї. Зокрема, Д. Герцбергер досліджує жорстоке поводження з дітьми, партнерами, братами та сестрами та формує дисциплінарні перспективи соціальної психології. У своїх працях вона розглядає агресію, наслідки насильства, а також стратегії запобігання та лікування; аналізує докази прийняття насильства в сім'ї та вивчає, чому люди терплять агресію, особливо в сімейному середовищі. Передусім, описує, як гендерні ролі, освіта, контекст, у якому відбувається агресія, та інші особистісні та ситуативні фактори впливають на наше ставлення. Науковиця зазначає, що толерантність до насильства щодо членів сім'ї залежить від обставин, за яких воно відбувається. Результати опитувань свідчать, що особи з вищою освітою та вищим матеріальним достатком схильні ставитися менш серйозно, ніж інші до насильства щодо членів сім'ї. Дискусійним залишається питання, чи відрізняється ставлення фахівців, які щодня мають справу з насильством щодо дітей, від оцінки пересічних громадян. Соціальні психологи ретельно вивчають ставлення, оскільки воно допомагає формувати світогляд людини і створює підґрунтя для її оцінки інших людей та подій. На думку вченої, соціальні психологи не продемонстрували чіткого зв'язку між ставленням до насильства та насильницькою поведінкою [173].

У колективній науковій праці «Жорстоке поводження з дітьми, насильство з боку молоді, насильство з боку інтимного партнера та жорстоке поводження з людьми похилого віку: огляд та теоретичний аналіз досліджень насильства протягом усього життя» автори проаналізували докази жорстокого поводження з

людьми похилого віку та виявили зв'язок цього явища з ранніми формами насильства. Крім того, на основі наявних теорій та емпіричних досліджень попередніх років здійснено спробу інтерпретувати механізм циклічності насильства, а також визначити фактори, які зменшують ризики та сприяють стійкості осіб, які його зазнали. Результати дослідження свідчать, що зіткнення з насильством у дитинстві, підвищує ризик його проявів у наступні періоди розвитку особи. Найсильніші зв'язки виявлено між жорстоким поведінням із дітьми (фізичне, емоційне, сексуальне насильство та нехтування потребами) і насильством у підлітковому віці. Водночас насильство у підлітковому віці тісно пов'язане з насильством та його проявами у дорослому житті. Варто зазначити, що насильство у старшому віці часто трансформується у жорстоке поведіння з людьми похилого віку, проте такі факти задокументовано та досліджено найменше [172].

Також, у науковій роботі «Соціальне середовище та його вплив на домашнє насильство» [209] представлено результати дослідження, які свідчать, що фактори соціального середовища, включаючи релігійні переконання, освіту, бідність і безробіття, мають значний вплив на виникнення та продовження домашнього насильства. Крім того, результати дослідження підтверджують важливість інформаційних кампаній та громадських проєктів, спрямованих на підтримку та ресурси сім'ям, які цього потребують. Окрему увагу автори приділяють ролі установ та організацій, зокрема спеціалізованим моніторинговим центрам та правоохоронним органам, у протидії домашньому насильству та його профілактиці.

У дослідженні В.О. Адеєле та В.І. Макінде, присвяченому впливу травматичного досвіду домашнього насильства на психічне здоров'я дітей, які стають його свідками, встановлено взаємозв'язок між наявними інцидентами та розвитком захворювань. Отримані результати вказують на потенційну шкоду, яку домашнє насильство може завдати психічному благополуччю дітей. Зокрема, у них часто спостерігаються такі захворювання, як синдром дефіциту уваги та гіперактивності й опозиційно-дефіцитний розлад поведінки [144].

Аналіз літературних джерел, зокрема юридико-психологічна характеристика основних понять та причинно-наслідкових зав'язків феномена насильства в сім'ї, дає підстави стверджувати, що це явище має соціально деструктивний характер та виступає і детермінантою, і наслідком значних негативних суспільних змін. Отже, попри значну кількість досліджень, деякі аспекти залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, йдеться про феномен психологічного насильства, вплив гендерних стереотипів, проблеми ідентифікації та раннього виявлення насильства, підготовку фахівців до роботи з постраждалими, а також розробку ефективних програм ресоціалізації кривдників.

Таким чином, сучасний стан наукового опрацювання проблематики насильства в сім'ї вказує на її складність, багатовимірність та необхідність системного підходу до її вивчення. Подальші дослідження повинні зосереджуватися на практичній реалізації наявних теоретичних моделей, інтеграції міжнародного досвіду, розвитку інституційної підтримки та посиленні просвітницької роботи серед населення.

1.2. Методологічні засади дослідження особливостей детермінантів домашнього насильства

На тлі сучасних соціальних змін, поглиблення економічних криз, воєнних дій та загального зростання психологічного напруження в суспільстві, проблема насильства в сім'ї набуває особливої актуальності. Згідно з офіційними даними кількість звернень щодо випадків домашнього насильства в Україні щороку зростає, що вказує на масштабність та глибину цього явища. Ефективне вирішення зазначених проблем потребує також необхідності переосмислення теоретичних підходів, удосконалення нормативно-правового регулювання, а також формування ефективної системи профілактики, допомоги та реабілітації. Аналіз сучасного стану наукових праць дозволяє визначити, наскільки всебічно

досліджено різновиди сімейного насильства, механізми його виникнення, а також методи запобігання та протидії.

Розуміння детермінації конкретних злочинів виходить із загального уявлення визначення детермінації злочинності взагалі як соціального явища. Наведемо декілька наукових підходів щодо пояснення детермінації злочинності, у тому числі детермінації домашнього насильства, які допоможуть сформулювати власну думку відносно комплексу причин і умов, що обумовлюють створення злочинно-небезпечних конкретних життєвих ситуацій у сфері сімейних відносин, які «генерують» різновиди домашнього насильства.

У монографії А.О. Джужи «Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні» комплексно висвітлено теоретичні та прикладні аспекти сучасного стану формування і реалізації стратегії та тактики віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні. Запропоновано авторське тлумачення поняття віктимологічного потенціалу, а також окреслено основні напрями та механізми його нейтралізації. На основі застосування комплексу методів наукового дослідження визначено соціально-правову сутність стратегії й тактики віктимологічного запобігання, з'ясовано їх місце в системі державного механізму протидії правопорушенням.

Водночас, окрему увагу приділено актуальним проблемам забезпечення кримінальної безпеки держави засобами віктимологічної профілактики, а також питанням організації та реалізації кримінологічного впливу на злочинність на індивідуальному рівні. У праці здійснено аналіз масової вразливості окремих соціальних, професійних та інших груп населення. Крім того, досліджено якісні та кількісні характеристики потерпілих від злочинів у структурі населення загалом, а також окремих соціальних страт серед загальної кількості жертв злочинів. У монографії також проаналізовано характер взаємовідносин між потерпілим і правопорушником у момент учинення злочину, а також соціальні, морально-психологічні й фізичні ознаки потерпілих. Такий підхід спрямований не лише на розв'язання наукових проблем у сфері віктимології, а насамперед на

вироблення практичних засобів зниження рівня віктимізації населення та зменшення кількості жертв злочинів [24].

Кримінологічна детермінація являє собою вид соціальної детермінації, яку можна розглядати в межах більш загальної системи – детермінації подій та явищ природи і суспільства. Водночас ця детермінація – різновид універсального зв'язку явищ [132].

У кримінологічній літературі детермінацію злочинності А.П. Закалюк тлумачить як сукупність явищ, процесів, фактів і проявів, з якими злочинність перебуває у стійкому взаємозв'язку та під впливом яких вона формується й відтворюється [33, с.184].

Іншу наукову позицію, більш акцентовану на причинно-наслідкову природу детермінації обґрунтовують А.Ф. Зелінський та Л.П. Оніка у праці «Детермінація злочину». Автори звертають особливу увагу на причинний (генетичний) зв'язок явищ, сутність якого полягає в тому, що за певних умов одне явище або подія породжує інше, яке постає як наслідок відповідної причини [36, с.4].

Б.М. Головкін, у свою чергу, підкреслює специфіку криміногенної детермінації, що полягає у виявленні та поясненні негативних соціальних явищ і процесів, які тією чи іншою мірою породжують, зумовлюють існування та відтворення злочинності [18, с.76].

Отже, узагальнення наведених підходів дає підстави визначати детермінацію злочинності як інтегрований комплекс, взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх причин та умов, явищ і процесів, сукупна дія яких зумовлює злочинність і конкретні форми її прояву.

Переходячи від аналізу детермінації злочинності в цілому до спеціалізованого розгляду злочинів у сфері сімейно-побутових відносин, зауважимо, що детермінанти відповідних посягань (зокрема, і домашнього насильства), трактувались як комплекс причин і умов побутової злочинності та складова системи детермінантів загальної злочинності. Відповідно, зазначений блок, на погляд авторів, підпорядковується загальним закономірностям

функціонування та розвитку детермінаційної системи злочинності загалом [25;55; 61].

З огляду на специфіку такого кримінального правопорушення, як домашнє насильство, слід зазначити, що його детермінанти мають переважно «фоновий» характер: вони не завжди проявляються безпосередньо, однак часто опосередковано впливають на свідомість і волю учасників сімейно-побутових відносин. У цьому контексті детермінанти домашнього насильства доцільно визначати як сукупність причин і умов, факторів, обставин та явищ об'єктивного й суб'єктивного походження, які перебувають у взаємозв'язку та, поєднуючись із високим рівнем приватності сімейного життя, спричиняють виникнення й відтворення домашнього насильства.

Однією з них є об'єктивістська парадигма, яка трактує соціальну проблему виключно як об'єктивну умову незалежно від того, усвідомлюється ця умова як проблема індивідами, яких вона стосується, чи ні. У рамках цього підходу домашнє насильство розглядають як глобальну проблему охорони здоров'я, яка постійно набуває поширення і загострення. У міжнародних та національних документах проблема домашнього насильства пов'язана з проблемою насильства щодо жінок. У конвенціях підкреслюється, що насильство щодо жінок – це ситуація, несумісна з цінностями індивідів, це порушення прав людини; стверджується, що необхідно діяти з метою зміни ситуації з насильством у сім'ї та суспільстві. Так, вказано, що «ставлення, упередження, гендерні стереотипи та звичаї чи традиції, засновані на гендерній нерівності, впливають на моделі поведінки, які сприяють явищу насильства». Домашнє насильство в контексті цього підходу розглядають як вид насильства, зокрема, щодо жінок, дітей, людей похилого віку [17;51;138].

Під час розгляду домашнього насильства звертають особливу увагу на жінок – жертв насильства за гендерною ознакою. У цьому контексті важливого значення набуває визначення понять «гендер», «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою». Гендер – це «соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними жінкам

і чоловікам». Відповідно, «наси́льство стосовно жінок за гендерною ознакою – це наси́льство, спрямоване проти жінки через те, що вона є жінка (наприклад, примусовий аборт, завдання шкоди здоров'ю)»[50]. Водночас, на думку правозахисних організацій, можна використовувати таке визначення гендерного насильства, «яке стосується чоловіків і жінок, і жертвами якого переважно є жінки. Воно стосується (але не вичерпується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі» [66]. У цій парадигмі використовують методологію системного підходу, структурно-функціонального, гендерного підходів.

Системний підхід дозволяє авторам розглядати сім'ю як цілісність (систему), а насильство – як елемент її структури. Соціологічний аналіз домашнього насильства визначається наявними суперечностями в системі відносин між подружжям, батьками і дітьми, що ведуть до виникнення жорсткого примусу при вирішенні конфліктних ситуацій у сучасній сім'ї. Отже, насильство в сім'ї розглядається як деструктивний феномен у процесі його динамічного зростання. За структурно-функціональним підходом насильство досліджується як особлива форма взаємодії між соціальними суб'єктами, що ґрунтується на ієрархічності та підпорядкуванні жорстким правилам, які виправдовують застосування сили чи тиску задля досягнення контролю. За гендерним підходом особливості поведінки індивідів пояснюються специфікою їх гендерного статусу, соціально-статевими ролями і суперечностями між ними. Це виявляється в ототожненні фізичної агресивності з мужністю, а також у санкціонуванні права голови родини сприймати інших членів сім'ї як власну підпорядковану власність.[77, с.359].

Найбільш загальноприйнятною на сьогодні вважається теорія екологічних систем Урі Бронфенбренера, яка дозволяє розглядати проблему насильства на трьох рівнях: мікро-, мезо- та макрорівнях [125].

Суб'єктивістська традиція спирається на конструктивістський підхід дослідження проблеми домашнього насильства. У рамках такого підходу

суб'єкти визначають ситуацію насильства як особисту проблему. Так, наприклад, соціологи досліджували роль масмедіа та їхній вплив на суспільне сприйняття домашнього насильства крізь призму телевізійних ток-шоу, а також жіночої й суспільно-політичної періодики різної тематичної спрямованості. Дослідники зазначили, що є серйозні перепони на шляху до досягнення поінформованості громадськості про широкий контекст насильства. Дві ключові дискусії виникли з проблеми насильства в сім'ї в рамках конструктивістського підходу. Наукова дискусія торкнулася двох основних тем. Перша тема була пов'язана з тим, хто здійснює насильство в сім'ї: чоловік або жінка; друга тема розгорнулася стосовно статистики насильства щодо жінок. У рамках цієї парадигми феміністське розуміння розглядає насильство як примусовий вплив на когось. Найбільш поширена класифікація видів насильства, заснована на характері насильницьких дій [195].

Теорію «циклу насильства» розробила американська дослідниця, психолог Ленор Уолкер. У цій теорії виділяють три стадії: повторювані, руйнівні і ті, що руйнуються безпосередньо у взаємовідносинах. Тривалість кожної стадії та їхня періодичність варіюється в кожному окремому випадку. Специфіка патернів циклу насильства полягає в їхній циклічності та закономірній повторюваності, коли наступний етап відзначається нарощуванням сили агресії та скороченням інтервалів між спалахами. У рамках цієї парадигми виділяють дві основні групи суб'єктів: причетні до проблеми і залучені в проблему. Причетні до проблеми насильства в сім'ї, у свою чергу, поділяються на «жертви» проблеми, тобто тих, хто страждає від ситуації й усвідомлює це; і «носіїв» проблеми, які несуть проблему в собі і самі є сенситивною категорією для тих, хто оточує, хоча можуть не розуміти і не визнавати цього [205].

До розв'язання цієї проблеми залучені фахівці, які протидіють домашньому насильству через свої професійні обов'язки, а також волонтери, які здійснюють цю діяльність на добровільних засадах із мотивів альтруїзму. Указану категорію фахівців можна поділити на дві основні групи: по-перше, це суб'єкти негайного реагування, на яких покладено обов'язок приймати рішення у зв'язку з проявами

сімейного насильства; по-друге – представники інших допоміжних професій соціально-гуманітарного спрямування. З іншого боку, вказані учасники правовідносин поєднують у собі функції як незалежних експертів із досліджуваної проблематики, так і суб'єктів із вираженим професійним інтересом, які здійснюють цілеспрямований вплив на вирішення ситуації задля реалізації власних функціональних за З іншого боку, вказані учасники правовідносин поєднують у собі функції як незалежних експертів із досліджуваної проблематики, так і суб'єктів із вираженим професійним інтересом, які здійснюють цілеспрямований вплив на вирішення ситуації задля реалізації власних функціональних завдань. Усі причетні та залучені особи беруть безпосередню участь у процесі викорінення зазначеної суспільної девіації, реалізує власні стратегії у сфері протидії насильству.

Розуміння феномена домашнього насильства в Україні пройшло кілька ключових етапів: від первинного усвідомлення цієї проблеми, через ступінь її суспільного визнання й легітимації і до остаточної інституціоналізації, що виявилася у формуванні державної політики із запобігання та протидії цьому явищу. Комплексний аналіз та виявлення специфіки цих стратегій є обов'язковими, адже без їх урахування неможливо об'єктивно оцінити сімейне насильство у вимірі сучасних суспільних викликів.

Водночас дослідження вказаного феномена неминуче актуалізує контекст гендерної справедливості, забезпечення якої виступає головною метою подолання цієї соціальної проблеми. До реалізації протидії насильству в сім'ї в українському суспільстві залучені такі структури, як: Мінсоцполітики України та МВС України. Також реалізуються проекти та програми, зокрема: Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН; Міжнародний гуманітарний центр «Розрада»; Громадська організація «Жіночий консорціум України»; Всеукраїнська громадська організація «Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів»; Громадська організація «Інформаційно-консультаційний жіночий центр»; Національна «гаряча» лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі

людьми та гендерної дискримінації; Міжнародний жіночий правозахисний центр «ЛаСтрада Україна»; Офіс координатора проєктів ОБСЄ в Україні; Програма сприяння Парламенту; Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин; Національна кампанія «Стоп насильству».

Крім розглянутих підходів до вирішення проблеми насильства в сім'ї, виокремлюють ще один – інтегративний. Зазначена концепція спирається на інтеграції мікро-, мезо-, макропідходів та соціальної роботи. Розглянуті підходи використовуються як моделі, що доповнюють одна одну, в запобіганні домашньому насильству.

Спираючись на виділені ознаки, можна ідентифікувати насильство в сім'ї як соціальну проблему, виділити її структуру, що складається з конкретної ситуації і визначається як проблема суб'єктів, та проаналізувати її.

Зокрема, модель «Duluth» (DAIP – проєкт втручання проти домашнього насильства), розроблена ще 1980 року, пропагує скоординований підхід у межах громади до протидії цьому явищу. Основою цієї концепції є безпека жінок і дітей, що передбачає злагоджену діяльність інституцій із захисту потерпілих. Водночас модель спрямована на постійне притягнення правопорушників до відповідальності та проходження ними спеціалізованих програм для кривдників, які створюють умови для корекції їхньої поведінки [2;106].

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в контексті порушення прав людини актуальним стає питання гендерно зумовленого насильства. Комплексний інтегрований підхід до державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зосереджений на правах та інтересах осіб, які постраждали від такого насильства, а також щодо суб'єктів, які реалізують заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, та засади взаємодії цих суб'єктів. Усі ці засади є взаємопов'язаними та доповнюють одна одну.

Зокрема, така взаємодія здійснюється шляхом видання спільних наказів, угод, інструкцій та договорів про співпрацю. Наприклад, співпраця між

Міністерством соціальної політики України та Міжнародним благодійним фондом «Українська фундація громадського здоров'я» реалізує такі завдання:

- удосконалення порядку взаємодії органів та закладів, на які покладено функції з питань запобігання та протидії домашньому насильству;
- розробка методичних матеріалів із питань підготовки фахівців, які надають соціальні послуги особам, постраждалим від домашнього насильства, інших спеціалістів, які здійснюють роботу з попередження насильства стосовно жінок та дівчат; підготовка тренінгової програми з розвитку навичок соціально-психологічної адаптації для жінок, які постраждали від насильства;
- розробка корекційної програми для чоловіків, які вчиняють домашнє насильство;
- виготовлення та розповсюдження соціальної реклами з питань запобігання та протидії домашньому насильству[28].

Водночас актуальним є питання, чому виникає домашнє насильство і які чинники впливають на те, що певні особи з різних груп населення стають жертвами цього явища, тоді як інші виявляють до нього стійкість. Порівнюючи умови життя різних осіб, науковці не виявили прямих причин того, чому деякі з них стають жертвами домашнього насильства, тоді як інші, перебуваючи в аналогічних обставинах, не зазнають деструктивного впливу. Тому неможливо однозначно стверджувати, що причиною домашнього насильства є те чи інше явище. Розглядаються лише певні фактори ризику, де ймовірність насильницької поведінки зростає. Існує велика кількість внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на виникнення домашнього насильства, тоді як розвиток і перебіг багатьох із них важко первинно ідентифікувати. Окрім зовнішніх факторів, у поширенні насильницької поведінки в сім'ях суттєвими виступають внутрішні. Слід зазначити, що внутрішні фактори, як правило, досліджуються з боку агресора, але поведінка жертв може сприяти віктимізації на несвідомому рівні.

Важливо усвідомлювати постійні ознаки домашнього насильства у порівнянні з іншими видами або формами злочинності. Зокрема, у випадку домашнього насильства накладаються два основні фактори, які пов'язані

глибокими зв'язками. Обидва суб'єкти – потерпіла особа і кривдник – природно вирости в сімейному середовищі, яке певним чином впливало на формування особистості. Таким чином обидва ці суб'єкти утворюють разом сім'ї або іншу дуже близьку спільноту, яка значно впливає на її членів. Слід вказати, що важливе значення має й те, що рівень напруги у міжособистісних відносинах закономірно позначається на всьому сімейному колі. Тож протиправні дії кривдника та специфіка реагування потерпілої особи в межах тривалого конфлікту травмують інших осіб, які інтегровані у цю систему виховання та побуту.

За результатами опрацьованих джерел щодо критеріїв категоризації факторів ризику домашнього насильства, вважаємо, що доцільним є їх поділ на такі групи:

- індивідуальні фактори, тобто ті, що стосуються окремої особи;
- соціальні фактори ґрунтуються на ідеї суспільства;
- фактори, які залежать від природи, характеру та зв'язку, що виникає у стосунках (також відомі як фактори взаємин);
- фактори, що діють у певному замкнутому середовищі, в якому живуть суб'єкти домашнього насильства (фактори родинної спільноти).

Усі ці фактори включають різноманітні аспекти, які можуть бути економічними, фінансовими, матеріальними, соціальними або пов'язаними за своєю природою. Наразі соціальні, фінансові та матеріальні фактори, безсумнівно, можна вважати високо ризикованими в суспільстві. Вони часто створюють середовище, в якому виникає або загострюється домашнє насильство. Соціальна ситуація, фінансові обставини або економічне становище сімей, на думку міжнародних організацій, є одними з найбільш ризикованих факторів не лише домашнього насильства, а й злочинної поведінки загалом.

В. Бурлака та співавтори акцентують увагу на визначальній ролі сім'ї як базового соціального інституту в забезпеченні суспільного розвитку, водночас зазначаючи, що сучасні соціально-економічні та політичні виклики істотно підвищують її вразливість. На їхню думку, дія таких чинників може зумовлювати

зростання зловживання психоактивними речовинами, погіршення стану здоров'я, а також дестабілізацію внутрішньо сімейних взаємин. З метою мінімізації зазначених ризиків науковцями обґрунтовано доцільність упровадження на рівні закладів вищої освіти спеціалізованих програм із сімейної освіти та терапії, спрямованих на підготовку фахівців для здійснення комплексного соціально-психологічного супроводу сучасної родини [44; 155, с. 329].

До факторів ризику можна зарахувати низку передумов, які в родинних взаєминах функціонують не ізольовано, а системно. Акумуляція чинників, які взаємодоповнюють законодавство, пропорційно збільшує вірогідність проявів агресії. Слід зазначити, що до факторів ризику належить широкий спектр детермінант, які в сімейному середовищі зазвичай діють не ізольовано, а в різноманітних комбінаціях. Накопичення таких взаємопов'язаних чинників суттєво підвищує ймовірність виникнення насильницької поведінки. На індивідуальному рівні криміногенне та віктимогенне значення мають такі фактори ризику:

- молодий вік та рівень особистісної зрілості, фізичної та психологічної схильності;
- надмірне споживання алкоголю одним із партнерів;
- вживання інших наркотичних речовин одним із партнерів;
- психічні захворювання, розлади, не стабільність психіки;
- особливості темпераменту, емоційна лабільність, афективність;
- рівень освіченості особи, зокрема загальний інтелектуальний розвиток;
- низький рівень матеріального забезпечення;
- схильність до домашнього насильства, що засвоюється особами в родині, зазвичай, якщо в дитинстві вони безпосередньо зазнавали жорстокого поводження або були свідками вчинення таких дій .

Зазначимо, що фундаментальне значення має морально-етичний вимір життя у сім'ї, де культура та традиції виступають визначальними чинниками формування світогляду, ціннісних орієнтацій і рис характеру дитини, а батьки виконують функцію первинної ланки виховання та соціалізації. У ширшому контексті сімейне середовище визначально впливає на подальші поведінкові стратегії особистості та моделі міжособистісної взаємодії. Результати аналізу літературних джерел засвідчують тісний зв'язок між несприятливими умовами розвитку дитини, фізичними покараннями, жорстоким поведінням і підвищеною ймовірністю проявів булінгу в дорослому віці.

Ураховуючи доведений вплив ранніх травматичного досвіду на подальшу соціальну поведінку особистості та якість стосунків, психологічний супровід і психологічне консультування мають передбачати системне вивчення особи. Це дає змогу більш обґрунтовано оцінювати роль дитячих травм у формуванні соціалізаційних сценаріїв і своєчасно визначати напрями профілактичних та корекційних інтервенцій [16].

Розглянемо міжнародний досвід в контексті дослідження особливостей детермінантів насилля в сім'ї. Уряд Великої Британії визначає домашнє насильство та жорстоке поведіння як будь-який «інцидент або схему випадків контрольованої, примусової, загрозливої поведінки, насильства чи жорстокого поведіння між особами віком від 16 років, які є або були інтимними партнерами або членами сім'ї, незалежно від статі чи сексуальної орієнтації» [153].

Зокрема, понад 26 % жінок та 15 % чоловіків у Великій Британії зазнають домашнього насильства протягом свого життя, так у 2019 році було зареєстровано 152 вбивств в сім'ї. Домашнє насильство непропорційно вражає жінок та дітей. Однак існує велика кількість жертв серед чоловіків, і вважається, що фактична кількість, ймовірно, занижена, оскільки багато хто не повідомляє про насильство. За оцінками експертів, домашнє насильство та жорстоке поведіння коштує економіці Великої Британії близько 66 мільярдів фунтів стерлінгів щорічно [197; 198].

У межах дослідження домашнього насильства та жорстокого поводження науковці часто посиляються на феміністичну перспективу. Оскільки, вона виступає дієвим інструментом для розуміння соціальної нерівності крізь призму патріархату, динаміки влади та контролю, а також специфіки вияву поведінки домінування чи психологічного тиску. Зазначені теорії суттєво розширили науковий дискурс, дозволивши оцінити внесок поведінкових патернів, теорії прив'язаності, травматичного досвіду та міжпоколінної трансляції у структуру детермінації цього явища. Однак, незважаючи на актуальність досліджень домашнього насильства та жорстокого поводження, науковці пропонують лише частковий погляд на ситуацію [180; 211].

Насильство можна розуміти як спосіб мислення людини, що характеризується почуттям привілеїв, нарцисизмом, помилковим сконструйованим баченням світу та короткостроковим задоволенням за рахунок інших. Насильницький спосіб мислення, який часто виступає передумовою формування дисфункційного партнерства, здатний трансформуватися й в інші види деструктивної поведінки, зокрема сексуальне насильство над дітьми та булінг. Розуміння того, що такий спосіб мислення може проявлятися в багатогранних формах, вказує на його складність [150;156;203].

Проблему домашнього насильства та жорстокого поводження розглядають як «складну» або «злочинну». Існує неоднозначність причинно-наслідкового зв'язку, і проблема може метаморфозувати, що призводить до неочікуваних результатів. Наприклад, якщо гендерна рівність буде досягнута, немає гарантій, що вчинення домашнього насильства та жорстокого поводження припиниться, як це впливає з скандинавського парадоксу, згідно з яким у Швеції спостерігаються вищі показники домашнього насильства та жорстокого поводження, незважаючи на прогресивну політику гендерної рівності. Для отримання цілісного розуміння домашнього насильства, яке також може враховувати мінливий характер складних проблем. Ця парадигма набула значної популярності в останні роки у сфері громадського здоров'я [165; 202; 217].

Серед суспільних (інституційних та соціокультурних) факторів ризику доцільно виокремити такі:

- сімейний устрій, де чоловік є головою сім'ї, її опікуном і лідером;
- ієрархія стосунків між жінкою та чоловіком, в якій жінка має підлегле, нижче та менш рангове становище;
- соціальне сприйняття жінки виключно як дружини та матері, з якою пов'язана турбота про домогосподарство, чоловіка, народження дітей та їхнє виховання;
- існування норм, що сприяють виживанню насильства в суспільстві (різні вислови, в яких часто зустрічається домашнє насильство).

Варто звернути увагу і на фактори, що базуються на природі, характері та зв'язках, які можуть виникнути у міжособистісних стосунках:

- сварки та конфлікти у партнерстві, відносинах між батьками та дітьми або між дітьми, бабусями та дідусями тощо;
- неповнота сімей;
- патологічна та кримінальна поведінка в сім'ях;
- нестабільність у стосунках;
- надмірне домінування чоловіків;
- соціальна слабкість сімей;
- економічний дисбаланс.

Потребують дослідження і фактори, що діють у середовищі, в якому живуть суб'єкти домашнього насильства (фактори спільноти, колективу чи середовища);

- відсутність законодавства, яке ефективно та комплексно вирішує проблему домашнього насильства;
- труднощі у виявленні та доведенні домашнього насильства;
- відносно низькі санкції проти агресорів за їхню насильницьку поведінку у сфері домашнього насильства;

- нейтральне ставлення до домашнього насильства, а також звинувачення жертв;
- низька соціальна обізнаність;
- слабка згуртованість громади та байдужість.

Розглянемо вплив адиктивної поведінки як чинника, що впливає на частоту виникнення насильства. Надмірне споживання алкоголю або алкоголізм значно впливає на насильницьку поведінку осіб загалом і в домашньому насильстві зокрема. Алкогольна залежність сприяє формуванню, розвитку та ескалації домашнього насильства, перешкоджає його ефективному вирішенню та є одним із патологічних проявів у сім'ях. У багатьох дослідженнях чітко простежується, що зловживання алкоголем руйнує психологічні бар'єри, підвищує агресивність та збільшує міжособистісну напругу, яка виступає ключовим каталізатором домашнього насильства. Отже, алкоголізм може сприйматися як фактор ризику, але не в його традиційному сприйнятті [158].

Зважаючи на викладене, можемо стверджувати, що певний зв'язок між алкоголізмом чи вживанням інших психоактивних речовин та домашнім насильством є очевидним. Проте зазначені залежності виступають насамперед каталізаторами, які суттєво посилюють наявні проблеми через акумуляцію різноманітних факторів ризику. Згідно зі статистичними дослідженнями, в середньому до 70 % агресорів перебували під впливом алкоголю або інших психоактивних речовин під час нападів. У поєднанні з кількома факторами алкоголізм або інші залежності сприяють спалаху або збільшенню інтенсивності домашнього насильства. Зокрема, відповідно до результатів проведених психологічних досліджень, особи з психічною деградацією, спричиненою хронічною алкогольною залежністю, поведуться агресивно в сім'ях. Їхня поведінка має різну спрямованість щодо вчинення насильницьких дій при відсутності доступу до спиртного. Домашнє насильство в цих випадках виправдовує наявність залежності [190, с.158].

Під впливом психоактивних речовин агресивність фізичних нападів може суттєво зростати, проте у тверезому стані наявні інші форми домашнього

насильства: психологічний тиск, сексуальне насильство, нехтування потребами близьких, а також тотальний соціальний чи економічний контроль. Цей факт, на відміну від інших форм, вказує на те, що деструктивні дії можуть реалізуватися агресором цілком усвідомлено. Отже, коріння домашнього насильства лежить у площині особистісних деформацій або їх поєднання. Як наслідок, насильницькі напади можуть загострюватися або бути більш інтенсивними під впливом цих речовин. Проте, у деяких випадках було доведено ретельну підготовку або планування насильницького нападу агресором, а алкоголь був лише спусковим механізмом.

На думку психологів, якби не було нападів, пов'язаних із зловживанням алкоголем чи наркотиками, вони б неодмінно траплялися додатково. Хоча зв'язок між алкогольною та іншими залежностями не можна заперечувати. Проте домашнє насильство, як зловживання становищем домінування, не є прямим наслідком цих патологічних явищ. Найчастіше алкоголізм використовується агресорами як привід для приховування або виправдання насильницьких нападів. Необхідно усвідомлювати, що алкоголізм чи інші залежності наразі дуже поширені, але лише певний відсоток людей вдаються до домашнього насильства під їхнім впливом. З іншого боку, насильницька поведінка трапляється в багатьох випадках навіть без залежностей. Отже, уявлення про алкоголізм та інші залежності як причини домашнього насильства, є науково-спростованим фактом і не виправдовує кривдника.

Окремо зупинимося на причинах домашнього насильства щодо жінок. Існує декілька теорій, автори яких намагаються виправдати це явище, зокрема такими факторами, як стресові стани, алкогольна залежність чи психологічні проблеми тощо. Проте такі виправдання не є достатніми і не є повністю послідовними. Однак, усі зазначені явища можуть бути пусковим механізмом агресивної поведінки, але фактори ризику, що виправдовують домашнє насильство щодо жінок, не з'ясовуються повністю. Значно ефективнішими є структурні підходи до виправдання домашнього насильства щодо жінок. Ці

підходи підкреслюють, що в результаті соціалізації наше суспільство живе в середовищі, де домінують гендерні стереотипи [174].

Насильство щодо жінок, яке відбувається в сім'ях, є лише відображенням дисбалансу між чоловіками та жінками в суспільстві, який все ще зберігається. Природно, найбільш помітний дисбаланс можна спостерігати в економічній, правозахисній чи особистісній сфері. Ці негативні тенденції, що залишаються з нами, є пережитками минулих епох, коли така організація та ієрархія була суворо регламентована. Наразі такі явища сприймаються як вкрай негативні.

Політична, соціальна чи економічна залежність жінок автоматично створює простір для побудови владної позиції чоловіків. Як наслідок створюється простір для застосування старих звичок, традицій чи домовленостей, типових для попередніх епох. Характерною рисою цих випадків є послідовний класовий розподіл та гендерна нерівність. Прийняття гендерної рівності між статями в усіх сферах суспільного життя є основою для ліквідації насильства щодо жінок у їхній родині [152;168].

У багатьох культурах та регіонах домашнє насильство щодо жінок зумовлене в суворими релігійними канонами, консервативними переконаннями більшості населення. Як правило, мусульманські країни вважаються такими, в яких релігійні канони, традиції та звичаї сприяють гендерній нерівності між чоловіками та жінками. Чоловіки там мають не лише монополію на владу, але й на прийняття рішень, матеріальну і фінансову монополію, право на освіту [180].

Слід зазначити, що часто медіа своїми форматами також сприяють гендерній нерівності. Крім того, особливо в інтимній сфері, навчальні заклади представляють традиційний погляд на ролі чоловіка та жінки у стосунках. Все це сприяє існуванню гендерної нерівності в нашому суспільстві, стосунках та загалом в уяві значної частини населення. Домінантне становище, монополія на владу, здатність приймати рішення щодо сім'ї чи фінансових питань приписуються чоловікові, що, природно, призводить до певної дискримінації. Уже самі ці факти розглядаються як серйозне втручання в права жінок. Такий

характер можна чітко визнати насильницьким нападам, джерелом та основою яких є гендерний дисбаланс

Домашнє насильство стосовно дітей у багатьох випадках дуже схоже на насильство щодо жінок. Воно є проявом домінантного та авторитарного становища чоловіка в сім'ї, домашньому оточенні. Це своєрідний засіб примусової слухняності та просування чоловіка як такого. На жаль, ця тенденція зберігається і досі в нашому суспільстві. Часто ця традиційна позиція є причиною жорстокого поводження з дітьми. І останнє, але не менш важливе, це інструмент примусу до слухняності та інструмент виховання дітей у сім'ях, що, природно, є неприйнятним. Нехтування як форма насильства щодо дітей є проявом певної незацікавленості до власних дітей, певною формою жорстокого поводження або методом виховання – покаранням дитини. Такі форми жорстокого поводження особливо часто використовуються батьками, які не хотіли мати дітей або не мають позитивних стосунків із ними. Однак жорстоке поводження з дітьми може бути також відповіддю на їхню некерованість, невдачі батьків у вихованні та той факт, що вони більше не можуть керувати дітьми, які є гіперактивними або дуже жвавими. Тому насильство над ними може мати виховний характер для батьків, але воно також може бути вершиною довгострокової накопиченої напруги та стресу, які можуть бути викликані вихованням дітей.

Необхідно зазначити, що досвід чоловіків, які переживають домашнє насильство, досліджувалося недостатньо. Прикладом такої роботи є колективне дослідження «Чоловіки, які постраждали від домашнього насильства, проблеми культурного реагування та вплив на ідентичність і поведінку, пов'язану з пошуком допомоги: систематичний огляд», в якому описано досвід чоловіків, які постраждали від домашнього насильства. Слід зазначити, що може суттєво відрізнятися ставлення до них у громаді, центрах соціальної підтримки та установах системи кримінального правосуддя [189].

Описана відмінність у ставленні створює нестабільність, яка по-різному впливає на поведінку постраждалої особи. Зокрема, на поведінку, пов'язану з

зверненням за допомогою, часто впливають внутрішній сором і розгубленість постраждалих осіб, коли їхні соціальні уявлення про маскулінність не відповідають життєвому досвіду. Результати дослідження свідчать, що культурна стигма навколо уявлень про маскулінність, страх розкриття інформації та негативний досвід реагування системи кримінального правосуддя і підтримки є одними з найголовніших рушійних сил різного досвіду та вагань щодо звернення за допомогою.

Якщо говорити про чоловіків як жертв домашнього насильства, то зазвичай ці форми є не фізичним, а психологічним насильством, економічним чи соціальним контролем. Частково, це хоч і незвичайне, але реалістичне явище можна пояснити рівнем емансипації жінок та його неправильним сприйняттям. Багато в чому жінки прагнуть бути самодостатніми, незалежними та відхиляються від сприйняття жінок як ніжної статі. Вони домінують у сім'ї у майнових чи фінансових стосунках і таким чином хочуть вирішувати питання, що стосуються їхнього особистого життя. З цієї причини виникають деякі форми домашнього насильства щодо чоловіків [189].

У праці Е. Бейтса «Дослідження впливу віктимізації насильства з боку інтимного партнера на чоловіків» оприлюднено результати дослідження впливу досвіду насильства з боку інтимного партнера на вибірку чоловіків, які не зверталися за допомогою. Використовуючи анонімне онлайн-опитування для заохочення до розкриття інформації, чоловіків запитали, як їхній досвід вплинув на них; із якими перешкодами вони зіткнулися, намагаючись розірвати стосунки; як вони сприймають ставлення суспільства до чоловіків та насильства з боку інтимного партнера. Результати дослідження показали, що досвід чоловіків вплинув на їхнє фізичне та психічне здоров'я, розвиток майбутніх стосунків та їхні стосунки з дітьми. Вони описали вплив ставлення до чоловіків, які стали жертвами насильства з боку інтимного партнера, як значний, і вважали, що суспільство не довіряє чоловікам, які описують цей досвід, часто сприймаючи їх як «слабких» або фактично як «кривдників». Це сприяло створенню перешкод,

із якими стикаються чоловіки під час звернення за допомогою, так і у розриві стосунків [215; 151].

Однією з причин також є інтерес жінок до помсти. Здебільшого ми говоримо про жінок, які стали жертвами класичного стереотипного сприйняття ролі жінок у своїй сім'ї або стали жертвами насильства в дитинстві. Укорінена ненависть до чоловіків, яка в цьому випадку є психологічною проблемою, призводить жінок до влади та домінування маніпуляцій із ними. Форми психічного насильства дуже підступні та зазвичай мотивовані помстою або інтересом заподіяти шкоду – образи, глузування, недооцінка, вказівка на слабкість чоловіка, його низький дохід або нездатність забезпечити сім'ю. Прагнення досконалості, досягнення повної гармонії або безпроблемного функціонування призводить перфекціоністів до такого психологічного, економічного чи соціального насильства. Частота виявлення фізичного насильства незначна, оскільки здебільшого жінки фізично не перевершують чоловіків. Так само це явище мотивоване інтересом домінування у стосунках, веденням домашнього господарства або інтересом до помсти чоловікам.

Специфічною категорією жертв домашнього насильства є люди похилого віку. Так, у науковій публікації П. Краткоскі та М. Едельбахер «Особисті злочини проти людей похилого віку» вказано, що кількість жертв від злочинів проти людей похилого віку зростає. Люди похилого віку (віком 60 років і старше) є жертвами таких злочинів, як: вбивство, напад, фізичне насильство, пограбування, домашнє насильство та інші. Кількість таких злочинів, ймовірно, зростатиме, оскільки частка населення похилого віку у більшості країн світу збільшується. Крім того, за винятком дітей, люди похилого віку є найбільш вразливими до таких злочинних дій, як домашнє насильство, напад та інші насильницькі злочини. У результаті різних факторів ризику, а саме: проживання на самоті, втрата фізичної сили, перебування під опікою інших, ізоляція від сім'ї та близьких друзів, такі соціально-економічні ситуації, як бідність збільшують ризик стати жертвою насильницького злочину [186].

Люди похилого віку часто ігнорують домашнє насильство, навіть якщо страждають від повторних нападів. Деякі з них не можуть вирішити цю проблему через свій фізичний та психічний стан. Однак багато хто з них навіть не говорить про це або не намагається вирішити цю проблему, хоча це в їхніх силах. Вони вдячні за кожен увагу, за кожен прояв інтересу з боку кривдника, або ж сприймають себе як тягар, тому обирають прийняти насильство. Не менш важливим є те, що вони іноді бояться сорому та почуття невдачі у вихованні кривдника. Часто агресори є єдиними родичами, яких вони мають, тому вони не хочуть переривати свої стосунки і не вирішують проблему домашнього насильства. Причини домашнього насильства щодо людей похилого віку різні – від стресу до фінансових чи майнових причин. З боку людей похилого віку факторами ризику є:

- похилий вік;
- фізична інвалідність;
- типові захворювання, що характеризують похилий вік;
- психічні захворювання;
- потреба в догляді за людьми похилого віку, їхня залежність;
- фінансове навантаження через лікування;
- якість майна та фінансових можливостей тощо.

Догляд за людьми похилого віку, а також за людьми з інвалідністю справа, яка часто вимагає певної професійної кваліфікації або частих візитів до лікарів. Кривдник, зазвичай, має свою сім'ю, яку необхідно забезпечувати, тому догляд за літньою людиною стає для нього проблемою навіть у фінансовому, часовому та всіх інших аспектах. Для нього літня людина стає тягарем, який виснажує його, і він не може робити те, що хоче (свою роботу, займатися сім'єю, інтересами тощо), що призводить до відчуття безпорадності, втоми, часто гніву та виснаження.

Водночас у кривдника також виникає відчуття безпорадності, якщо він або вона не може забезпечити належний догляд за особою похилого віку, і з цієї

причини її інтереси несвідомо нехтуються, і це може завдати їй шкоди. Усі ці почуття – розчарування, яке вони викликають, – є значним фактором ризику. Часто це основа, на якій починають виникати певні форми домашнього насильства. Зокрема це фізичні напади, психологічне насильство або нехтування потребами осіб похилого віку. У дуже схожій ситуації опиняються і люди з інвалідністю. Часто особи похилого віку стають жертвами домашнього насильства через майнові або фінансові причини. У цьому випадку кривдником є дитина або онук, який таким чином отримує значну частину її пенсії. Кривдник також дуже часто зацікавлений в іншому майні особи похилого віку (наприклад, різне нерухоме майно або цінне рухоме майно). Насильницька поведінка дітей також може бути мотивована передачею йому чи їй прав власності або зацікавленістю в тому, щоб змусити особу похилого віку залишити свою домівку (спільний будинок або квартиру) та розмістити їх у будинку для людей похилого віку [31; 212, с.119].

У науковій статті, присвяченій вивченню профілактики вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку, О. Володіна та Т. Малиновська порушили питання насильства щодо осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, зокрема тих, які внаслідок стану здоров'я не здатні до самообслуговування. Зазначено, що ефективна профілактика таких посягань має бути зорієнтована як на запобігання різним формам насильства, так і на мінімізацію негативних чинників і обставин, що підвищують ризик його вчинення.

Одним із практично дієвих інструментів протидії пропонується створення єдиної інформаційної бази (системи статистичного обліку) потерпілих осіб, яка забезпечуватиме оперативний доступ уповноважених суб'єктів – працівників Національної поліції України, територіальних центрів соціального обслуговування та закладів охорони здоров'я – до релевантних відомостей. Налагоджений механізм запитів і звітності дозволив би своєчасно оновлювати дані та здійснювати диференційований статистичний облік постраждалих від домашнього насильства, що, своєю чергою, сприяло б більш адресному плануванню профілактичних і реабілітаційних заходів.

Водночас ускладненням для належного моніторингу є відсутність єдності у вікових критеріях визначення «особи похилого віку» (варіативність у межах приблизно 55 – 74 років), що може зумовлювати похибки у вимірюванні поширеності домашнього насильства та ускладнювати оцінку реального масштабу правопорушень щодо цієї групи населення [14].

Загальна теорія пояснює домашнє насильство як продукт системної, а не індивідуальної патології. Модель залежності була задіяна та використовується для розуміння феномена домашнього насильства щодо жінок. Зокрема, у наукових дослідженнях виокремлені такі причини виникнення домашнього насильства:

1. Звичка чоловіків вживати алкоголь є поширеною причиною сварок між чоловіком та дружиною.

2. Невірність / підозра у невірності від чоловіка або дружини стає причиною подружніх конфліктів.

3. Економічна нерівність між чоловіками та жінками є ще однією причиною, яка створює розбіжності в сім'ях. Здебільшого саме чоловіки є годувальниками, тому вони вважають, що повинні мати вищу позицію. Це часто перетворюється на примусову поведінку щодо своїх партнерок.

4. Ієрархічні гендерні відносини та усталені традиції в сім'ї є однією з причин насильства щодо жінок. Акти насильства щодо жінок-членів домогосподарства (або дружини, або доньки), сприймаються як акти дисципліни і вважаються необхідними для підтримки панування чоловічої влади в сім'ї [178].

Зважаючи на викладене, вважаємо, що домашнє насильство – це не ізольована, окрема подія, а радше модель поведінки правопорушника, що використовується проти жертви. Модель складається з різноманітних насильницьких дій, що відбуваються в кількох епізодах протягом стосунків. Деякі епізоди складаються з тривалої атаки з однією тактикою, що повторюється багато разів (наприклад, удари), у поєднанні з різноманітними іншими тактиками (такими як образи, погрози або напади на майно). Одна тактика, наприклад,

фізичний напад може використовуватися рідко, тоді як інші види насильства, зокрема, образи або жести залякування, можуть використовуватися щодня. Епізоди побиття тривають від кількох хвилин до кількох годин або днів. Хоча деякі правопорушники повторюють певний набір насильницьких дій, інші використовують широкий спектр тактик без певної рутини.

Кожен епізод домашнього насильства пов'язаний з іншими. Один епізод побиття ґрунтується на минулих епізодах і створює ґрунт для майбутніх епізодів. Кривдники використовують широкий спектр примусової поведінки, яка призводить до широкого спектру наслідків, деякі з яких фізично травмують, а деякі ні, але всі вони психологічно руйнують. Усі частини схеми взаємодіють одна з одною та можуть мати глибокий фізичний та емоційний наслідок для жертв, адже вони реагують на всю схему жорстокого поводження з боку кривдників, а не просто на один епізод чи одну тактику.

Водночас домашнє насильство – це поведінка, що набувається шляхом спостереження та підкріплення. Як і інші форми агресії, домашнє насильство не спричинене генетикою чи хворобою.

Люди не народжуються злочинцями, і здебільшого не існує хвороби чи захворювання, які перетворюють людину, яка не чинить насильства, на кривдника. Домашнє насильство – це поведінка, набута з часом через численні спостереження та взаємодію з окремими особами та установами. Поведінка, а також внутрішні правила та норми злочинця щодо того, коли, де, проти кого, як і ким має бути використане домашнє насильство, засвоюються. Домашнє насильство та переконання, що його підтримують, засвоюються через безпосереднє спостереження або через підкріплення досвіду кривдників. Наприклад, кривдники отримують підтримку від осіб, які оточують, толерують зазначені прояви або не несуть відповідальності, арештовують, переслідують або неналежним чином виносять вирок за скоєне насильство. Домашнє насильство спостерігається та підкріплюється не лише в сім'ї, а й у суспільстві. Воно відкрито та приховано підтримується й поширюється основними інститутами

суспільства: сімейними, соціальними, правовими, релігійними, освітніми, психічними, медичними та медіа.

Ці соціальні інститути пропагують використання насильства як законного засобу контролю над членами сім'ї (наприклад, релігійні переконання / позиції, які стверджують, що жінка повинна підкорятися волі свого чоловіка, закони, які не вважають насильство щодо близьких злочином, системи медичного та психічного здоров'я, які звинувачують жертв у «провокуванні» насильства). Такі тенденції підсилюють використання насильства для контролю над близькими особами, не притягуючи винних до відповідальності за дії та не захищаючи жертв.

1.3. Історіогенез та сучасна практика юридичного розуміння феномена «домашнє насильство»

У наукових джерелах зазначається, що термін «домашнє насильство» у сучасному значенні, як насильство в межах домогосподарства, вперше був ужитий у 1973 році Джек Ешлі під час виступу в Парламенті Сполученого Королівства. До цього вживання відповідного словосполучення переважно пов'язували з внутрішніми заворушеннями та насильством усередині держави, тобто на противагу агресії з боку зовнішніх сил [200].

Етимологічно поняття «насильство» пов'язують із поєднанням елемента «на-» та кореня «сила», що вказує на здійснення силового впливу щодо іншої особи. У сучасному гуманітарному тлумаченні насильство розглядають як форму примусового впливу, що може проявлятися через порушення особистісних меж індивіда, посягання на тілесну цілісність, а також на емоційно-психологічну сферу. Спеціалізованою галуззю знань, яка досліджує феномен насильства, називають віолентологію (від лат. *violentia*), предметом якої є природа, форми, механізми та наслідки насильницьких проявів у суспільстві.

У буквальному значенні віолентологія розуміється як «вчення про насильство». У межах цієї наукової перспективи насильство аналізується як багатоаспектний феномен, що може розглядатися в різних соціальних контекстах і набувати різної оцінної спрямованості залежно від мети та нормативної легітимації відповідного впливу (зокрема, у сфері спорту, військової служби тощо), а також у ситуаціях, пов'язаних із самозахистом чи реагуванням у кримінальному провадженні.

Історично домашнє насильство переважно ототожнювалося з фізичними посяганнями; для його опису застосовувалися такі терміни, як «насильство над дружиною» або «побиття дружини». Згодом ці слововживання втратили адекватність, оскільки сучасне уявлення про домашнє насильство істотно розширилося. Нині воно охоплює насильницькі прояви не лише в межах зареєстрованого шлюбу, а й у позашлюбних партнерських стосунках; включає не тільки фізичні, а й нефізичні форми впливу; поширюється на випадки в одностатевих відносинах і не виключає ситуацій, у яких жінки виступають як кривдниці.

У сучасному розумінні термін «домашнє насильство» використовується як узагальнювальна категорія, що охоплює фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство, вчинене членом сім'ї або інтимним партнером.

Водночас у правових системах окремих держав застосовується термінологічне розмежування понять «family violence» («насильство в сім'ї») та «domestic violence» («домашнє насильство»). Під «family violence», зазвичай, розуміють насильницькі дії в межах сімейного кола, зокрема між батьками й дітьми, братами та сестрами, а також між інтимними партнерами. Натомість «domestic violence» трактується як специфічний різновид сімейного насильства, який виникає у взаєминах між теперішніми або колишніми інтимними партнерами; у науковому й прикладному дискурсі його нерідко ототожнюють із насильством з боку інтимного партнера (intimate partner violence) [163].

Еволюція юридичного розуміння домашнього насильства в Україні є відображенням переходу від приватно-патерналістського бачення сімейних

конфліктів до прав людини як домінантної оптики. Зокрема, 2001 рік – закріплення первинної рамки у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» (термінологія «насильство в сім'ї», превентивна спрямованість, адміністративно-організаційні механізми) [102]. Цей підхід був концептуально важливим, оскільки інституціоналізував превентивний вимір: «попередження» тлумачилося як система соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, припинення насильства та реабілітацію жертв.

Наступний крок, 2017 рік – ухвалення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який системно визначив форми насильства (фізичне, психологічне, сексуальне, економічне), коло суб'єктів та спеціальні заходи реагування [90].

Також відбулась криміналізація домашнього насильства через доповнення КК України статтею 126-1 (і суміжні зміни законодавства у «пакеті» імплементації міжнародних стандартів). Водночас цей Закон прямо передбачив ризик-орієнтованість державної реакції через категорію «оцінки ризиків» (імовірність повторюваності, ескалації, настання тяжких наслідків). Окрім зазначеного, було нормативно переформатовано систему спеціальних заходів безпеки для постраждалих осіб, зокрема терміновий заборонний припис як короткостроковий інструмент негайного реагування та обмежувальний припис як судовий захід тимчасового обмеження прав / покладення обов'язків на кривдника [87; 88].

Наступні важливі зміни відбулися 2022 року – ратифікація Стамбульської конвенції, що актуалізувала подальшу гармонізацію кримінального й кримінального процесуального законодавства та практики захисту потерпілих. Ратифікація посилила орієнтацію української системи на стандарти комплексної протидії домашньому насильству та захист постраждалих, зокрема через обов'язок держави забезпечувати належні механізми запобігання, розслідування й притягнення до відповідальності [103].

Вагомим кроком було внесення у 2024 році змін до КУпАП, а саме доповнено статтю 173⁻² «Вчинення домашнього насильства» [96].

Сучасна модель розглядає домашнє насильство не як ізольований «сімейний конфлікт», а як юридично значущу форму посягання на права і свободи людини. Практика поступово закріплює уявлення про те, що психологічні та економічні впливи можуть становити самостійний предмет правової оцінки, навіть за відсутності очевидних тілесних ушкоджень, а погрози, за певних умов, визнаються релевантним проявом насильницького контролю та підставою для реагування.

Уперше законодавче визначення поняття «домашнє насильство» з'явилося у 2017 році, зокрема пункт 3 статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначив, що домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [90]. Також частина 2 статті 3 цього Закону встановила перелік осіб, на яких поширюється його дія.

У роботі проведено порівняльний аналіз основних термінів законів України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 № 2789-III (далі – Закон 2001 р.) та «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII (далі – Закон 2017 р.). Отже, стаття 1 розділу I Закону 2001 визначає терміни, зокрема:

1) насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю

3) домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [102].

Розглянемо зміни більш детально. У Законі 2001 р. «насильство в сім'ї» визначалося як умисні дії одного члена сім'ї щодо іншого члена сім'ї, за умови порушення конституційних прав і заподіяння моральної шкоди або шкоди здоров'ю. Така конструкція, попри наявність широкого переліку форм (фізична, сексуальна, психологічна, економічна), була концептуально «прив'язана» до формально окресленого суб'єктного складу.

Натомість Закон 2017 р. розширив межі домашнього насильства, зокрема вказане поняття «охоплює діяння у сім'ї чи в межах місця проживання, між родичами, між колишнім чи теперішнім подружжям, а також між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, незалежно від факту спільного проживання кривдника з постраждалою особою». Отже, центр ваги зміщується з формального статусу «членів сім'ї» на реальні сімейні / побутові та близькі зв'язки, включно з колишніми партнерськими відносинами.

Цей підхід узгоджується з визначенням «domestic violence» у Стамбульській конвенції: насильство охоплює акти, що відбуваються «у межах сім'ї чи побутового осередку або між колишнім чи нинішнім подружжям чи партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник... разом». Українська модель 2017 р. фактично відтворює ці ключові елементи (поточні / колишні партнери; незалежність від спільного проживання).

У Законі 2001 р. погрози були винесені в окреме поняття «реальна загроза вчинення насильства в сім'ї». У Законі 2017 р. «погрози вчинення таких діянь»

прямо включені до дефініції «домашнього насильства». Це концептуально розширює розуміння домашнього насильства як діяння, що охоплює не лише реалізовані акти, а й поведінку, яка формує насильницький контроль і ризик повторення

Порівнювані дефініції демонструють, що українське законодавство перейшло від моделі «насильства в сім'ї» як взаємодії в межах формально визначеної сім'ї та з акцентом на порушенні прав і настанні шкоди до ширшого поняття «домашнього насильства», яке фокусується на контексті близьких / сімейно-побутових відносин, охоплює колишніх партнерів, співмешканців, родичів, допускає бездіяльність як форму вчинення та включає погрози як елемент явища. Обґрунтуванням такої еволюції є потреба усунути прогалини захисту (зокрема, щодо неформалізованих і завершених партнерських відносин) та гармонізувати національні підходи з європейським розумінням «domestic violence», закріпленим у Стамбульській конвенції

Наведені дефініції термінів «фізичне насильство в сім'ї» (Закон 2001 р.) і «фізичне насильство» як форми домашнього насильства (Закон 2017 р.) демонструють помітну трансформацію юридичного підходу: від наслідково-орієнтованого опису до поведінково-орієнтованої та превентивно чутливої моделі правового регулювання. Наприклад, у Законі 2001 року було визначено «фізичне насильство» як фізичне насильство в сім'ї – це умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності [102].

У Законі 2017 р., «фізичне насильство» – це форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Отже, змінилася не лише назва, а й юридичний контекст: фізичне насильство почало тлумачитися як елемент комплексної моделі домашнього насильства, а не як ізольований різновид «сімейного» посягання.

Дефініція 2001 р. фактично тяжіє до конструкції, де ключовим є заподіяння тілесних ушкоджень / побоїв і потенційно тяжкі наслідки (смерть, порушення здоров'я), тобто акцент робиться на результативності фізичного впливу. Водночас визначення 2017 р. розширює поняття за рахунок переліку типових дій, які можуть не супроводжуватися видимими ушкодженнями (ляпаси, штовхання, щипання тощо), але є юридично значущими як прояви фізичного насильства. Таким чином, центр ваги зміщується з «травматичного результату» на факт і спосіб фізичного впливу та його насильницький характер.

Відбулося концептуальне переосмислення фізичного насильства у приватній сфері: від вузького, зосередженого на визначенні (побої / ушкодження з потенційно тяжкими наслідками) до широкої поведінкової моделі, яка охоплює різні форми фізичної агресії та пов'язані насильницькі діяння, включно з окремими проявами небезпечної бездіяльності.

Також відбулась суттєва зміна нормативного підходу: від статусно-обмеженого та відносно лаконічного опису до деталізованої поведінкової моделі, зорієнтованої на стандарти захисту статевої свободи і недоторканості, а також на підвищену охорону прав дитини. Так, у Законі 2001 року визначено сексуальне насильство в сім'ї як протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру стосовно дитини, яка є членом цієї сім'ї [102].

Сексуальне насильство – це форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

У Законі 2001 р. «сексуальне насильство в сім'ї» визначалося як протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також як дії сексуального характеру щодо дитини-члена цієї сім'ї. Відтак, поняття було чітко «прив'язане» до категорії членів сім'ї і зосереджене на посяганні на статеву недоторканість. Натомість Закон 2017 р. розглядає «сексуальне насильство» як форму домашнього насильства, що охоплює діяння сексуального характеру щодо повнолітньої особи без її згоди, щодо дитини незалежно від її згоди, а також діяння, вчинені в присутності дитини, і ширше – інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості. З огляду на це, відбувається перехід від вузької «сімейної» прив'язки до комплексної домашньої (domestic) рамки, де значущими є не лише формальні сімейні зв'язки, а й характер близьких / домашніх відносин.

Порівняльний аналіз свідчить, що від 2001 року до 2017 року відбулося суттєве розширення та уточнення юридичного розуміння сексуального насильства у приватній сфері. Якщо у Законі 2001 р. домінує лаконічна конструкція, зосереджена на протиправному посяганні члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї та на діях сексуального характеру щодо дитини, то Закон 2017 р. формує комплексну поведінкову модель, у центрі якої – критерій згоди для повнолітніх, абсолютний захист дитини, охоплення контекстуальних форм шкоди (вчинення в присутності дитини) та включення примушування до сексуальних дій із третьою особою й інших правопорушень проти статевої свободи / недоторканості. Така трансформація обґрунтовується прагненням підвищити ефективність захисту потерпілих, гармонізувати підходи з сучасними стандартами прав людини та забезпечити чіткіші орієнтири для кваліфікації й реагування у практиці протидії домашньому насильству.

Розглянемо трактування психологічного насильства. «Психологічне насильство в сім'ї» – це насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість,

нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю [102; 154].

У законі 2017 року «психологічне насильство» визначено як форму домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

У Законі 2001 р. «психологічне насильство в сім'ї» визначено як насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ, погроз, переслідування, залякування, які навмисно спричиняють емоційну невпевненість, нездатність захистити себе та можуть завдавати або завдають шкоди психічному здоров'ю. У Законі 2017 р. «психологічне насильство» інституціоналізовано як форма домашнього насильства, що функціонує в ширшій системі реагування й захисту. Відтак, змінюється не лише термінологія, а й правовий контекст: «психологічне насильство» розглядається як елемент комплексного феномена «домашнього насильства», який охоплює ширше коло близьких / домашніх відносин.

Визначення 2001 р. фокусується на традиційних проявах психологічного впливу: словесні образи, погрози, переслідування, залякування. Натомість Закон 2017 р. зберігає ці елементи, але суттєво деталізує поведінкові прояви, додаючи:

- погрози, у тому числі щодо третіх осіб;
- приниження як окремий вид впливу;
- «інші діяння», спрямовані на обмеження волевиявлення особи;
- контроль у репродуктивній сфері як специфічний прояв психологічного примусу.

Як наслідок, відбувається перехід від опису дій, які емоційно травматизують, до нормативного охоплення поведінки контролю як системного механізму психологічного насильства.

У Законі 2001 р. шкода психічному здоров'ю формулюється як така, що може завдаватися або завдається, а ключовим проміжним наслідком названо емоційну невпевненість і нездатність захистити себе. У Законі 2017 р. введено більш розгорнуту конструкцію наслідків / результату: дії або бездіяльність визнаються психологічним насильством, якщо вони:

- викликали побоювання за власну безпеку чи безпеку третіх осіб;
- спричинили емоційну невпевненість і нездатність захистити себе;
- завдали шкоди психічному здоров'ю.

Це свідчить про посилення ризик-орієнтованої логіки: юридично значущою стає не лише встановлена шкода, а й стан обґрунтованого страху та загрози безпеці – як індикатор небезпечного психологічного впливу.

Порівняльний аналіз дозволяє зробити висновок, що у 2017 році юридичне розуміння психологічного насильства зазнало суттєвого концептуального розширення та уточнення. Якщо Закон 2001 р. визначав психологічне насильство переважно як умисний вплив на психіку через образи, погрози, переслідування й залякування, що спричиняє емоційну невпевненість та потенційно завдає шкоди психічному здоров'ю, то Закон 2017 р. сформував комплексну поведінкову модель, яка: включає додаткові форми приниження та погроз щодо третіх осіб; охоплює обмеження волевиявлення й контроль у репродуктивній сфері як прояви психологічного примусу; фіксує ризик-орієнтований критерій шкідливості через побоювання за безпеку; визнає релевантною також бездіяльність. Зміни обґрунтовуються необхідністю адекватніше відобразити реальну динаміку домашнього насильства, де психологічний вплив часто проявляється через тривалий контроль і примус, а не лише через окремі вербальні акти чи інциденти.

Наступним для розгляду та аналізу є визначення поняття «економічне насильство». Відповідно, у законі 2001 року визначено, що «економічне насильство в сім'ї» – це умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Такий підхід обмежувався лише учасниками у межах сім'ї і розглядав позбавлення ресурсів чи свобод як головну форму протиправного діяння. Визначення 2001 р. фокусується на позбавленні житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які особа має право.

У Законі 2017 року «економічне насильство» визначено як форму домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг із лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру. Економічне насильство розглядається як форма домашнього насильства, що функціонує в межах ширшої державної політики запобігання і протидії. Це відображає перехід від обмеженої «сімейної» рамки до ширшого розуміння насильства у сфері близьких / домашніх відносин, де сутність посягання вбачають у створенні залежності та підпорядкуванні через контроль ресурсів.

Отже, у 2017 році відбулося концептуальне розширення та деталізація поняття «економічне насильство». Якщо Закон 2001 р. трактував його переважно як умисне позбавлення базових матеріальних благ або коштів із акцентом на потенційно тяжкі наслідки для життя і здоров'я, то Закон 2017 р. сформулював комплексну поведінкову модель, яка охоплює як пряме позбавлення ресурсів, так і обмеження доступу до них, перешкоджання лікуванню / реабілітації, залишення без піклування, а також заборону працювати чи навчатися і примушування до праці.

Також у законі 2001 року було надано визначення таким термінам:

– члени сім'ї – це особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання;

- жертва насильства в сім'ї – член сім'ї, який постраждав від фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена сім'ї;
- дитина-кривдник – особа, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство у будь-якій формі;
- дитина, яка постраждала від домашнього насильства (далі – постраждала дитина), – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства;
- кривдник – особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі;
- особа, яка постраждала від домашнього насильства (далі – постраждала особа), – особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі.
- реальна загроза вчинення насильства в сім'ї – погроза вчинення одним членом сім'ї стосовно іншого члена сім'ї умисних дій, передбачених абзацом другим цієї статті, якщо є реальні підстави очікувати її виконання [95].

Водночас Закон 2017 року містить поняття «оцінка ризиків». Зокрема, у пункті 2 статті 3 «Сфера дії законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо дії законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству вказано, що незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб: подружжя; колишнє подружжя; наречені; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти); дід (баба) та онук (онука); прадід (прабаба) та правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); рідні брати і сестри; інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають

(перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

У пункті 3 статті 3 «Сфера дії законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено, що дія закону поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Отже, Закон 2001 року пов'язував поняття «члени сім'ї» переважно зі шлюбом, спільним проживанням та певними формами родинності / опіки (за умови спільного проживання). Використовувався термін «жертва насильства в сім'ї» як член сім'ї, який постраждав від відповідних дій іншого члена сім'ї.

У Законі 2017 року сфера дії законодавства прямо поширюється незалежно від факту спільного проживання на широке коло осіб (подружжя, колишнє подружжя, наречені, особи з спільною дитиною, широкий перелік родичів тощо).

Це означає відмову від «житлово-спільнотного» критерію як визначального та перехід до відносинного критерію (сімейні / близькі / інтимні або родинні зв'язки), що істотно підвищує спроможність права реагувати на насильство у постсімейних та позашлюбних формах співжиття. Також закріплено поняття «постраждала особа», а також окремо введено «дитину, яка постраждала...», водночас до неї віднесено і дитину-свідка (очевидця) домашнього насильства.

Це відображає перехід до сучасного стандарту, за яким шкода визнається не лише прямою, а й опосередкованою (травматизація свідченням насильства), що має вагоме значення для захисту прав дитини та для практики реагування соціальних служб і правоохоронних органів.

Отже, відбулись суттєві зміни у трактуванні наступних позицій, а саме: Закон 2001 року поширювався переважно на формально окреслене коло «членів сім'ї» та часто описував його через наслідки. Наразі в чинному Законі 2017 року наведено визначення домашнього насильства включно з колишніми, неформалізованими та родинно-побутовими зв'язками, деталізовано його форми

як поведінкові патерни, підвищуючи юридичну визначеність і запроваджено ризик-орієнтоване реагування та інструменти негайного захисту у вигляді термінового заборонного припису.

Послідовну концептуальну рамку розуміння насильства, у межах якої чітко розмежовано кримінально-правовий і кримінологічний виміри цього феномена, висвітлено у докторській дисертації Гуміна О.М. «Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти» [22].

У кримінально-правовій площині насильство інтерпретується як умисний, суспільно небезпечний і протиправний вплив, що реалізується через фізичне або психічне посягання та спричиняє шкоду або створює реальну загрозу охоронюваним благам (життю, здоров'ю, честі, гідності тощо). Такий підхід фактично ототожнює насильство з кримінальним насильством, наголошуючи на його юридично значущих ознаках: суспільній небезпеці, протиправності, умисності та спрямованості на охоронювані соціальні відносини.

Насильницька злочинність визначається як історично змінне соціально-правове явище, що має кількісні та якісні показники, підкреслює її системний характер і дозволяє розглядати насильницькі прояви як структурований сегмент злочинності, а не як сукупність ізольованих діянь. Водночас кримінологічний підхід у тексті свідомо розширює межі поняття насильства, включаючи не лише власне кримінально карані впливи, а й «передкримінальні» форми, а також насильство, спрямоване на самого суб'єкта. Кримінологічне визначення акцентує увагу на інструментальній природі впливу (досягнення цілей суб'єкта, у тому числі неусвідомлених), об'єкті впливу (організм і/або психіка іншої особи чи самого себе) та наслідках/загрозі шкоди, яка може оцінюватися не лише через правові норми, а й через моральні вимоги та соціальні звичаї.

Окрему методологічну вагу має теза про багаторівневу «насильницьку активність» (вчинок, поведінка, діяльність), що дає змогу описувати насильство як процес і як різні рівні динаміки дії. Завершальна позиція щодо опосередкованого впливу соціальної реальності на психіку через внутрішні

умови (біопсихологічні особливості) підкреслює комплексність детермінації насильства та відмову від спрощених лінійних пояснень [7;48;49].

У роботі сформовано цілісну теоретичну модель, у якій насильство постає як багатовимірний феномен із різними рівнями операціоналізації: у кримінально-правовому вимірі – як протиправне умисне посягання, а у кримінологічному – як ширша система впливів і практик, що охоплює передкримінальні прояви та самоспрямоване насильство. Така диференціація є методологічно продуктивною, оскільки забезпечує одночасно юридичну визначеність (для кваліфікації та відповідальності) й аналітичну широту (для пояснення причин, механізмів і профілактики). Разом із тим, розширення кримінологічного поняття до моральних і звичаєвих критеріїв та включення самонасильства потребує особливої обережності в емпіричних дослідженнях, аби уникнути надмірної «розмитості» категорії та забезпечити зіставність даних і висновків у прикладних кримінологічних і правових розвідках.

Сучасна практика юридичного розуміння домашнього насильства спирається на таку взаємодію: поліція, органи місцевого самоврядування / держадміністрації, соціальні служби, заклади охорони здоров'я, освіти, служби у справах дітей, центри безоплатної правової допомоги тощо. Вона закріплюється не лише законом, а й підзаконними актами, які деталізують порядок взаємодії та маршрутизації випадків. Зокрема, порядок міжвідомчої взаємодії визначено постановою Кабінету Міністрів України № 658, що формалізує алгоритми обміну інформацією, дії суб'єктів та документування реагування [96].

З позицій сучасної доктрини та практики це означає, що «юридичне розуміння» феномена не зводиться до кваліфікації діяння: воно включає адміністративно-управлінський вимір (координація, облік, перенаправлення, супровід, доступ до послуг), без якого знижується превентивний потенціал правового регулювання.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає систему спеціальних заходів протидії (терміновий заборонний припис,

обмежувальний припис, профілактичний облік кривдника, направлення на програму для кривдників) [90].

Поява в українському законодавстві термінового заборонного припису (далі – ТЗП) є однією з найсуттєвіших інституційних новацій у сфері протидії домашньому насильству, оскільки вона переводить реагування держави з переважно «постфактум» логіки у площину невідкладного управління ризиком та захисту особи. Головна юридична ідея термінового заборонного припису полягає в тому, що держава не очікує ескалації або повторного епізоду для застосування захисту, а реагує на наявність безпосередньої загрози.

Центральним інструментом «негайної безпеки» є терміновий заборонний припис, який розглядається як спеціальний захід реагування уповноважених підрозділів Національної поліції України, спрямований на негайне припинення насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих та недопущення повторення [92; 95].

Важливо зазначити, що в сучасній правозастосовній логіці приписи виконують подвійну функцію: охоронну (мінімізують ризик повторної віктимізації тут і зараз); доказово-процесуальну (фіксують факт реагування, ризикові індикатори, попередні епізоди, що надалі впливає на кваліфікацію та оцінку систематичності / повторюваності).

Модель протидії домашньому насильству в Україні ґрунтується на ризик-орієнтованому підході, за якого першочерговим є не лише встановлення факту насильства, а й оцінювання ймовірності його продовження / повторення та настання тяжких наслідків. У нормативному вимірі це відображено через інституціоналізацію оцінки ризиків як окремої процедурної дії та її прямий зв'язок із застосуванням спеціальних заходів протидії (передусім, термінових і превентивних), що мають забезпечити негайну безпеку постраждалої особи.

У чинному законодавстві оцінка ризиків концептуалізується як оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких / особливо тяжких наслідків або смерті постраждалої особи. Саме ризикова перспектива переводить реагування у площину превенції:

правозастосування має бути спрямованим на розрив насильницького циклу (ескалації), а не лише на постфактум-реакцію.

Процедурно це закріплено в підзаконному регулюванні, ухваленому спільно Міністерством соціальної політики України та Міністерством внутрішніх справ України: оцінка ризиків визначена як інструмент для встановлення ефективних заходів реагування, спрямованих на припинення насильства та попередження його повторення [99].

Оцінку ризиків здійснює поліцейський уповноваженого підрозділу Національної поліції України за фактом вчинення домашнього насильства; результати враховуються під час винесення термінового заборонного припису та інших дій для припинення насильства і надання допомоги постраждалій особі.

Процедура оцінювання включає: заповнення форми за встановленими факторами небезпеки шляхом бесіди з постраждалою особою / представником, з'ясування обставин конфлікту, виявлення чинників й умов, що створюють загрозу; можливість фіксації додаткових обставин, які не охоплені формою, але впливають на ризик, із внесенням відповідних зауважень; визначення рівня небезпеки (низький / середній / високий) за правилами підрахунку відповідей і контекстуальної оцінки ситуації.

Принципово важливо, що процедура допускає підвищення оцінки до «високої» на розсуд поліцейського, якщо він / вона вважає ситуацію потенційно летальною або такою, що може спричинити інші тяжкі наслідки, навіть коли формальні індикатори не дають однозначного результату. Це є юридично значущою гарантією пріоритету безпеки постраждалої особи над формалізмом індикативної моделі.

Ризик-орієнтований підхід у чинній моделі має не лише діагностичну, а й прескриптивну функцію: залежно від рівня небезпеки визначається необхідність застосування термінового заборонного припису. Нормативно передбачено, що: за високого рівня небезпеки поліцейський обов'язково виносить терміновий заборонний припис; за низького або середнього рівня – питання вирішується дискреційно (за відсутності інших чинників, які обтяжують).

Отже, ризик виступає детермінантою для невідкладного захисту, що формує прогностну (випереджальну) логіку правового реагування.

Законодавець прямо визначає перелік спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству: терміновий заборонний припис; обмежувальний припис; взяття кривдника на профілактичний облік та профілактична робота; направлення кривдника на програму для кривдників.

Терміновий заборонний припис виноситься у разі наявності безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи для негайного припинення насильства та недопущення його продовження / повторення. Підставою для винесення є оцінка ризиків; припис може бути винесено як за заявою постраждалої особи, так і з ініціативи поліцейського [98].

Змістовно припис може містити такі заходи: зобов'язання кривдника залишити місце проживання постраждалої особи; заборону входу / перебування у місці проживання; заборону контактів з постраждалою особою. Строк дії – до 10 діб. Окремо підкреслено, що безпека постраждалої особи визнається пріоритетною, а поліцейські можуть застосовувати повноваження для фактичного забезпечення виконання припису (зокрема, у частині обов'язку залишити місце проживання).

Уповноважений підрозділ поліції бере кривдника на профілактичний облік з моменту виявлення факту насильства на встановлений строк і проводить з ним профілактичну роботу; зняття з обліку здійснюється автоматично після завершення строку (якщо інше не передбачено) [90]. Такий механізм формує «наглядово-превентивний контур» реагування: він інституційно підтримує виконання приписів, дисциплінує суб'єкта насильства та дозволяє накопичувати інформацію для коректного оцінювання повторних ризиків.

Також відбувся процес удосконалення реєстрово-аналітичної інфраструктури та доказової стандартизації. Зокрема, постанова КМ України від 20.03.2019 № 234 затверджує Порядок формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за

ознакою статі, що створює правову основу для системного накопичення даних і відомчої взаємодії [95; 100].

Відповідно, це дає можливість уніфікації відомостей про випадок і суб'єктів (постраждала особа / кривдник), підвищення відтворюваності доказування (узгодженість фактів між поліцією, соціальними службами, медичними установами) та можливість аналітичного моніторингу як елементу державної політики у сфері протидії.

Попри наявність у чинному законодавстві України розгалуженого масиву норм, спрямованих на регламентацію запобігання та протидії домашньому насильству, а також попри вагомий внесок наукової доктрини у дослідження цього соціально-правового явища, означена проблематика не втрачає актуальності. Про це свідчить стабільно високий рівень уваги до неї як у міжнародному дискурсі, так і в національному публічному просторі. Водночас у суспільній свідомості продовжують відтворюватися хибні уявлення про належність сімейних відносин виключно до приватної сфери та про «некримінальний» характер насильницьких проявів у родині. Подібні настанови є соціально небезпечними, оскільки фактично узаконюють порушення основоположних прав і свобод людини у межах родинних або подібних за змістом близьких взаємин та перешкоджають своєчасному зверненню за допомогою і належному державному реагуванню.

Важливою є межа між адміністративним реагуванням (за статтею 173-2 КУпАП) і кримінально-правовою оцінкою домашнього насильства (стаття 126-1 КК України). Саме тут «юридичне розуміння» набуває найбільшої проблемності, оскільки потребує інтерпретації систематичності, кумулятивності шкоди та взаємозв'язку епізодів.

Позиції Верховного Суду у відповідних оглядах та рішеннях орієнтують практику на те, що домашнє насильство здебільшого не є ізольованим епізодом, а має кумулятивний характер і може охоплювати взаємопов'язані форми впливу (фізичні, психологічні, вербальні, фінансові тощо) [12].

Водночас судова практика заперечує підхід, за яким кримінальне провадження за статтею 126-1 КК України можливе лише після «двох адміністративних притягнень» за попередні епізоди, що принципово важливо для своєчасного кримінально-правового реагування [45].

У межах кримінально-правового аналізу феномен домашнього насильства розглядається крізь призму його нормативного закріплення, з уточненням понятійно-категоріальних характеристик, форм прояву та особливостей їх юридичної фіксації. Здійснено правовий аналіз об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 КК України, та виокремлено його ключові ознаки, зокрема систематичність відповідних діянь і наявність сімейних або близьких відносин між учасниками. Додатково сформульовано критерії розмежування диспозиції статтею 126-1 КК України із суміжними складами кримінальних правопорушень, а також окреслено випадки, коли вчинене підлягає кваліфікації виключно за статтею 126-1 КК України, і ситуації, у яких обґрунтованою є кваліфікація за сукупністю кримінальних правопорушень.

Окремі новації Закону України «Про внесення змін до КК України та КПК України»: домашнє насильство – окремий злочин (стаття 126-1 КК України) обставина, яка обтяжує, (статті 67, 152, 153 КК України) [89].

Визнано злочинами:

- примушування до шлюбу (стаття 151-2 КК України);
- оновлене визначення зґвалтування (стаття 152 КК України);
- сексуальне насильство (стаття 153 КК України);
- каліцтво статевих органів (стаття 121 КК України);
- примушування до стерилізації (стаття 134 КК України);
- примушування до абортів (стаття 134 КК України);
- невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або не проходження програми для кривдників (стаття 390-1 КК України);

- жорстоке поводження та приниження, що мають системний характер, як пом'якшуюча обставина для постраждалих, які вчинили насильницький злочин проти кривдника (статті 66, 116, 123 КК України) ;

- введено судову процедуру щодо застосування обмежувальних заходів (статті 79, 91-1 КК України) тощо.

Крім встановлення прямої відповідальності за домашнє насильство, Закон від 06 грудня 2017 року № 2227-VIII підвищує відповідальність: за будь-який злочин, якщо його вчинено: на ґрунті статевої приналежності; щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад чи має вади розумового розвитку; щодо дитини або у присутності дитини; щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах [88].

Правила кваліфікації злочинів, пов'язаних із домашнім насильством:

- 1) якщо домашнє насильство полягає в діянні, яке співпадає з ознаками іншого злочину, але потерпілий – спеціальний суб'єкт (стаття 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), насильство носить систематичний характер і максимум санкції за цей інший злочин нижче чи рівний санкції, передбачений статтею 126-1 КК України, – кваліфікація відбувається за статтею 126-1 КК України (наприклад, якщо домашнє насильство полягає в систематичному заподіянні умисного легкого тілесного ушкодження, передбаченого частиною 1 статті 125 КК України, – вчинене потребує кваліфікації за статтею 126-1 КК України);

- 2) якщо вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносин – кваліфікація за відповідною статтею КК України та пункту 6-1 частини 1 статті 67 КК України (наприклад, частина 1 стаття 125, пункт 6-1 частина 1 стаття 67 КК України). Якщо домашнє насильство вчиняється щодо потерпілого у присутності дитини, – враховується і пункт 6 частини 1 статті 67 КК України;

3) якщо санкцією статті 126-1 КК України (за наявності ознак діяння, передбаченого у цій статті) не охоплюються інші злочини, що становлять зміст насильства, – вони потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями, відповідно, кваліфікація відбувається за сукупністю статті 126-1 КК України та інших статей КК України, що передбачають ці злочини (наприклад, стаття 126-1 КК України та частини 1 статті 122 КК України).

Водночас пункт 7 статті 284 КПК України зазначає, що «крім кримінального провадження щодо злочину, пов'язаного з домашнім насильством». Тобто закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення у провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством не допускається [56; 74].

Отже, сучасна доктринально-практична лінія полягає в тому, що кримінально-правова оцінка повинна спиратися не на формальну «кількість протоколів», а на доведення повторюваної моделі насильницької поведінки, причинно пов'язаної з сімейно-близькими відносинами та наслідками для постраждалої особи.

Характерною рисою є двоконтурна конструкція відповідальності, у межах якої домашнє насильство «розгортається» між адміністративно-правовими та кримінально-правовими механізмами. Адміністративний рівень, зазвичай, застосовується для первинних або менш інтенсивних проявів, тоді як кримінально-правовий – для випадків, у яких поведінка набуває ознак тривалості / повторюваності та демонструє підвищену суспільну небезпеку. У цьому контексті практика тяжіє до концептуальної ідеї, що криміналізація спрямована насамперед на стійкі моделі насильницької поведінки, а не на одиничні епізоди, хоча межі такого розмежування залишаються предметом доктринальних дискусій і судового уточнення.

Особливого значення набуває вироблення підходів до тлумачення кваліфікаційних ознак (передусім систематичності) та встановлення доказових стандартів у справах про домашнє насильство. Узагальнення судової практики Верховного Суду України спрямовані на уніфікацію критеріїв відмежування

кримінально караного домашнього насильства від суміжних правопорушень і побутових конфліктів. На практичному рівні це проявляється в підвищеній увазі до сукупності доказів, що підтверджують повторюваність поведінки, її єдність за спрямованістю, а також реальність шкідливих наслідків або загрози їх настання, включаючи психологічні наслідки.

Сучасне правове розуміння домашнього насильства в Україні не зводиться до ретроспективної (каральної) реакції. Воно включає систему невідкладних та тимчасових заходів захисту, що функціонують як правові інструменти управління ризиками. Практика дедалі виразніше розглядає заборонні приписи та обмежувальні заходи не лише як «додаток» до відповідальності, а як самостійну форму державного втручання, спрямовану на негайне припинення насильства, роз'єднання сторін і запобігання ескалації. У цьому механізмі істотну роль відіграють уповноважені суб'єкти реагування, насамперед Національна поліція України, а також соціальні та медичні служби, що забезпечують міжвідомчу взаємодію й перенаправлення потерпілих до системи допомоги.

Вектор європеїзації правозастосування посилює підхід, за якого держава має не лише карати кривдника, а й забезпечувати ефективний захист потерпілої особи через належну оцінку ризиків, оперативність реагування та результативність розслідування. Позиції Європейського Суду з прав людини у справах про домашнє насильство, як правило, акцентують на стандарті належної ретельності (*due diligence*) та на неприпустимості формального підходу, коли органи влади ігнорують передбачувані ризики повторного насильства. У цьому сенсі сучасна практика в Україні поступово інтегрує правозахисну логіку, де домашнє насильство постає як тест на спроможність держави реалізувати позитивні зобов'язання щодо охорони життя, здоров'я та гідності.

Отже, сучасна практика юридичного розуміння домашнього насильства в Україні характеризується переходом до комплексної моделі, у якій: домашнє насильство концептуалізується як багатоманітне посягання на права людини; реагування здійснюється через двоконтурну систему адміністративних і

кримінальних механізмів; судова практика відіграє системоутворювальну роль у конкретизації кваліфікуючих ознак і стандартів доказування; превентивні інструменти захисту та оцінка ризиків розглядаються як необхідний елемент юридичної відповіді; посилюється вплив європейських стандартів ефективного захисту потерпілих. Це формує підґрунтя для подальшого уточнення законодавчих дефініцій, стандартизації доказових підходів та посилення міжвідомчої координації у сфері протидії домашньому насильству.

Історіогенез юридичного розуміння домашнього насильства в Україні демонструє поступовий перехід від фрагментарних превентивних механізмів початку 2000-х до комплексної моделі 2017–2022 років, що поєднує спеціальний закон, адміністративну відповідальність і криміналізацію систематичного насильства, а також орієнтується на міжнародні стандарти. Водночас сучасна практика засвідчує наявність проблем «тонкого налаштування» правового реагування: межі поняття психологічного / психічного та економічного насильства, доказування повторюваних епізодів, узгодження адміністративного й кримінального контурів та забезпечення ефективного захисту потерпілих відповідно до стандартів Європейського Суду з прав людини. Наукові дослідження українських юристів, кримінологів і криміналістів – від концептуальних робіт філософії права до прикладних методик розслідування – формують основу для подальшої гармонізації законодавства та вдосконалення правозастосування, з урахуванням напрацювань американської й європейської науки щодо контролю та типології насильства.

Висновки до розділу 1

Аналіз теоретичних джерел за темою дослідження надає нам можливість зробити такі висновки:

1. Встановлено, що проблематика домашнього насильства набула статусу стійкого міждисциплінарного напрямку досліджень. Її наукове осмислення дедалі більше ґрунтується на інтеграції знань про природу насильства, механізми його

відтворення, наслідки для постраждалих і суспільства загалом. Поняття насильства та домашнього насильства у сучасній науці характеризується багатовимірністю й різними методологічними підходами до тлумачення, зумовленими специфікою предмета відповідних галузей знань. Насильство як соціально-деструктивне явище розглядається не лише як застосування фізичної сили, а й як система контролю та примусу, здатна проявлятися у психологічних, сексуальних та економічних формах. Такий підхід дозволяє тлумачити домашнє насильство як стійку модель поведінки кривдника, що реалізується через повторювані епізоди та спричиняє комплексні наслідки для психічного стану потерпілих, їх соціального функціонування й якості життя.

2. Виявлено, що відбувається зростання рівня концептуалізації феномена домашнього насильства та деталізацію його форм серед сучасних досліджень, насамперед через розмежування фізичного, психологічного, сексуального й економічного насильства, аналіз понять «кривдник – жертва», характеристик віктимності, циклічності насильницької поведінки та інструментів примусового контролю. Водночас прослідковуються тенденція до посилення уваги до нефізичних форм насильства та їх доказової ідентифікації у правозастосуванні.

3. Встановлено, що методологічні засади дослідження детермінантів домашнього насильства ґрунтуються на розумінні кримінологічної детермінації як інтегрованого комплексу взаємопов'язаних причин і умов, зовнішніх та внутрішніх різних рівнів, які формують і відтворюють відповідні прояви злочинної поведінки. Узагальнення доктринальних підходів дозволяє визначити детермінанти домашнього насильства як сукупність факторів об'єктивного та суб'єктивного походження, що поєднуються з високим рівнем приватності сімейного життя та ускладнюють виявлення і припинення таких посягань.

4. Визначено, що жоден окремий чинник не виступає універсальною причиною, а підвищення ймовірності насильства зумовлюється комбінаціями ризиків. Визначено найбільш значущі групи факторів, а саме: індивідуальні (психоемоційна нестабільність, залежності, психічні розлади, низький рівень освіти чи соціальної зрілості тощо); соціальні (гендерні стереотипи,

патріархальні установки, толерантність до насильства в культурі); міжособистісні (конфліктність, економічний дисбаланс, домінування одного з партнерів, нестабільність стосунків); інституційні (недостатність інституційної підтримки, труднощі доведення, низька обізнаність населення, слабка згуртованість громади). На тлі воєнного стану та загального зростання соціальної напруги вказані чинники посилюються, що об'єктивно підвищує ризики ескалації насильницької поведінки та потребує удосконалення системи державної політики у сфері захисту потерпілих.

5. Встановлено, що розуміння феномена домашнього насильства в Україні відображає перехід від обмеженого підходу «насильства в сім'ї» (Закон 2001 р.) до комплексної моделі «домашнього насильства» (Закон 2017 р.), такий підхід розширив коло суб'єктів, форм насильства та інструментів реагування. Законодавча еволюція засвідчує зміну фокусу з формального сімейного статусу на реальні сімейні та близькі зв'язки, включаючи колишніх партнерів і ситуації незалежно від спільного проживання. Нормативне розширення суб'єктного складу, включення погроз до дефініції домашнього насильства, поява спеціальних заходів реагування (термінові та обмежувальні приписи, оцінка ризиків) і криміналізація систематичних форм насильства свідчать про інституціоналізацію державної відповідальності за захист у приватній сфері та про поступове формування комплексної системи запобігання і протидії. Така модель узгоджується з підходом Стамбульської конвенції та сучасною доктриною прав людини, де домашнє насильство визнається не «конфліктом», а юридично значущим посяганням на гідність, свободу та безпеку особи.

РОЗДІЛ 2.

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ЧИННИКИ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

2.1. Соціальні чинники виникнення домашнього насильства в Україні

Проблема домашнього насильства в Україні детермінована комплексом соціальних чинників, які формують сприятливі умови для відтворення агресивних моделей поведінки та зниження рівня соціальної відповідальності за власні дії. Соціальний контекст насильства в сім'ї є багатовимірним і включає економічні, культурні, інституційні, соціально-психологічні та макросоціальні детермінанти, що взаємодіють між собою та створюють системне підґрунтя для виникнення деструктивних форм сімейних стосунків. У цьому сенсі дослідження соціальних чинників дає змогу виявити причини не лише окремих випадків насильства, але й структурні умови, за яких насильство стає стійким суспільним явищем.

Розуміння детермінації конкретних злочинів виходить із загального уявлення про визначення детермінації злочинності як соціального явища. Наведемо декілька наукових підходів, які пояснюють детермінацію злочинності, у тому числі детермінації домашнього насильства, і допоможуть сформулювати власну думку відносно комплексу причин і умов, що обумовлюють створення злочинно-небезпечних конкретних життєвих ситуацій у сфері сімейних відносин, які «генерують» різновиди домашнього насильства.

Особливістю причинної обумовленості злочинності є її соціальна складова. Системний принцип організації та функціонування суспільства забезпечує відносну рівновагу між усіма його структурними компонентами, збереження найбільш загальних стійких властивостей і постійне оновлення форм суспільного буття, утворення нової реальності. Суспільне буття постійно відображається й оцінюється суспільною свідомістю та впливає на соціальну активність, її спрямованість і характер. У зворотному напрямі цілеспрямована

предметно-перетворювальна соціальна діяльність призводить до змін матеріальних і духовних умов життя суспільства [176, с.274].

Серед різних причин та умов, що породжують індивідуальну злочинну поведінку або сприяють її здійсненню, виокремлюють умови несприятливого морального формування особистості, які призводять до виникнення в її свідомості потреб, інтересів і ціннісних орієнтацій, що створюють основу антигромадських установок поведінки. Таким чином формується відчуженість правосвідомості, антигромадський спосіб життя через негативний вплив мікросередовища.

Проведені дослідження, показують, що багато науковців пропонують такі напрями аналізу причин насильницької злочинності, як: 1) визначення співвідношення рівня потреб населення з рівнем їхнього фактичного задоволення; 2) вивчення невідповідності між інтенсивними процесами урбанізації і міграції населення та рівнем соціального контролю; 3) з'ясування стану сімейно-побутових відносин (мається на увазі побут, для якого характерні систематичні конфлікти, пияцтво, де домінують споживчі установки й де живуть особи, які відбули покарання, рецидивісти); 4) встановлення незбалансованості фінансових вкладень у виробничу сферу й сферу виховання й культури [42; 58].

Криміногенні фактори, які породжують те чи інше кримінальне правопорушення (зокрема і домашнє насильство), традиційно досліджуються на трьох рівнях: макрорівень (суспільство в цілому), мезорівень (соціальний інститут сім'ї) та мікрорівень (індивідуальні особливості особи). Система детермінантів домашнього насильства за вказаними рівнями становить об'ємний пласт дослідження і свідчить про дисфункціональність усієї сімейної системи.

До макрорівня (суспільства в цілому) належать соціальні явища і процеси, які мають певне детерміністичне значення для пояснення того, що їх породжує, визначає, обумовлює. *Соціально-економічні чинники.* Наразі економіка держави переживає надзвичайно складний період. Протиріччя економічного характеру тісно переплетені із соціальними вадами: перші тягнуть за собою поглиблення матеріальної диференціації населення, збільшення прошарку знедолених

громадян, загострення ситуації на ринку праці, руйнацію принципів соціальної справедливості, перерозподілу матеріальних ресурсів та інші [42].

У соціальній сфері виокремлюють низку негативних тенденцій, що посилюють дію криміногенних детермінантів домашнього насильства. Насамперед це стосується *соціокультурних та морально-психологічних чинників* сімейного насильства, зокрема на макрорівні найбільш значущими є:

- патріархальність суспільства: незважаючи на задекларовану рівність статей та заборону дискримінації за будь-якими ознаками, продовжується практика, коли саме чоловікам віддається перевага на ринку праці (під час прийому на роботу, у кар'єрному просуванні тощо); так само нерівність жінок спостерігається і в політичній та бізнесовій сферах;

- домінаторні (тоталітарні) погляди членів сім'ї. У сім'ях такого типу спостерігається відсутність рівних прав усіх членів родини, особливо дітей; наявність у сім'ї суворих правил, які мають примусовий характер; дисципліна підтримується за рахунок сили та приниження; кожному члену сім'ї відведена певна роль, при чому йде наголос на його стать; зловживання владою з боку члена родини, який домінує; відсутність поваги до особистого життя членів родини та інших людей;

- стійкість стереотипів щодо ролі чоловіка і жінки в суспільстві. Попри кардинальні соціально-політичні зміни й здобутки жіночого руху протягом останніх півтора століть, жінок і чоловіків досі сприймають як осіб із протилежними якостями [204;218].

Зокрема, автори наукових досліджень виявили такі поширені причини виникнення насильства в сім'ї: адиктивна поведінка; ревності у стосунках; економічна нерівність між чоловіками та жінками є ще однією причиною, яка створює розбіжності в сім'ях; ієрархічні гендерні відносини та усталені традиції в сім'ї є однією з причин насильства щодо жінок (акти насильства щодо жінок чи дітей, сприймаються як акти дисципліни, які вважаються необхідними для підтримки панування чоловічої влади в сім'ї) [178].

Домашнє насильство стосовно дітей у багатьох випадках дуже схоже на насильство щодо жінок. Таку тенденцію пояснюють як прояв домінантного та авторитарного становища чоловіка в сім'ї, своєрідний засіб примусового підкорення.

У випадках коли чоловіки є жертвами сімейного насильства, у більшості випадків, – це такі види, як психологічне насильство та економічне. Насамперед таке явище можна пояснити рівнем емансипації жінок та його неправильним сприйняттям. Багато в чому жінки прагнуть бути самодостатніми, незалежними та відмовляються від сприйняття їх як слабкішої статі. Вони домінують у сім'ї навіть у майнових чи фінансових відносинах, щоб у такий спосіб контролювати та вирішувати усі питання спільного життя [9;161;213].

Негативні впливи середовища сприяють формуванню і закріпленню у суб'єкта кримінологічно значимих особистісних характеристик, а саме: підвищений рівень агресивності, утилітарна мотивація, відчуття соціальної маргіналізації та меншовартості. У результаті таких впливів посилюється схильність особистості до девіантної та злочинної насильницької поведінки. На цьому рівні ключове значення мають фактори криміногенної десоціалізації та криміногенної конфліктності в межах сімейної системи.

Серед основних чинників криміногенної десоціалізації та криміногенної конфліктності сім'ї є вплив складних життєвих обставин. Як зазначають психологи, сім'ї обирають різні шляхи протистояння життєвим труднощам. Для одних результатом несприятливих впливів буде згуртування сім'ї з метою подолання кризи та збереження родинних зв'язків. Інші ж обирають протилежний шлях – шлях збільшення порушень у сім'ї внаслідок зниження рівня задоволеності сімейним життям, підвищення конфліктності, хвороби, розлучення тощо. У сім'ях цієї групи досить часто сімейні відносини набувають характеру жорстокості і насильницької форми [3, с. 108;71].

Аналіз детермінантів мікросоціального рівня дає змогу ідентифікувати конкретні чинники та умови, які зумовлюють вчинення акту домашнього насильства окремим індивідом. Причинно-наслідковий зв'язок у межах

одиночного правопорушення характеризується унікальністю обставин і частково елементом випадковості. Насамперед йдеться не про абсолютну зумовленість правопорушення, а про ймовірність його вчинення певною особою за наявності сприятливих чи обставин, які провокують. Також і самі умови, що сприяють протиправній поведінці, мають випадковий характер, а не детерміновану обов'язковість. Проте будь-яке правопорушення, як форма соціальної девіації, виникає внаслідок взаємодії особистості з довкіллям і відображає складні механізми впливу соціального контексту на поведінку [71; 73, с. 203].

Безпосередньо важливою причиною протиправного діяння є особистість правопорушника, зокрема, її моральні, емоційні, інтелектуальні, вольові характеристики, які можуть мати ознаки деформації чи недостатнього розвитку. Такі особистісні характеристики визначають систему потреб, мотивацій, ціннісних орієнтирів та соціальних стереотипів поведінки індивіда. Саме особистість є носієм свободи вибору між законною та протиправною моделлю поведінки. У випадках, коли особа позбавлена можливості вільного вибору через вплив непереборних зовнішніх чинників, суб'єктивна сторона складу злочину відсутня, що виключає наявність провини. В усіх інших ситуаціях саме зовнішнє соціальне середовище відіграє роль умовного фону, який формує особистість, сприяє або гальмує протиправну активність, але не визначає її в абсолютному значенні.

Ураховуючи специфіку такого кримінального правопорушення як домашнє насильство, необхідно відмітити, що його детермінанти діють на свідомість і волю людей часто опосередковано. Зважаючи на викладене, під детермінантами домашнього насильства слід розуміти причини та умови, фактори, обставини та явища об'єктивного та суб'єктивного характеру, які знаходяться у зв'язку один із одним та в поєднанні з високим ступенем приватності сімейного життя, породжують та обумовлюють сімейне насильство [72;73].

Одним із найбільш суттєвих соціальних чинників є соціально-економічна напруга, що посилюється економічною нестабільністю, зростанням безробіття, кризовими явищами на ринку праці та загальним зниженням життєвого рівня

населення. Матеріальні проблеми сприяють хронічному стресу, фрустрації, незадоволеності базових потреб, що знижує здатність до конструктивної взаємодії та підвищує ризик конфліктогенності у сім'ї. Економічні кризи супроводжуються збільшенням кількості випадків домашнього насильства, що пов'язано як із зовнішнім тиском на сім'ю, так і з обмеженням доступу до соціальних служб, психологічної допомоги та правового захисту.

Важливим чинником є культурно-історичні моделі сімейної взаємодії, зокрема збереження патріархальних норм, що передбачають жорстку ієрархію у сім'ї та асиметричну розподільчу владу між її членами. У багатьох українських родинах досі домінують стереотипи, які легітимізують застосування фізичного або психологічного тиску як «нормального» способу дисциплінування чи вирішення конфліктів. Такі уявлення, відтворюючись у процесі соціалізації, сприяють нормалізації насильницької поведінки та знеціненню суб'єктності окремих членів сім'ї. Додатковим негативним чинником є толерантність суспільства до побутового насильства, що знижує готовність постраждалих звертатися за допомогою та підсилює латентність проблеми [131;206].

Насамперед до суттєвих соціальних чинників належать інституційні дисфункції системи захисту від домашнього насильства, які проявляються у недостатній доступності соціальних послуг, обмеженій кількості притулків для постраждалих, низькій координації між службами, що мають реагувати на насильство.

Ефективність інституційного реагування знижується через нестачу кваліфікованих кадрів, недостатнє фінансування, слабку інформованість громадян про механізми захисту. Низький рівень довіри населення до правоохоронних органів, страх перед соціальною стигматизацією та побоювання ескалації конфлікту призводять до того, що значна кількість випадків насильства залишається непоміченою офіційними структурами, формуючи феномен латентного насильства [78].

Особливе місце у формуванні сімейного насильства посідають соціально-психологічні наслідки війни, які значно впливають на функціонування

українських сімей. Воєнна агресія, масові переміщення населення, втрата соціальних зв'язків, втрата житла, загибель близьких, участь членів сімей у бойових діях – усе це створює високий рівень соціальної турбулентності. У членів сімей зростає кількість випадків емоційної нестабільності, підвищеної дратівливості, депресивних симптомів і тривожних станів.

Психотравмівний досвід, особливо не опрацьований фахівцями, часто перетворюється на агресивні чи імпульсивні форми поведінки, що підвищує ризик насильства у сімейному середовищі. До груп підвищеного ризику належать: ветерани бойових дій, внутрішньо переміщені особи, сім'ї, що пережили тривале перебування у зоні обстрілів, а також родини, роз'єднані війною [76].

Водночас до соціальних чинників належать зміни структури та функцій сім'ї, які відбуваються під впливом трудової міграції, зміни гендерних ролей, збільшення кількості неповних родин та загального посилення економічної залежності окремих членів сім'ї. Такі трансформації можуть спричиняти конфлікти, пов'язані з невідповідністю очікувань, порушенням усталених моделей поведінки та недостатнім рівнем комунікації між членами родини. В умовах війни ці процеси посилюються через необхідність перерозподілу відповідальності, збільшення навантаження на жінок та зниження можливостей соціальної підтримки.

Таким чином, соціальні чинники виникнення насильства в сім'ї в Україні є системними та різноаспектними. Вони охоплюють економічні, культурні, інституційні, соціально-психологічні та макроструктурні компоненти, які формують комплекс умов, сприятливих для відтворення насильницької поведінки. Розуміння природи цих чинників є необхідною передумовою розроблення ефективних механізмів профілактики, соціальної підтримки та державної політики у сфері протидії домашньому насильству, що має здійснюватися на міжвідомчому рівні із залученням інституцій освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та правоохоронних органів.

Культурні чинники є фундаментальною складовою соціальної детермінації сімейного насильства, оскільки вони визначають нормативні уявлення суспільства про допустимі форми взаємодії між членами родини, соціальні ролі та моделі поведінки. Український культурний контекст формувався під впливом багатовікових традицій патріархальності, що передбачали асиметричний розподіл влади у сімейній структурі. У рамках такої моделі роль домінування чоловіка нерідко розглядалася як нормативна, а підпорядкована позиція жінки та дітей – як природна. Це створювало передумови для толерантності до застосування насильства як засобу контролю, дисциплінування й «утримання порядку» в родині.

Особливе місце серед культурних чинників посідають гендерні стереотипи, тобто уявлення про «нормативні» ролі чоловіка та жінки, так звану модель «твердої чоловічої влади» та «жіночої покірності». Зазначені уявлення істотно зменшують соціальний осуд агресора і підвищують ризик віктимізації жінок [181;194]. Стереотипи щодо чоловічої агресії, наявні в усній народній творчості, побутовій культурі та медіа, формують культурний фон, який легітимізує насильство і знижує рівень суспільного несприйняття насильницьких дій.

Важливою культурною передумовою є явище циклотропності – міжпоколінняного відтворення моделей насильницької поведінки, коли діти, які зростають у сім'ях із насильством, засвоюють агресивні форми вирішення конфліктів як норму. У дорослому житті це зумовлює повторення знайомих сценаріїв, як у ролі кривдника, так і в ролі постраждалого. Консервація цих моделей підкріплюється низьким рівнем культури психологічної грамотності, обмеженим доступом до знань про ненасильницьку комунікацію та конструктивні методи розв'язання конфліктів.

Також до культурних чинників належать соціальні уявлення про приватність сімейного життя, які традиційно розглядають сім'ю як автономну сферу, у яку не слід втручатися. Цей феномен спричиняє замовчування випадків насильства та зниження готовності як сусідів, так і близьких людей реагувати на прояви агресії. Водночас постраждалі члени сім'ї нерідко соромляться говорити

про пережите, побоюючись осуду, стигматизації або звинувачення у висвітленні проблеми на загал.

Медіа також посилюють культурні основи насильства, оскільки інформаційні ресурси нерідко відтворюють сексистські наративи, зображують агресію як прийнятний засіб вирішення конфліктів або романтизують токсичні стосунки. Відсутність критичного підходу до споживання таких матеріалів сприяє внутрішній нормалізації насильницьких моделей поведінки, особливо серед молоді.

Отже, культурні чинники є системоутворювальною основою, що формує уявлення про нормативність чи допустимість насильства в сім'ї. Такий вплив відтворюється через інститути соціалізації, зокрема сім'ю, школу, медіа, релігійні організації, та закріплюється в колективній свідомості через традиції, звичаї, соціальні стереотипи й ціннісні уявлення. Усвідомлення цього дає змогу формувати комплексні програми профілактики, що поєднують освітні, культурні та соціально-комунікаційні інтервенції.

Психологічні чинники охоплюють також когнітивні викривлення, насамперед переконання про соціальну прийнятність насильства, знецінення партнера, раціоналізація агресії, що підтримують деструктивні патерни взаємодії.

Психологічні чинники виникнення насильства в сім'ї охоплюють не лише емоційні й поведінкові особливості особистості, але й когнітивні викривлення – спотворення мислення, які впливають на інтерпретацію ситуацій, оцінку власних дій та поведінки партнера. Когнітивні викривлення формують специфічну систему переконань, що підтримує насильницькі патерни, легітимізує агресію й знижує внутрішній контроль особистості над деструктивною поведінкою. У структурі домашнього насильства вони відіграють ключову роль, оскільки саме мислення визначає те, як людина розуміє конфлікт, яким способом вирішує проблему і як виправдовує власні агресивні дії.

Одним із найпоширеніших викривлень є переконання про соціальну прийнятність насильства, яке ґрунтується на культурних, сімейних або

особистісних установках. Особи з таким переконанням розглядають фізичну силу, приниження або контроль як природний елемент стосунків, засіб дисципліни чи «встановлення справедливості». Це переконання нерідко формується в сім'ях, де насильство використовувалося як інструмент виховання, або в соціальних середовищах, де агресія толерується чи романтизується. У таких випадках агресор не усвідомлює протиправності своєї поведінки та вважає її виправданою, що суттєво ускладнює зміну поведінкових патернів.

Важливе місце займає знецінення партнера, яке проявляється у формуванні у кривдника уявлення про меншовартість, недоліки чи «нездатність» партнера виконувати певні ролі. Знецінення служить психологічним механізмом легітимації агресії: якщо партнер сприймається як «некомпетентний», «надто емоційний» або «не заслуговує на повагу», то насильство постає як «логічна» реакція або «виправдане» втручання. Це викривлення безпосередньо пов'язане з нарцисичними та авторитарними рисами особистості, а також з низькою емпатією та потребою в домінуванні.

Ще одним поширеним когнітивним викривленням є раціоналізація агресії, яка полягає у спробах знайти «розумні», переконливі пояснення власним насильницьким діям. Агресор може приписувати провину жертві («вона сама спровокувала мене», «я втратив контроль через її поведінку»), перекладати відповідальність на зовнішні обставини («я був у стресі», «мене довели»), розглядати свої дії як необхідні або корисні («я її виховую», «я мушу показати, хто головний»). Такі когнітивні схеми знімають внутрішню напругу та почуття провини, блокують можливість саморефлексії й перешкоджають усвідомленню власної відповідальності.

Важливим видом когнітивних викривлень є катастрофізація та селективне сприйняття, коли агресор перебільшує негативні аспекти поведінки партнера, вибірково фіксує увагу на дрібних недоліках та інтерпретує нейтральні дії як загрозливі. Так, підвищений тон партнера може сприйматися як «неповага», бажання провести час окремо, як «віддалення» чи «зрада». У таких випадках навіть незначні конфлікти перетворюються на тригери, що запускають агресивні

реакції. Цей механізм часто зустрічається у людей з тривожними, ригідними або параноїчними рисами характеру.

Важливе значення має також дихотомічне мислення («чорно-біле»), при якому партнер оцінюється за крайніми шкалами («або повністю слухається, або повністю проти мене»). Порушення компромісного мислення спричиняє труднощі у конструктивному вирішенні конфліктів і призводить до ескалації напруги в сім'ї. Дихотомічне мислення формує неспроможність прийняти варіативність ситуацій, а будь-яка незгода сприймається як загроза чи виклик, що посилює агресивні реакції.

Особливу роль у динаміці насильства відіграє когнітивна дисонансність, коли кривдник намагається узгодити свої уявлення про себе як «добру» чи «справедливу» людину з фактом своєї агресивної поведінки. Для зменшення внутрішньої суперечності він перекручує інтерпретацію події, звинувачує постраждалу або мінімізує шкоду. Це дозволяє йому зберегти позитивний образ себе, але одночасно сприяє повторенню насильства.

Таким чином, когнітивні викривлення виконують функцію психологічних механізмів підтримання насильницької поведінки, що:

- закріплюють агресивні патерни взаємодії;
- знижують внутрішній контроль і почуття провини;
- блокують емпатійне розуміння партнера;
- легітимізують насильство на рівні мислення;
- перешкоджають ефективним психокорекційним втручанням.

Унаслідок цього насильство стає не випадковою реакцією, а когнітивно вмотивованим та внутрішньо виправданим типом поведінки, що значно ускладнює його подолання без професійної психологічної допомоги.

Отже, психологічні чинники створюють внутрішні умови для прояву насильства, поєднуючись із соціальними, культурними та інституційними детермінантами. Комплексне розуміння цих чинників має ключове значення для розроблення ефективних психопрофілактичних програм, методів кризового

втручання, корекційних заходів для кривдників і програм підтримки постраждалих.

У ході емпіричного дослідження нами було опрацьовані зведені матеріали аналізу викликів поліції та кількості складених протоколів у Києві (за 2020 – 2025 роки) та в Донецькій області (за 2023 – 2025 роки) оприлюднені Інформаційно-комунікаційною системою інформаційного порталу.

Метою емпіричного етапу дослідження було вивчення соціальних чинників домашнього насильства. Досягнення мети забезпечувалося реалізацією основних завдань, які вирішувались відповідно таким етапам дослідження:

1. Збір показників кількості викликів наряду поліції з приводу вчинення домашнього насильства в місті Києві та Донецькій області.
2. Інтерпретація отриманих показників з урахуванням специфіки прифронтових міст та міста, яке територіально віддалене від безпосередньо бойових дій, але також перебуває в умовах війни.

Отримані показники кількості викликів наряду поліції з приводу вчинення домашнього насильства та відповідно кількість складених протоколів у місті Києві протягом 2020-2025 років представлено на рис. 2.1.

Рис. 2.1

Результати відображені на діаграмі демонструють чітку динаміку зростання та подальшої стабілізації звернень громадян щодо домашнього насильства у столиці України, а також кореляцію між кількістю викликів та фактом складання адміністративних протоколів за статтею 173-2 КУпАП. Аналіз тенденцій за п'ятирічний період дозволяє поєднати правові та психологічні аспекти оцінювання цього явища, враховуючи вплив суспільно-політичних умов, повномасштабної війни та зростання соціально-економічної напруги.

У період 2020 – 2021 рр. спостерігається різке зростання кількості викликів поліції: з 1 614 у 2020 році до 40 136 у 2021 році. Таке збільшення має комплексну природу, зокрема 2020 рік характеризувався пандемічними обмеженнями, що різко збільшилась соціальна ізоляція та рівень сімейних конфліктів, але попри цьому зменшилась кількість фактичних звернень у період локдаунів. У 2021 році відбулося активне впровадження Національною поліцією механізмів реагування на домашнє насильство, зокрема «Поліна», що підвищило довіру до системи правозахисних інституцій.

Указані показники можуть свідчити про:

- зростання рівня усвідомлення громадянами того, що психологічне та економічне насильство є криміналізованими формами поведінки;
- підвищення рівня обізнаності серед населення щодо процедури звернень по допомогу та подальший алгоритм дій;
- накопичення хронічного сімейного стресу, що в пандемічні роки та зі зростанням економічної нестабільності призвів до збільшення кількості конфліктів.

Для наочного представлення результатів дослідження щодо змін у динаміці кількості викликів наряду поліції з приводу вчинення домашнього насильства та кількості складених протоколів (у відсотковому співвідношенні) оформлено таблицю 2.1.

Таблиця 2.1.

Динаміка показників викликів і протоколів із темпами зростання / спаду за 2020 – 2025 роки

Рік	Виклики	% зміни до попереднього року	Протоколи	% зміни до попереднього року
2020	1614	–	646	–
2021	40136	+2386.4 %	16054	+1484.4 %
2022	34681	–13.6 %	13872	–13.6 %
2023	34350	–0.95 %	13740	–0.95 %
2024	32261	–6.1 %	12904	–6.1 %
2025	24738	–23.3 %	9895	–23.3 %

Отримані показники відсоткових значень свідчать про такі динамічні зміни. Зокрема, у 2021 році відбувся різке збільшення викликів громадян із повідомленнями про вчинення домашнього насильства – 40 136, кількість складених протоколів 16 054. У порівнянні з 2020 роком кількість звернень і кількість складених протоколів зросла приблизно в 25 раз. Указана тенденція може бути пов'язана з такими позитивними явищами як підвищення довіри населення до правоохоронних органів та посиленням уваги державних інституцій до проблеми домашнього насильства, а також негативними впливами умов пандемії та локдаунів, які підвищили кількість конфліктів у сім'ях.

Із психологічного погляду пандемія сприяла розвитку хронічного стресу в сім'ї, посиленню емоційної втоми, зниженню толерантності до фрустрації та збільшенню частоти конфліктних взаємодій. У таких умовах навіть незначні подразники могли призводити до ескалації агресії та вчинення насильницьких дій, що відобразилося у статистичних показниках.

Водночас стрімке збільшення кількості звернень засвідчує не лише негативну тенденцію, але й позитивні процеси у сфері державної політики та правозастосування. Так, у 2021 році активно працювали спеціалізовані мобільні групи реагування «Поліна», було розширено інструменти обмежувальних приписів, а також реалізовано низку інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення поінформованості населення про механізми протидії домашньому

насильству. Ці чинники створили передумови для формування в суспільстві більшої готовності звертатися за допомогою, що відображає зростання рівня довіри до правоохоронних органів та посилення очікувань щодо ефективного захисту.

Юридичний аспект також відіграв вирішальну роль. Зміни в адміністративному та кримінальному законодавстві, спрямовані на криміналізацію домашнього насильства та посилення відповідальності кривдників, створили умови, в яких офіційна фіксація правопорушень стала доступнішою, швидшою та менш стигматизованою для потерпілих. Підвищення кількості протоколів майже у 25 раз свідчить про системний злам латентності: те, що у попередні роки могло залишитися поза увагою органів правопорядку, у 2021 році отримало інституційно оформлену правову реакцію.

Однак на статистику вплинули не лише позитивні зрушення у сфері захисту прав людини, але й негативні соціально-психологічні наслідки пандемії. Тривала соціальна ізоляція, економічна нестабільність, втрата джерел доходу, перебування сімей у замкненому просторі без можливості уникнення конфліктогенних ситуацій створили умови для підвищення агресивності, емоційного виснаження та зниження самоконтролю. У таких умовах частота насильницьких інцидентів закономірно зростає. Психологічні дослідження свідчать, що тривалі кризові ситуації значно посилюють ризик розвитку постстресових реакцій, імпульсивної поведінки та загострення особистісних дисфункцій, що у поєднанні з соціальною фрустрацією створює сприятливий ґрунт для проявів домашнього насильства.

Таким чином, статистичний стрибок 2021 року слід розглядати як поліфакторний процес, у якому взаємодіють:

- реальне збільшення кількості насильницьких інцидентів під впливом постпандемічних стресорів;
- зменшення рівня латентності завдяки посиленню правових механізмів реагування;
- підвищення рівня довіри населення до інституцій сектору безпеки;

– зміна соціально-психологічних норм сприйняття насильства та готовності його повідомляти.

Загалом різке зростання у 2021 році не стільки свідчить про збільшення випадків домашнього насильства, скільки демонструє перехід суспільства до більш активної моделі повідомлення про правопорушення, що є позитивною ознакою розвитку соціальних інститутів і правової культури.

Протягом 2022 року відслідковується зниження показника викликів – 3 4681 (менше на ~5 455 від 2021 року) та оформлених протоколів – 13 872, але рівень залишається високим.

Зниження показників не може трактуватися як реальне скорочення випадків домашнього насильства, але фактична поширеність може бути значно вищою. Така динаміка є наслідком поєднання соціально-психологічних та інституційно-правових чинників, характерних для періоду воєнного стану.

Передусім повномасштабне вторгнення, масові переміщення населення, стресова реакція на військові загрози та руйнування усталених соціальних структур суттєво вплинули на поведінкові моделі як постраждалих, так і кривдників. Значна частина населення була вимушена змінити місце проживання або тимчасово перебувати у стані підвищеної небезпеки, що зумовило зниження можливості та готовності звертатися за допомогою, зокрема через відсутність фізичного доступу до правоохоронних органів або побоювання залишати житло. Психологічний аспект також відіграє ключову роль: у ситуації воєнної загрози в людей часто спрацьовують механізми перерозподілу уваги, коли зовнішній стресор (війна) значно зменшує суб'єктивну значущість внутрішньо сімейного конфлікту. Це проявляється у підвищенні толерантності до побутової агресії, нормалізації насильницьких патернів та зниженні мотивації до активних дій щодо захисту власних прав.

Окремим чинником є висока латентність домашнього насильства під час війни, коли потерпілі часто не хочуть обтяжувати систему, яка й так працює в надскладних умовах. Також поширеним є страх ескалації, особливо якщо

кривдник має доступ до зброї, проходить військову службу або перебуває у стані підвищеної психоемоційної напруги, що ускладнює звернення за допомогою.

Інституційно-правові чинники також суттєво вплинули на статистику. У 2022 році НП України була змушена переорієнтовувати ресурси на забезпечення обороноздатності держави, евакуаційні заходи, охорону критичної інфраструктури та реагування на надзвичайні ситуації. Це призвело до тимчасового зниження кількості фіксації протоколів у випадках, коли правоохоронці обмежувалися превентивними або невідкладними заходами без подальшого документування.

Додатково слід урахувати, що у перші місяці війни значний відсоток сімей був розлучений через мобілізацію, евакуацію або тимчасову міграцію жінок та дітей за кордон. Це зменшило кількість ситуацій, у яких конфлікт міг набувати форми фізичного чи психологічного насильства, але не означає реального зниження рівня агресії або напруженості у суспільстві. Більш того, численні дослідження свідчать, що гостра фаза війни рідко демонструє пікові показники домашнього насильства, збільшення кількості випадків зазвичай відбувається у відкладеній перспективі, коли люди повертаються до відносної стабільності, а накопичений стрес переходить у хронічні форми.

Таким чином, зафіксоване зниження статистичних показників за 2022 рік не свідчить про зменшення масштабу домашнього насильства. Воно радше відображає структурну перебудову поведінки постраждалих. Водночас рівень звернень залишається високим, що свідчить про сталість проблеми та необхідність адаптації механізмів реагування до умов воєнного та післявоєнного періоду.

Показники 2023 року, які демонструють незначне зниження кількості звернень громадян щодо домашнього насильства (34 350 випадків, що становить спад на 0,95 %) та відповідне зменшення кількості складених протоколів (13 740, зменшення на 0,95 %), засвідчують стабілізацію ситуації у сфері реагування на факти насильства в умовах тривалого воєнного стану. Така динаміка свідчить про відносну сталість обсягу звернень та правозастосовної практики, що вказує не на

зниження масштабів проблеми, а більше на формування нового соціально-психологічного та інституційного балансу у кризовому середовищі.

У другий рік повномасштабної війни українське суспільство увійшло в стан адаптивної стабілізації, для якого характерне поступове вироблення механізмів психологічної десенсибілізації до стресових чинників. Хронічний стрес сприяє зниженню емоційної чутливості, зміщенню поведінкових пріоритетів та зростанню внутрішньої стійкості до побутових конфліктогенних ситуацій, що у свою чергу може впливати на мотивацію звернення до правоохоронних органів.

На правовому рівні симетричне зменшення кількості звернень і протоколів свідчить про сталість правозастосовної практики, збереження інституційної ефективності та відсутність значних структурних збоїв у діяльності правоохоронних органів. Ця стабільність відображає здатність системи реагування функціонувати у складних умовах і підтримувати відносно рівномірний темп документування правопорушень.

Водночас динаміка 2023 року може приховувати підвищення латентності насильства. В умовах активних бойових дій, обмеженої мобільності, нестачі ресурсів та зростання залежності постраждалих від кривдника доступ до допомоги у багатьох випадках стає обмеженим. Зростає також роль психологічних бар'єрів, пов'язаних із втомою, апатією та невизначеністю майбутнього, що суттєво зменшує готовність до активних дій у кризових ситуаціях. У цих соціально-психологічних обставинах відсутність зростання кількості звернень не може розцінюватися як ознака поліпшення ситуації, а радше інтерпретується як наслідок складнощів, пов'язаних із виявленням і фіксацією випадків насильства.

Таким чином, мінімальне зниження кількісних показників у 2023 році відображає не реальне зменшення масштабів домашнього насильства, а комплексний вплив психологічної адаптації населення до умов довготривалої небезпеки, зміни поведінкових моделей звернення по допомогу, стабільної роботи правоохоронних органів та одночасного зростання латентності

правопорушень. У цих умовах статистична стабільність є поліфакторним явищем, яке потребує поглибленого міждисциплінарного аналізу для адекватного розуміння динаміки насильства в умовах воєнного стану.

Динаміка 2024 року, що характеризується зниженням кількості звернень щодо домашнього насильства до 32 261 випадку та відповідним зменшенням кількості оформлених адміністративних протоколів до 12 904, відображає більш суттєву, ніж у попередній період, зміну у структурі соціально-правових процесів, пов'язаних із реагуванням на випадки домашнього насильства. Показник зменшення на 6,1 % демонструє не лише статистичні зміни, а й свідчить про поглиблення трансформацій у поведінці громадян.

Більш відчутне зменшення кількості звернень може бути інтерпретоване як наслідок виснаження ресурсів населення та формування стійких адаптивних стратегій подолання хронічної травматизації, що успадкована від попередніх років війни. В умовах виснаження та обмеженого доступу до стабільних соціальних ресурсів суб'єкти насильства можуть уникати звернення до поліції, розглядаючи це як додатковий тягар або як дестабілізаційну дію, що може загострити внутрішню сімейну ситуацію.

Правовий аспект також відіграє значну роль у поясненні зафіксованого зниження. Зменшення кількості протоколів на такий самий відсоток, що й зменшення звернень, свідчить про стабільність і передбачуваність діяльності правоохоронних органів у межах адміністративно-правової практики. У 2024 році система реагування продовжувала функціонувати у стані підвищеного навантаження, водночас пристосовуючись до умов воєнної реальності.

Суттєве зменшення показників у 2024 році може відображати також розвиток альтернативних каналів отримання допомоги, зокрема посилення ролі кризових центрів, шелтерів, психологічних центрів, роботи мобільних бригад соціально-психологічної підтримки та волонтерських організацій. Подібні інституції нерідко стають первинною ланкою допомоги, що відповідно знижує кількість офіційних звернень до поліції.

Динаміка 2025 року демонструє найбільш суттєве зниження показників звернень щодо домашнього насильства та кількості складених адміністративних протоколів за весь аналізований період. Падіння на 23,3 % свідчить про глибоку трансформацію соціальних, психологічних і правових процесів, що визначають взаємодію громадян із системою захисту від домашнього насильства.

З психолого-соціального погляду 2025 рік характеризується вираженим посиленням ефектів хронічного стресу, накопиченої травматизації та ресурсного виснаження населення. Поступова дія численних стресорів повсякденного воєнного життя сприяє формуванню стану втоми, емоційної апатії та зниження мотивації до зовнішньої активності, зокрема до звернення по допомогу у ситуаціях насильства.

Правовий аналіз також підтверджує, що симетричне зниження кількості звернень і протоколів свідчить про структурну залежність правозастосовної діяльності від первинних повідомлень. Це означає, що правоохоронні органи продовжують реагувати на всі задекларовані випадки, однак загальне зниження кількості протоколів не відображає зниження рівня ефективності поліції, а лише демонструє зменшення кількості зафіксованих інцидентів, що є похідним від зменшення звернень. Водночас у 2025 році правоохоронна система продовжила працювати в умовах підвищеного навантаження, зокрема через необхідність забезпечення воєнних і гуманітарних функцій, що впливало на пріоритетність реагування у кризових ситуаціях.

Для наочного представлення узагальнених результатів дослідження щодо змін у динаміці кількості викликів наряду поліції з приводу вчинення домашнього насильства та кількості складених протоколів, використано діаграму, представлено на рис. 2.2.

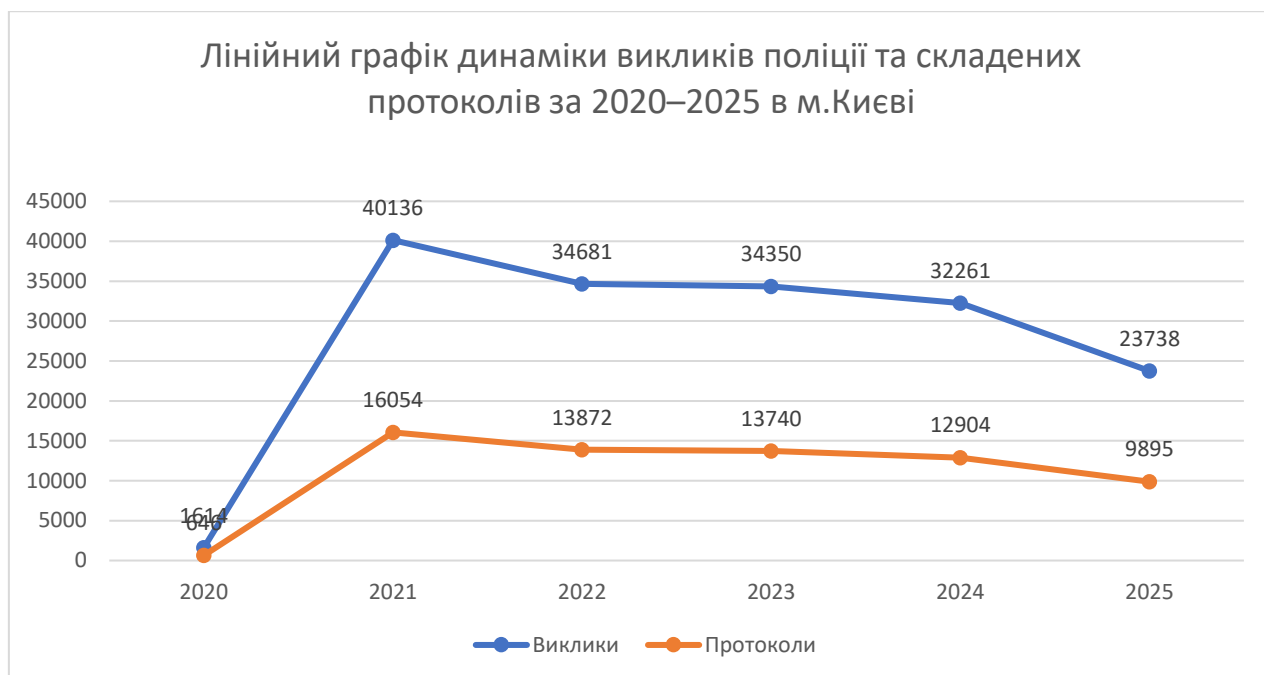

Рис 2.2

Лінійний графік динаміки викликів поліції за 2020 – 2025 роки наочно відображає загальну траєкторію змін кількості звернень громадян з приводу домашнього насильства та дозволяє ідентифікувати ключові етапи динаміки досліджуваного явища. Крива демонструє різкий висхідний злам у 2021 році, який змінюється поступовим, а згодом більш вираженим спадом у 2022 – 2025 роках. Така конфігурація свідчить про наявність пікового навантаження на систему правоохоронного реагування з подальшим переходом до фази адаптації та зниження офіційно зафіксованих звернень. У психологічному контексті це може інтерпретуватися як перехід від фази гострої соціальної напруги до фази хронічного стресу, за якої готовність постраждалих ініціювати офіційне звернення за допомогою зменшується.

Стійкий характер спадної тенденції після 2021 року вказує не на випадкові статистичні коливання, а на системні трансформації поведінкових та соціальних механізмів реагування на насильство. Комбінований графік, що одночасно відображає динаміку кількості викликів поліції та складених адміністративних протоколів, дозволяє оцінити узгодженість між зверненнями громадян та результативністю правозастосовної діяльності. Паралельний рух обох показників упродовж усього досліджуваного періоду свідчить про відносну стабільність

інституційних механізмів реагування та відсутність суттєвого розриву між кількістю повідомлень і кількістю формалізованих правових рішень. З психолого-правового аспекту це означає, що зниження кількості складених протоколів у 2022 – 2025 роках не є наслідком зменшення ефективності роботи правоохоронних органів, а відображає загальне скорочення кількості звернень. Водночас сталість пропорції між викликами та протоколами підтверджує збереження функціональної спроможності системи правового реагування навіть в умовах воєнного стану.

Індексний графік, побудований із базовим рівнем 2020 року, дозволяє здійснити відносний аналіз динаміки показників та наочно продемонструвати масштаб змін у досліджуваній період. Різке зростання індексів у 2021 році свідчить про безпрецедентну актуалізацію проблеми домашнього насильства в офіційному правовому полі. Подальше поступове зниження індексних значень у 202 – 2024 роках та їхнє суттєве падіння у 2025 році відображають процес латентності насильства, за якого офіційна статистика не повною мірою відображає реальний рівень поширеності правопорушень. У психологічному вимірі це може бути пов'язано з домінуванням стратегій уникнення та пасивних копінг-стратегій, зростанням емоційного виснаження постраждалих, а також зниженням суб'єктивної віри в ефективність формального правового захисту.

Загалом сукупний аналіз лінійного, графіків підтверджує поліфакторну природу динаміки показників домашнього насильства. Візуалізація даних дозволяє стверджувати, що зниження статистичних показників після 2021 року не може бути інтерпретоване виключно як позитивна тенденція, оскільки воно супроводжується ознаками зростання латентності, психологічної адаптації до хронічного стресу та трансформації поведінкових стратегій постраждалих. Представлені графічні матеріали підтверджують доцільність використання комплексного психолого-правового підходу до аналізу проблеми домашнього насильства, особливо в умовах воєнного та післявоєнного періодів.

Наступним для аналізу наведено показники, отримані в ході емпіричного дослідження зібрані в Донецькій області, упродовж 2023 – 2025 років. Отримані

показники кількості викликів наряду поліції з приводу вчинення домашнього насильства та кількості складених протоколів відображено у рис. 2.3.

Рис. 2.3.

Кількісні показники, відображені на діаграмі щодо Донецької області (за 2023 – 2025 рр.) демонструють стійку спадну динаміку кількості поліцейських викликів з приводу домашнього насильства за одночасної неоднорідної динаміки складання адміністративних протоколів. Загалом спостерігається зміна співвідношення між первинним зверненням (викликом) та формалізованою правовою реакцією (протоколом): частка протоколів відносно викликів значно зростає порівняно з 2023 роком, що може свідчити про підвищення інтенсивності документування або про зміну структури самих звернень.

Для наочного представлення результатів дослідження щодо змін у динаміці кількості викликів наряду поліції з приводу вчинення домашнього насильства та кількості складених протоколів у Донецькій області (у відсотковому співвідношенні) оформлено таблицю 2.2.

Таблиця 2.2.

Динаміка показників викликів і протоколів із темпами зростання / спадання за 2020 – 2025 роки

Рік	Виклики	% зміни до попереднього року	Протоколи	% зміни до попереднього року
2023	1611	—	380	—
2024	1376	-14,6 %	470	+23,7 %
2025	1255	-8,8 %	397	-15,5 %

Зокрема, 2023 рік (1 611 викликів; 380 протоколів) може бути розглянутий як базовий рівень для аналізу співвідношення «звернення – реакція»: приблизно кожен четвертий виклик завершувався складанням протоколу (23,6 %). Така пропорція загалом відповідає ситуації, коли частина викликів пов’язана з конфліктами, що потребують превентивних заходів і роз’яснень, але не завжди доходять до формалізованого документування.

Так, 2024 рік характеризується зменшенням кількості викликів (-14,6 %), але водночас суттєвим зростанням кількості протоколів (+23,7 %). Як наслідок, частка протоколів від викликів зростає до 34,2 %. Ця відмінна динаміка може мати кілька пояснень:

- посилення практики документування;
- відсів менш тяжких звернень і, відповідно, зростання питомої ваги інцидентів, які досягають порогу адміністративної реакції;
- підвищення правової обізнаності постраждалих та більш чітка артикуляція факту насильства під час виклику, що полегшує кваліфікацію.

Водночас 2025 рік демонструє подальший спад викликів (-8,8 %) та зменшення протоколів (-15,5 %). Показник протоколів (397) залишається дещо вищим за рівень 2023 року (380), а частка протоколів від викликів утримується на підвищеному рівні (31,6 %). Це може свідчити про те, що навіть у випадку зниження загальної кількості звернень інституційна здатність до правової фіксації зберігається, а структура звернень залишається відносно жорсткішою, тобто з більшою часткою ситуацій, які потребують протоколювання.

Для наочного представлення узагальнених результатів дослідження щодо змін у динаміці кількості викликів наряду поліції з приводу вчинення домашнього насильства та кількості складених протоколів в Донецькій області, використано діаграму представлено на рис. 2.4.

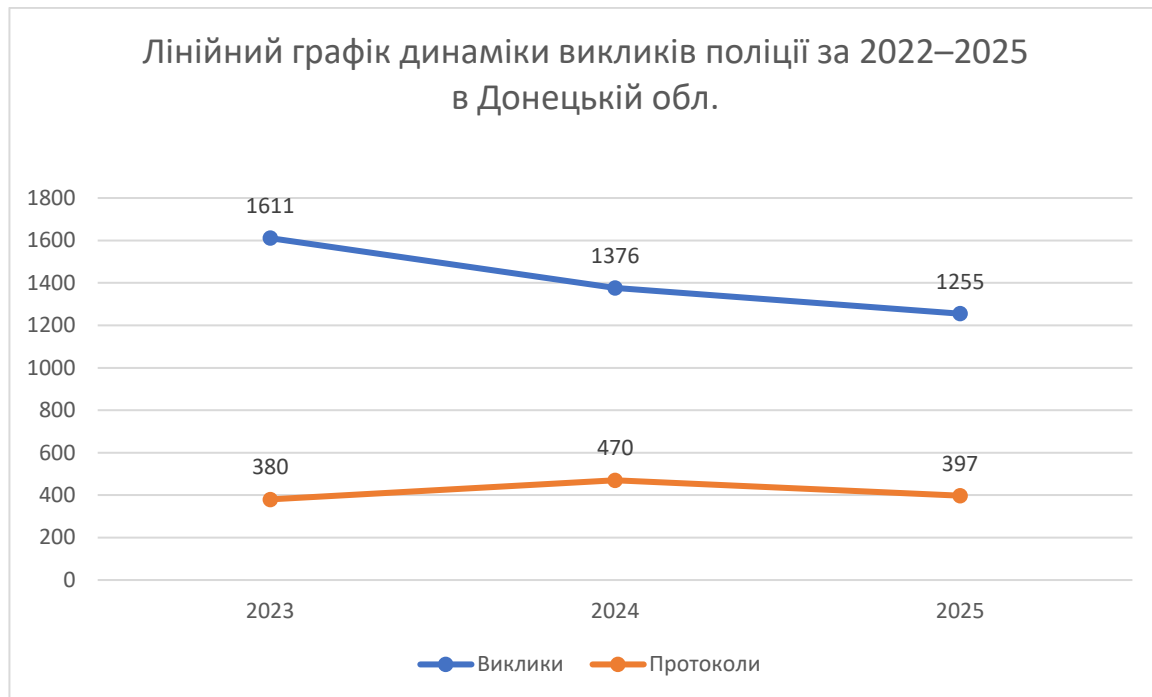

Рис. 2.4.

Узагальнюючи результати аналізу, можемо констатувати, що у Донецькій області впродовж 2023 – 2025 рр. зафіксовано стійку тенденцію до зменшення кількості викликів поліції з приводу домашнього насильства (з 1 611 у 2023 р. до 1 255 у 2025 р., тобто орієнтовно на 22 %). Водночас динаміка складання адміністративних протоколів не є лінійною і демонструє зростання у 2024 р. (до 470) із подальшим зниженням у 2025 р. (до 397), що загалом свідчить про відносну стабільність показника протоколювання порівняно з 2023 роком.

Особливо показовим є те, що у досліджуваний період відбувається зміна співвідношення між первинними повідомленнями викликами, та формалізованою правовою реакцією – складеними протоколами. Частка протоколів у структурі викликів зростає з приблизно 24 % у 2023 р. до понад 34 % у 2024 р. і зберігається на підвищеному рівні (понад 31 %) у 2025 р. Така конфігурація статистики дозволяє зробити висновок про посилення інтенсивності правозастосовної фіксації інцидентів у межах кожного окремого

звернення та про зміну структурного профілю звернень. За цих умов саме зменшення кількості викликів не може бути інтерпретоване як прямий індикатор зниження поширеності домашнього насильства. Відтак, отримані дані доцільно трактувати як прояв трансформації реагування, де одночасно поєднуються тенденції зниження звернень і збереження інституційної здатності до документування правопорушень.

Для дослідження соціальних чинників, що підвищують ризик виникнення та відтворення домашнього насильства в українських реаліях нами розроблено опитувальник. В опитуванні брали участь 50 поліцейських відділу превенції, а саме: дільничні офіцери поліції, поліцейські сектору протидії домашньому насильству та поліцейські сектору ювенальної поліції. Підготовлений «Опитувальник соціальних чинників виникнення насильства в сім'ї», який включає 25 питань, що формують п'ять окремих блоків (додаток А):

Блок 1. Соціально-економічні чинники (субшкала 1: Q1-Q5);

Блок 2. Соціокультурні та нормативні чинники (субшкала 2: Q6-Q10);

Блок 3. Соціальне оточення та міжпоколінна трансляція (субшкала 3: Q11-Q15);

Блок 4. Інституційні та правові чинники (субшкала 4: Q16-Q20);

Блок 5. Чинники кризових умов (воєнний контекст) (субшкала 5: Q21-Q25).

Також додатково виокремлено соціально-демографічний блок, який містить інформацію про стать, вік, освіту, сімейний стан, зайнятість, статус переміщення.

Оцінювання ступеня згоди з кожним твердженням за шкалою 1 – 5:

1 – повністю не згоден(на); 2 – скоріше не згоден(на); 3 – важко відповісти; 4 – скоріше згоден(на); 5 – повністю згоден(на).

У дослідженні взяли участь поліцейські Національної поліції України. Загальна кількість опитаних становить 50 осіб. Питання анкети винесено у додатку А.

Обробка емпіричних даних здійснювалася шляхом підрахунку сумарних балів за кожною субшкалою та інтегрального показника соціальних чинників

ризика. Інтерпретація результатів проводилася відповідно до порогових значень, що дозволило виділити низький, помірний та високий рівні вираженості соціальних чинників домашнього насильства. Дані представлені у таблиці подано у відсотковому значенні у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати опитування щодо соціальних чинників виникнення домашнього насильства				
Назва шкали		Рівні вираженості		
		високий	середній	низький
1.	Соціально-економічні чинники Q1-Q5	34%	42%	24%
2.	Соціокультурні та нормативні чинники Q6-Q10	68%	24%	8%
3.	Соціальне оточення та міжпоколінна трансляція моделей поведінки Q11-Q15	72%	18%	10%
4.	Інституційні та правові чинники Q16-Q20	66%	28%	6%
5.	Чинники кризових умов (воєнний контекст) Q21-Q25	52%	36%	12%

Отримані результати свідчать про домінування високого рівня вираженості соціальних чинників, пов'язаних із виникненням домашнього насильства, за більшістю досліджуваних субшкал. Практично у всіх респондентів за субшкалами 2 – 5 фіксується високий рівень, що вказує на системний і кумулятивний характер дії соціальних детермінант, які створюють сприятливий ґрунт для формування насильницьких моделей поведінки в сімейному середовищі.

Водночас субшкала 1 «соціально-економічні чинники» демонструє більшу варіативність результатів. Це може свідчити про те, що відповідна група соціальних чинників, а саме: мікросоціальні або індивідуально опосередковані умови (матеріальні труднощі в сім'ї часто стають причиною конфліктів між партнерами; безробіття або нестабільна зайнятість підвищують рівень напруження в сімейних стосунках; фінансова залежність одного з партнерів ускладнює можливість протидії насильству; економічна нестабільність у країні негативно впливає на атмосферу в сім'ях; відсутність доступу до соціальної

підтримки посилює ризик насильства в родині) мають менш уніфікований характер та залежать від специфічних життєвих обставин, особистого досвіду або соціального оточення досліджуваних.

Домінування високих значень за субшкалами 2 – 5 (соціокультурні та нормативні чинники; соціальне оточення та міжпоколінна трансляція моделей поведінки; інституційні та правові чинники; чинники кризових умов (воєнний контекст) означає, що переважна частина вибірки концентрується у верхньому третинному сегменті розподілу, тобто їхні показники суттєво перевищують медіанні значення. Це вказує не лише на статистичну, а й на соціально-психологічну значущість виявлених чинників, які мають характер стійких структурних умов, а не поодиноких або ситуативних проявів.

З психолого-соціальної точки зору результатами можуть свідчити про накопичення хронічних стресорів, соціальної нестабільності, порушення соціальної підтримки, економічної вразливості та нормативної толерантності до агресивних форм взаємодії. В умовах воєнного стану ці чинники набувають додаткової інтенсивності, що підсилює ризик трансформації напруження у внутрішньо сімейні конфлікти й насильницькі дії.

З правової перспективи переважання високих рівнів за більшістю субшкал свідчить про обмежену превентивну ефективність чинних соціально-правових механізмів, зокрема системи раннього виявлення ризиків, доступності соціальної допомоги та реабілітаційних програм.

Таким чином, отримані результати дозволяють зробити висновок, що соціальні чинники виникнення домашнього насильства в досліджуваній вибірці мають системний, комплексний і високий рівень вираженості, а їхній вплив носить не епізодичний, а структурно закріплений характер. Це обґрунтовує необхідність комплексних міждисциплінарних заходів, спрямованих не лише на правове реагування, а й на соціально-психологічну профілактику, зниження рівня хронічного стресу та відновлення ресурсів сімейної взаємодії.

2.2. Недосконалість законодавства та механізми судових рішень його реалізації щодо справ про домашнє насильство

Українська правова система формально має розгалужений інструментарій реагування (адміністративні й кримінальні механізми, термінові заборонні та обмежувальні приписи, спеціальні процедури в цивільному судочинстві), однак у правозастосуванні зберігається низка системних питань, що знижують превентивний і захисний потенціал законодавства та спричиняють вторинну віктимізацію постраждалих.

Ключовою проблемою є доказова та кваліфікаційна складність домашнього насильства, насамперед у частині психологічного й економічного впливу, де наслідки часто мають латентний характер. У кримінально-правовій площині центральною ознакою складу злочину за статтею 126-1 КК України є систематичність, тобто повторюваність епізодів у часі, і саме її доведення нерідко стає критичним бар'єром для обвинувачення: Верховний Суд у своїх узагальненнях і позиціях акцентує, що тягар доведення систематичності лежить на стороні обвинувачення, а доказами можуть слугувати різні підтвердження попередніх епізодів, зокрема дані про притягнення до відповідальності, звернення, фіксація подій тощо. Це формує практичну ситуацію, за якої перші епізоди часто не відносяться до кримінальної кваліфікації, залишаючись у сфері адміністративного реагування, а потерпіла особа змушена проходити через повторні звернення, що підвищує ризик виснаження та відмови від захисту.

Друга група проблем пов'язана з розривом між судовим рішенням та його реальним виконанням, особливо у випадках, коли для негайної безпеки потрібне швидке фізичне дистанціювання кривдника. Законодавство передбачає терміновий заборонний припис поліції (короткостроковий запобіжний захід) і судовий обмежувальний припис як більш тривалий інструмент захисту, однак ефективність цих механізмів залежить від швидкості процедур, контролю виконання і наявності дієвих санкцій за порушення. Терміновий припис може

виноситися на строк до 10 діб, а подальша реакція (протокол, судовий розгляд, стягнення) часто є ключовою для припинення циклу насильства. На практиці ж затримки в розгляді, слабка міжвідомча взаємодія та обмежені ресурси контролю можуть зумовлювати ситуацію формальної «наявності захисту» без достатньої фактичної безпеки.

Третій блок проблем стосується відсутності (або недостатності) ефективних засобів правового захисту в житлових питаннях та пріоритету формальних майнових підходів над безпекою постраждалих. Саме на цій площині показовим є рішення ЄСПЛ у справі, де Суд розглядав проблему неефективності національного механізму захисту (зокрема в контексті вимоги виселення кривдника) та вказував на позитивні обов'язки держави забезпечувати реальний захист від домашнього насильства в межах права на повагу до приватного і сімейного життя [35; 162].

У психолого-правовому сенсі це має принципове значення: коли правова процедура не дає швидкого й дієвого результату, потерпіла особа може сприймати державні інституції як «не здатні захистити», що підсилює безпорадність, уникання звернень і латентність явища.

Четвертий аспект – інституційна неузгодженість та різна якість практики в регіонах (поліція, суди, служби підтримки, пробація / виконання), що послаблює стандартність реагування. У цьому контексті важливо, що Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію (Закон № 2319-IX), яка передбачає комплексний стандарт: від криміналізації й процесуальних гарантій до міжвідомчої координації, підтримки постраждалих і профілактики. Однак імплементація міжнародного стандарту вимагає не лише формального узгодження норм, а й управлінського забезпечення їх виконання: навчання, протоколи оцінки ризиків, обмін даними, доступність сервісів допомоги, а також моніторинг повторності та порушень приписів [96].

Зважаючи на викладене, вважаємо, що недосконалість законодавства у цій сфері проявляється не стільки у відсутності норм як таких, а скільки в наявності певних проблемних питань між нормою, судовим рішенням і його виконанням:

доказові стандарти й систематичність (як бар'єр до кримінальної відповідальності), процедурні затримки, недостатній контроль дотримання приписів, обмеженість ефективних житлових і захисних механізмів, а також неоднорідність інституційної спроможності на місцях. Саме тому перспективні напрями вдосконалення варто формулювати як посилення доказової спроможності (стандарти фіксації психологічного насильства, ризик-орієнтована оцінка), скорочення часових періодів у захисті, підвищення невідворотності відповідальності за порушення приписів, і впровадження єдиної міжвідомчої логіки реагування, сумісної з вимогами Стамбульської конвенції.

Відповідно до статті 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» терміновий заборонний припис – це спеціальний захід протидії домашньому насильству, що виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів НП України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення. Терміновий заборонний припис може містити такі заходи: зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Розглянемо звіти судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення та звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 – 2025 роки, оприлюднені на офіційному вебпорталі «Судова влада України» [123]. Виокремлені показники представлено у додатку Б.

Статистичні відомості відображають судову практику розгляду справ про домашнє насильство у двох правових площинах:

- адміністративній – за статтею 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» [87];

– кримінальній – за статтею 126-1 КК України «Домашнє насильство», яка передбачає відповідальність за умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного чи економічного насильства, що спричиняє страждання, розлади здоров'я, емоційну залежність тощо [56].

За 2022 рік у звіті судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні справи за статтею 173-2 КУпАП на розгляді судів перебувало 115 976 справ, розглянуто 99 758, нерозглянутих на кінець року – 8 991 ($\approx 7,8\%$).

Особи, щодо яких ухвалено рішення: 99 860, із них: 65 815 – накладено стягнення ($\approx 65,9\%$), 33 897 – справи закрито ($\approx 33,9\%$).

Структура закриття, від усієї кількості закритих: закінчення строків – 12 616 ($\approx 37,2\%$); малозначність – 10 047 ($\approx 29,6\%$), відсутність події / складу – 10 014 ($\approx 29,5\%$).

Види стягнень (від накладених стягнень): штраф – 61 279 ($\approx 93,1\%$), громадські роботи – 3 491 ($\approx 5,3\%$), адміністративний арешт – 1 001 ($\approx 1,5\%$), попередження – 44. Фінансова ефективність штрафу: накладено 14 025 666 грн, добровільно сплачено 3 167 475 грн ($\approx 22,6\%$), середній «накладений» штраф ≈ 229 грн, статтею 173-2 КУпАП передбачає альтернативи штрафу (громадські роботи, адміністративний арешт), а за повторність – підвищену відповідальність.

Однак статистика показує, що система де-факто тяжіє до штрафу (93%). Це має три юридично значущі наслідки: слабка превенція: коли середній штраф близький до мінімальних меж і ще й сплачується лише частково, стягнення втрачає стримувальний ефект і ризикує перетворитись на фактичну сплату за насильство; підвищений ризик вторинної віктимізації: сплата штрафу з сімейного бюджету (або залежність потерпілої особи від кривдника) може фактично перекладати тягар на жертву; невиконання штрафів створює розрив між формальним притягненням і реальним виконанням рішення суду.

З огляду на зазначене наднизька частка програм для кривдників ($\approx 0,41\%$) виглядає як системна прогалина саме в частині корекції поведінки, без якої адміністративна відповідальність часто не зупиняє повторюваність.

Те, що 37,2 % закритих справ припадає на закінчення строків накладення стягнення, а ще майже по 30 % – на малозначність і відсутність події та/або складу, юридично може вказувати на комбінацію факторів:

- затримки в реагуванні / направленні матеріалів до суду;
- недостатню фіксацію доказів (особливо для психологічного / економічного насильства);
- зниження суспільної небезпеки до малозначності там, де повторюваність фактично є.

Це важливо і щодо міжнародних стандартів, оскільки Стамбульська конвенція вимагає, щоб провадження щодо насильства здійснювалися без неналежних затримок та з урахуванням прав жертви

За 2022 рік у звіті судів першої інстанції щодо розгляду справ про кримінальні провадження за статтею 126-1 КК України. Наведені дані свідчать, що на розгляді судів знаходилось 1 818 проваджень та надійшло за звітний період – 1 126.

Розглянуто 1 042 ($\approx 57,3$ % від тих, що перебували на розгляді), із них – винесення вироку: 962 ($\approx 92,3$ % від розглянутих).

За вироками: 929 засуджених; 4 виправданих; 61 провадження закрито; на кінець року нерозглянутих: 776 ($\approx 42,7$ % від «залишку на розгляді»).

Частка угод за примиренням 261 та визнання винуватості 31, тобто $\approx 30,4$ % від усіх вироків.

Потерпілими у кримінальних провадженнях за статтею 126-1 КК України є 608 фізичних осіб, із них 549 жінок ($\approx 90,3$ %); неповнолітні – поодинокі. Заподіяна матеріальна та моральна шкода на 130 002 грн.

Особи, притягнуті за статтею 173-2 КУпАП із тих, кому призначено стягнення 65 815, із них жінок 5 782 ($\approx 8,8$ %), а також найбільша група за видом зайнятості – працездатні, які не працювали і не навчалися: 45 065 ($\approx 68,5$ %).

Реабілітаційно-корекційний компонент мінімальний: на програму для кривдників направлено 272 особи – це $\approx 0,41$ % від кількості накладених стягнень за статтею 173-2 КУпАП.

Дисбаланс між десятками тисяч адміністративних справ і відносно невеликою кількістю кримінальних проваджень є закономірним наслідком конструкції складу статті 126-1 КК України, де центральним є критерій систематичності та наслідків (страждання, розлад здоров'я, погіршення якості життя тощо).

У практичному вимірі це означає, що:

- адміністративний контур (стаття 173-2 КУпАП) перехоплює значну частину епізодів / ситуацій на ранніх стадіях;
- кримінальний контур (стаття 126-1 КК України) активується тоді, коли повторюваність і доказова база дозволяють кваліфікувати діяння як систематичне, що може ускладнювати доведення.

Частка вироків із затвердженням угод ($\approx 30\%$) вказує, що у кримінальному контурі значну роль відіграють процесуальні компроміси. Але саме в справах про домашнє насильство така практика потребує особливої перевірки добровільності позиції потерпілої особи і відсутності тиску.

Водночас КК України передбачає обмежувальні заходи (заборона спільного проживання, заборона наближення / контактів, направлення на програму кривдників тощо). На тлі 929 засуджених за статтею 126-1 КК України застосування / продовження обмежувальних заходів щодо 29 осіб виглядає як дуже низька інтенсивність використання інструмента, який спрямований на зниження ризику повторного насильства та фізичне дистанціювання кривдника від жертви.

Проаналізовані показники відображають судову практику розгляду справ про домашнє насильство у двох правових режимах відповідальності: кримінально-правовому (стаття 126-1 КК України) та адміністративному (стаття 173-2 КУпАП). Порівняльний аналіз цих статей дозволяє виявити не лише кількісні співвідношення, але й функціональну логіку правового реагування, проблемні вузли правозастосування та потенційні зони підвищеного ризику для ефективного захисту потерпілих.

За статтею 126-1 КК України у 2022 році на розгляді судів перебувало 1 818 проваджень, із яких 1 126 надійшли у звітному періоді. Розглянуто 1 042 провадження, що становить приблизно 57,3 % від загальної кількості тих, які перебували у провадженні судів протягом року. Вирок ухвалено у 962 випадках, тобто приблизно у 92,3 % від розглянутих проваджень, що вказує на високу частку завершення розгляду з ухваленням вироку. Загальна кількість засуджених становила 929 осіб, виправданих – 4, закрито 61 провадження. Водночас нерозглянутими на кінець періоду залишилися 776 проваджень, що дорівнює близько 42,7 % від масиву справ, які перебували на розгляді. Така частка залишку може свідчити про процесуальну інерцію та об'єктивні труднощі судового розгляду, включно зі складністю доказування систематичності та встановленням причинно-наслідкового зв'язку між діями та наслідками, які охоплюються диспозицією статті 126-1 КК України. Водночас на додаткову увагу потребує частка вироків, ухвалених у порядку угод, а саме: 261 угода про примирення та 31 угода про визнання винуватості разом становлять 292 вирoki, тобто приблизно 30,4 % від загальної кількості вироків. Стамбульська конвенція прямо забороняє обов'язкові альтернативні процедури вирішення спорів, включно з посередництвом і примиренням, у справах про насильство. Це не тотожне кримінальним угодам, але задає стандарт «жодних примирень» і максимально жорсткий контроль ризиків повторення насильства.

Адміністративний сегмент за статтею 173-2 КУпАП є суттєво масштабнішим. У 2022 році на розгляді судів перебувало 115 976 справ, із них: розглянуто 99 758 справ, а на кінець року нерозглянутими залишилися 8 991 справа, що складає близько 7,8 %. За результатами розгляду щодо 99 860 осіб ухвалено рішення, у 65 815 випадках накладено адміністративне стягнення, тобто приблизно у 65,9 % розглянутих проваджень щодо осіб. Закрито 33 897 справ, що становить близько 33,9 %. Причини закриття справ мають істотне юридичне значення: 12 616 справ закрито у зв'язку із закінченням строків накладення стягнення (приблизно 37,2 % від усіх закритих), 10 047 справ закрито з підстав малозначності (приблизно 29,6 %), 10 014 справ закрито через

відсутність події або складу правопорушення (приблизно 29,5 %). Такий розподіл зазвичай корелює або з процесуальними затримками у надходженні матеріалів і призначенні до розгляду, або з недостатністю доказової бази, що особливо характерно для епізодів психологічного чи економічного насильства, де фіксація та оцінка доказів потребують спеціальної методики.

У структурі призначених адміністративних стягнень домінує штраф. Зокрема з 65 815 рішень про накладення стягнення, у 61 279 випадках застосовано штраф, що становить приблизно 93,1 %; громадські роботи застосовано у 3 491 випадку (приблизно 5,3 %), адміністративний арешт у 1 001 випадку (приблизно 1,5 %), попередження фактично має маргінальне значення. Фінансові показники штрафів демонструють невисоку результативність саме у частині добровільного виконання: накладено штрафів на суму 14 025 666 гривень, з них: добровільно сплачено 3 167 475 гривень, що становить приблизно 22,6 %. За наявності такої пропорції зростає ризик, що штраф не виконує повною мірою превентивну функцію, а також виникає небезпека перекладання фінансового тягаря на сімейний бюджет, що у випадках економічної залежності потерпілої особи може призводити до вторинної віктимізації.

З огляду на нормативну конструкцію складів правопорушень, статистична диспропорція між масивом адміністративних справ та значно меншим обсягом кримінальних проваджень є закономірною. Адміністративна відповідальність за статтею 173-2 КУпАП охоплює ширший спектр ситуацій і часто спрацьовує як первинний механізм реагування на епізоди насильства, тоді як кримінальна відповідальність за статтею 126-1 КК України прив'язана до систематичності, що вимагає доведення повторюваності та відповідних наслідків. У правозастосовній площині це означає, що кримінальний контур функціонує як селективний, а адміністративний як масовий, при цьому ефективність останнього істотно залежить від того, чи здатні санкції та супровідні заходи вплинути на поведінкові причини насильства, а не лише зафіксувати факт правопорушення.

У цьому контексті показовим є мінімальний обсяг застосування корекційних інструментів. За отриманими даними в адміністративних справах

лише 272 особи були направлені на програму для кривдників, що становить близько 0,41 % від кількості випадків накладення стягнення. У кримінальних провадженнях застосування або продовження обмежувальних заходів стосовно 29 осіб на тлі 929 засуджених також виглядає як низький рівень використання інструментів, спрямованих на управління ризиком повторюваності насильства та підвищення безпеки потерпілої особи. З правової точки зору це може означати, що превентивно-захисний компонент реагування залишається недостатньо інтегрованим у практику, хоча сучасні підходи до протидії домашньому насильству акцентують не лише покарання, а й негайний захист жертви, оцінку ризиків і корекцію поведінки кривдника.

Віктимологічні характеристики кримінальних проваджень додатково підкреслюють гендерну асиметрію домашнього насильства. Кількість потерпілих фізичних осіб у провадженнях за статтею 126-1 КК України становить 608, з яких 549 є жінками, тобто приблизно 90,3 %. Цей показник узгоджується з загальновизнаним у праві та кримінології висновком про те, що домашнє насильство, попри формальну гендерну нейтральність складів правопорушень, має виразний гендерний вимір і потребує такої моделі правозастосування, яка здатна врахувати контекст залежності, повторюваності та можливого тиску на потерпілу особу. Матеріальна і моральна шкода у кримінальних провадженнях, зафіксована у сумі 130 002 гривні, водночас не відображає повного обсягу фактичних втрат, оскільки значна частина наслідків домашнього насильства має немайновий характер і є складною для монетизації у процесі.

Окремого аналізу потребує висока роль процесуальних компромісів у кримінальному сегменті. Частка вироків на підставі угод, що наближається до третини, вказує на істотну процесуальну економію, однак саме у справах про домашнє насильство така практика повинна супроводжуватися підвищеним стандартом перевірки добровільності позиції потерпілої особи та відсутності примусу чи залежності. Це пов'язано з ризиком того, що формальне завершення

провадження може не збігатися із досягненням головної мети державної політики у цій сфері, а саме припиненням насильства та гарантуванням безпеки.

Отже, проаналізовані показники свідчать, що адміністративний контур (стаття 173-2 КУпАП) є домінуючим за масштабом, але його фактична санкція у вигляді штрафу – демонструє ознаки низької стримувальної спроможності, в тому числі і через низьку частку добровільної сплати.

Кримінальний контур (стаття 126-1 КК України) працює як селективний механізм, де вимога систематичності (та наслідків) звужує потік справ; натомість зростає роль угод, що потребує підвищених гарантій захисту потерпілих.

Високі частки закриття справ за статтею 173-2 КУпАП через строки / відсутність складу / малозначність – це може вказувати на процесуальні затримки і/або дефіцит доказування.

Захисно-профілактичні інструменти (обмежувальні заходи; програми для кривдників) застосовуються мінімально, хоча саме вони є ключовими для попередження повторюваності.

Гендерний профіль потерпілих і правопорушників є чітко асиметричним (переважно жінки серед потерпілих; переважно чоловіки серед притягнутих), що узгоджується з концепцією домашнього насильства як гендерно зумовленого явища, для якого потрібні спеціальні, а не “нейтральні”, правозастосовні практики.

Ураховуючи, що 2022 рік є періодом інституційної та правозастосовної адаптації України до сучасних міжнародних стандартів у сфері протидії насильству, надані показники можна інтерпретувати як «перехідний зріз» ефективності системи. Центральним висновком є те, що правове реагування характеризується високою адміністративною масовістю при переважанні штрафу як санкції, суттєвою часткою закриття справ з підстав, що можуть сигналізувати про процесуальні або доказові дефіцити, а також обмеженим використанням захисних і корекційних інструментів. Кримінальний сегмент, навпаки, демонструє відносно високу частку завершення розгляду ухваленням вироку серед розглянутих проваджень, проте має значний залишок нерозглянутих справ

та істотну частку угод, що вимагає посиленого процесуального контролю в аспекті забезпечення прав потерпілих.

Наведені дані у звіті судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за 2023 рік дають змогу здійснити цілісний кількісний та якісний аналіз реагування держави на домашнє насильство.

У сфері адміністративної відповідальності за статтею 173-2 КУпАП у 2023 році на розгляді судів перебувало 160 577 справ, із яких 152 455 надійшли у звітному періоді. Це свідчить про дуже високий рівень правозастосовної активності та про те, що домашнє насильство перестає бути суто латентним явищем. Із загальної кількості проваджень 9 699 справ (приблизно 6 %) були повернуті, переважно з підстав неналежного оформлення матеріалів (8 935 справ), що вказує на системну проблему якості протоколювання правопорушень працівниками поліції. Водночас 138 655 справ (86,3 %) були розглянуті по суті, а 12 223 (7,6 %) залишилися нерозглянутими на кінець року, утворюючи певний «залишок» проваджень, який може переноситися на наступні періоди.

Кількість осіб, щодо яких у 2023 році справи були розглянуті, становила 138 745. Із них до 101 129 осіб (приблизно 72,9 %) було застосовано адміністративні стягнення, 258 осіб (0,2 %) охоплено заходами впливу, передбаченими статтею 24-1 КУпАП, а у 37 358 випадках (26,9 %) справи було закрито. Отже, переважний тип реагування суду – застосування стягнення, а не альтернативних виховних заходів. Структура підстав закриття справ свідчить про те, що найбільшу частку становлять рішення через відсутність події або складу адміністративного правопорушення (орієнтовно 39 – 40 % усіх закритті) та звільнення від відповідальності через малозначність вчиненого (приблизно 33 34 %). Близько 22 % закриттів припадає на випадки спливу строків накладення стягнення, тоді як передача матеріалів на розгляд громадських організацій або трудових колективів та направлення справи прокурору чи органу досудового розслідування займають мінімальну частку (менше 1 % кожна). Таким чином, мінімальні частки у структурі рішень фіксуються саме щодо альтернативних, більш гнучких форм реагування, тоді як максимальні – щодо формального

констатування відсутності складу правопорушення або малозначності, що вказує на специфіку судової оцінки конфліктних сімейних ситуацій.

З позицій санкційної політики, всього накладено 95 351 адміністративне стягнення, серед яких найбільш вживаною формою покарання є штраф (його частка в структурі стягнень є домінуючою, що підтверджується сумою призначених штрафів – 23 721 914 грн). Водночас добровільно сплачено лише близько 4 909 086 грн, тобто фактичне надходження становить менше чверті від суми накладених штрафів, що ставить під сумнів їхній превентивний потенціал. Застосування інших видів стягнень (громадські роботи – 4 138 випадків, адміністративний арешт – 1 603 випадки) має допоміжний характер і використовується значно рідше. Особливо показовим є те, що до програм для кривдників, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», було направлено лише 897 осіб, що становить менше одного відсотка від кількості осіб, до яких застосовані стягнення. Це свідчить про переважно каральну, а не корекційну орієнтацію адміністративної практики.

Наведені дані у звіті судів першої інстанції щодо розгляду справ про кримінального провадження за 2023 рік свідчить, що кримінально-правова статистика за статтею 126-1 КК України демонструє принципово іншу масштабність, але подібні закономірності. У 2023 році суди розглядали 2 821 кримінальне провадження про домашнє насильство, у яких фігурували 2 809 осіб. Із цієї кількості 2 054 провадження надійшли до суду у звітному періоді, що засвідчує помітне навантаження, однак воно у десятки разів менше, ніж в адміністративному сегменті. Було розглянуто по суті 1 681 провадження, що становить близько 59,6 % від загальної кількості; 1 140 проваджень (40,4 %) залишилися нерозглянутими на кінець року, причому 1 139 осіб у цих справах продовжували перебувати у статусі обвинувачених. Така структура свідчить про значну тривалість та інерційність кримінального процесу щодо домашнього насильства.

Серед розглянутих кримінальних проваджень переважна більшість – 1 537 – завершилися постановленням вироку. Закрито було 328 проваджень, ще 71

обвинувальний акт повернуто прокурору, поодинокими є випадки відмови в затвердженні угоди та направлення справи для визначення підсудності. Водночас у 106 провадженнях були застосовані примусові заходи медичного чи виховного характеру, що вказує на наявність у частини кривдників істотних психічних або соціально-дезадаптивних порушень. У справах із закінченим провадженням фігурувало 1 499 осіб; кількість виправданих осіб мінімальна (3 випадки), що опосередковано підтверджує достатню обґрунтованість обвинувачення в більшості справ та високий рівень доведеності систематичності насильницької поведінки.

Порівняльний аналіз дає змогу виявити суттєву диспропорцію між адміністративним та кримінальним реагуванням. На один кримінальний процес за статтею 126-1 КК України припадає приблизно 57 адміністративних справ за статтею 173-2 КУпАП. Це означає, що переважна більшість випадків домашнього насильства і надалі залишається в площині адміністративно-деліктних відносин, а кримінальна відповідальність застосовується лише до відносно вузької групи кривдників, поведінка яких набуває вираженого систематичного характеру або призводить до істотних наслідків для психічного чи фізичного здоров'я потерпілих. При цьому частка нерозглянутих проваджень на кінець року в кримінальному судочинстві (близько 40 %) істотно перевищує відповідний показник в адміністративних справах (7 – 8 %), що свідчить про значно нижчу оперативність кримінального правосуддя.

З юридичного погляду такі результати обумовлені як особливостями матеріальних норм, так і процесуальним механізмом їхньої реалізації. Зокрема стаття 173-2 КУпАП охоплює широкий спектр поведінки: одноразові акти фізичного, психологічного, економічного насильства, невиконання термінового заборонного припису, неповідомлення про зміну місця перебування, – і не вимагає доведення систематичності чи наявності тяжких наслідків. Це робить адміністративний механізм більш «чутливим» до первинних або епізодичних форм насильства, але водночас сприяє накопиченню значного масиву справ, частина з яких надалі або закривається за малозначністю, або не приводить до

зміни поведінки кривдника. Натомість кримінальна відповідальність за статтею 126-1 КК України передбачає доведення умисного систематичного вчинення насильства, що істотно ускладнює доказування, вимагає ретельної фіксації попередніх епізодів та належної взаємодії між поліцією, прокурорами і судами. Це частково пояснює порівняно невелику кількість кримінальних проваджень та значну частку тих, що залишаються нерозглянутими.

Статистичні дані також виявляють низку проблем правозастосування. Зокрема повернення близько 6 % адміністративних справ через неналежного оформлення свідчить про прогалини в процесуальній підготовці працівників поліції та недостатню уніфікованість документування фактів домашнього насильства. Висока частка закриття адміністративних проваджень через відсутність події чи складу правопорушення може як відображати спроби уникнути криміналізації внутрішньо сімейних конфліктів, так і свідчить про невідповідність зібраних доказів вимогам законодавства. У кримінальних справах значна кількість нерозглянутих проваджень та домінування вироків за умови, що справа все ж доходить до розгляду по суті, вказують на нерівномірність судового навантаження й потенційні ризики затягування процесу, що суперечить праву потерпілих на своєчасний захист і може призводити до повторної віктимізації.

Кількість осіб, які вчинили домашнє насильство, до яких застосовано (продовжено) обмежувальні заходи 73 особи. Зафіксоване значення показника (73 особи) відображає інтенсивність використання обмежувальних заходів як превентивно-захисного інструмента реагування на домашнє насильство. У кількісному вимірі цей показник характеризує практику застосування або продовження обмежень щодо кривдників, що спрямована на мінімізацію ризиків повторюваності насильницьких дій та забезпечення безпеки постраждалих. Водночас інтерпретація питомої ваги такого реагування потребує співвіднесення із загальною кількістю встановлених випадків/осіб-кривдників у відповідному масиві даних.

Розглянемо відомості щодо потерпілих у провадженнях за статтею 126-1 КК України (домашнє насильство) у 2023 році. Дані свідчать про виразну гендерну асиметрію серед потерпілих та незначну представленість неповнолітніх у структурі постраждалих. Загальна кількість потерпілих фізичних осіб становить 955, із них 865 – жінки (близько 90,6 %). Неповнолітні становлять 11 осіб (3 – віком до 13 років, із них 1 дівчинка; 8 – у віці 14 – 17 років, із них 4 дівчини), що відповідає приблизно 1,2 % від загальної кількості потерпілих. Основний масив постраждалих припадає на групу 18 років і старші – 944 особи (приблизно 98,8 %), із яких 860 – жінки (близько 91,1 % у межах цієї вікової групи). За наслідками, відображеними в облікових даних, шкоди життю зазнали 4 потерпілі (близько 0,4 %), шкоди здоров'ю зазнали – 891 потерпілий (приблизно 93,3 %), шкоди матеріального та морального характеру – 60 потерпілих (орієнтовно 6,3 %). Загальна сума заподіяної моральної та матеріальної шкоди становить 54 001 грн (зазначені категорії наслідків інтерпретуються відповідно до методики їх статистичного обліку).

З кримінологічної перспективи наведені показники демонструють, що домашнє насильство в сучасних українських реаліях є поширеним соціальним феноменом. Масштаб адміністративних проваджень свідчить про високу поширеність конфліктної та насильницької поведінки в сім'ї, тоді як відносно невелика кількість кримінальних справ, спрямованих проти систематичного насильства, може бути зумовлена як об'єктивними складнощами доказування, так і небажанням жертв доводити справу до кримінально-правового завершення через страх, залежність чи стигматизацію. Українська низька частка направлення кривдників на спеціальні корекційні програми (менше 1 % в адміністративному сегменті та 73 особи, до яких застосовано обмежувальні заходи у кримінальних провадженнях) свідчить про недооцінку реабілітаційного потенціалу таких заходів та орієнтацію системи переважно на каральні інструменти. Це створює ризики відтворення насильницьких моделей поведінки, рецидиву правопорушень та хронічного характеру сімейної дисфункції.

За 2024 рік у звіті судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення оприлюднено такі показники: 152 071 справа, що перебували на розгляді судів, із них: 8 564 справи ($\approx 5,6\%$) були повернуті, переважно для належного оформлення (7 650 випадків); 133 322 справи ($\approx 87,7\%$) були розглянуті по суті; 10 185 справ ($\approx 6,7\%$) залишилися нерозглянутими на кінець звітної періоду.

Така кількість справ свідчить про надзвичайно високе навантаження на суди в частині розгляду адміністративних правопорушень у сфері домашнього насильства. Високий відсоток розглянутих справ (понад 87 %) вказує на формальну ефективність, однак наявність близько 6 – 7 % нерозглянутих справ на кінець року може свідчити про перевантаженість судової системи, затримки у провадженні та потенційні ризики порушення права потерпілих на своєчасний захист.

Показник повернутих справ (понад 5 %) має чітке правозастосовне значення, а саме: він опосередковано відображає якість складання адміністративних матеріалів уповноваженими органами (переважно поліцією) – неточності, неповнота протоколів, порушення процесуальної форми тощо – змушують суд повертати матеріали, що фактично затягує реагування на насильство і може демотивувати потерпілих.

Значний обсяг накладених штрафів свідчить, що штраф як вид адміністративного стягнення залишається одним із найбільш часто застосовуваних заходів реагування на домашнє насильство. Водночас у науковій літературі та практиці неодноразово наголошується, що штраф щодо кривдника, який проживає спільно з потерпілими, може де-факто лягати фінансовим тягарем на сім'ю та не завжди має виражений превентивний ефект.

Відповідно до статті 126-1 КК України («Домашнє насильство») у 2024 році показані такі ключові показники: 3 206 кримінальних проваджень, що перебували на розгляді суду; 3 198 осіб, щодо яких провадження перебували в суді (практично один до одного з кількістю проваджень, що є типовим для індивідуальних складів злочинів); 1 777 проваджень ($\approx 55,4\%$) були розглянуті

по суті у звітному періоді; 1 609 проваджень ($\approx 90,5\%$ від розглянутих) завершилися постановленням вироку.

Інші способи завершення провадження: закриття провадження – 122 випадки ($\approx 6,9\%$ від розглянутих); повернення прокурору – 4 випадки; відмова у затвердженні угоди – 1 випадок; направлення для визначення підсудності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру – поодинокі значення.

Кількість осіб у справах із закінченим провадженням – 1 544, що загалом корелює з числом розглянутих справ, зокрема: 1 429 проваджень ($\approx 44,6\%$) залишилися нерозглянутими на кінець року; 1 424 особи у цих провадженнях очікують завершення судового розгляду.

Структурно ця статистика демонструє високу частку проваджень, що завершуються обвинувальним вироком, що, з одного боку, свідчить про достатню якість доказової бази у більшості кримінальних проваджень, а з іншого – про суттєву процесуальну тривалість: майже половина проваджень не є розглянутою в межах одного звітнього року.

З юридичної точки зору це має декілька наслідків:

1. Тривале перебування особи в статусі обвинуваченого / підсудного може створювати додаткове психоемоційне навантаження та загострювати конфлікти в сім'ї.

2. Відкладене правосуддя щодо домашнього насильства знижує реальний захисний потенціал кримінального закону, оскільки потерпіла особа тривалий час не відчуває остаточного вирішення ситуації й може залишатися в умовах небезпеки.

3. Висока частка вироків за умови значної кількості нерозглянутих проваджень свідчить, що коли справа доходить до розгляду по суті, суд здебільшого констатує наявність складу злочину, однак ключовою проблемою залишається темп і своєчасність розгляду.

На основі наведених показників можна виокремити низку ключових проблем:

1. Якість первинного документування: суттєва кількість повернутих адміністративних справ свідчить про процесуальні недоліки на стадії складання протоколів (неповнота опису обставин, відсутність відомостей про потерпілих, порушення вимог до фіксації).

2. Тривалість кримінального провадження: висока частка нерозглянутих кримінальних справ (понад 44 %) ставить питання про ефективність процесуального менеджменту судових проваджень, оптимізацію розподілу навантаження між суддями, а також забезпечення пріоритетного розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством, з огляду на їхній підвищений ризиковий характер.

3. Реальна превентивна ефективність санкцій: переважання штрафів та короткострокових обмежень у сфері адміністративної відповідальності та відсутність у статистиці детального відображення застосування корекційних програм для кривдників, обмежувальних приписів, пробаційних заходів тощо, свідчить про потребу посилення не лише каральної, а й реабілітаційно-превентивного компонента політики протидії домашньому насильству [87].

4. Латентність і неповна репрезентативність: навіть значні числа у судовій статистиці не відображають повного масштабу проблеми, оскільки частина випадків не доходить до правоохоронних органів через страх, економічну залежність, сором, недовіру до системи тощо. Про це свідчать як наукові дослідження, так і доповіді правозахисних організацій.

Узагальнюючи проведені дослідження кримінологічної перспективи та наведені показники, можна сформулювати, такі висновки:

1. Значна кількість адміністративних проваджень за статтею 173-2 КУпАП свідчить, що домашнє насильство в Україні перестало бути суто латентним явищем і дедалі частіше потрапляє у поле зору правоохоронних та судових органів. Це частково є результатом нормативних змін, імплементації Стамбульської конвенції та інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності населення [87].

2. Водночас відносно невисока кількість кримінальних проваджень за статтею 126-1 КК України на фоні масового адміністративного реагування свідчить про обережність системи у переході від адміністративних до кримінально-правових засобів. Це може бути зумовлено як складністю доведення систематичності насильства, так і небажанням окремих суб'єктів процесу «криміналізувати» сімейні конфлікти [88].

3. Структура завершення кримінальних проваджень (домінування обвинувальних вироків при відносно невеликій частці закритих або повернених справ) вказує на те, що коли провадження доходить до стадії розгляду по суті, суди здебільшого вбачають підстави для притягнення до відповідальності. Тобто проблемним є не стільки зміст правозастосування, скільки швидкість і повнота охоплення всіх релевантних випадків.

4. Поєднання високого навантаження у сфері адміністративних справ, порівняно невеликої кількості кримінальних проваджень та істотної частки нерозглянутих злочинів упродовж року створює ризик повторної віктимізації потерпілих, коли насильство продовжується попри формальне втручання держави.

Цікавим для аналізу є факт притягнення винних до кримінальної відповідальності, оскільки, як ми зазначили вище, специфіка кваліфікації діянь як домашнє насильство вимагає особливої уваги як правоохоронних органів, так і професійного підходу органів правосуддя. Так, О.І. Зінсу зауважує, що для повного, всебічного та неупередженого з'ясування обставин у кримінальному провадженні щодо домашнього насильства виникає необхідність залучення фахівців, які володіють спеціальними знаннями у сфері психології. У таких випадках суд за клопотанням сторін може призначити проведення судової експертизи [37;38 с.187; 104].

У науковій праці М.В. Костицького «Судова психологія» зазначено, що після стадії відкриття провадження та підготовки до судового розгляду настає власне стадія судового розгляду, де і проводиться психологічна експертиза. Можна виділити два аспекти проведення експертизи: 1) юридичний або

процесуальний; 2) психологічний, пов'язаний із специфікою проведення саме судово психологічної експертизи [53, с. 243].

Юридичний аспект судово-психологічної експертизи в адміністративному провадженні проявляється в тому, що її результати, як людинознавчої, можуть бути важливим, а іноді й головним доказом, чи може бути конкретна особа суб'єктом адміністративного проступку, чи є вона повністю осудною чи частково, якою є форма вини, які мотиви домінували в протиправній поведінці, на що була спрямована мета діянь, які оцінюються як деліктні [54, с.11].

Судово-психологічна експертиза становить окремий різновид судової експертної діяльності, об'єктом якої є психічно здорові особи – підозрювані, обвинувачені, потерпілі, свідки та інші учасники кримінального провадження різного віку. Її основне призначення полягає у встановленні індивідуально-психологічних особливостей особи, зокрема рис характеру й особистісних якостей, мотиваційних детермінантів поведінки, актуальних емоційних станів і реакцій, а також у визначенні рівня сформованості психічних процесів та специфіки їх перебігу [62; 93; 124 с. 297].

У кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства така експертиза може призначатися як самотійно, так і в межах комплексної психіатричної експертизи у випадках, коли виникає потреба перевірки питань осудності або обмеженої осудності обвинуваченого [70; 169, с.32].

Показовим у цьому контексті є кримінальне провадження № 1-кп/603/26/2021 (справа № 603/735/20), у межах якого суд задовольнив клопотання сторони захисту про призначення щодо потерпілої психолого-медико-психіатричної експертизи. На вирішення експертів було винесено питання про наявність у потерпілої психологічних і фізичних страждань, зумовлених діями обвинуваченого, а також про їхній вплив на стан здоров'я та якість життя [129].

Іншим прикладом є справа № 752/25254/19 (кримінальне провадження № 1-кп/752/727/21), у якій суд призначив комісійну психолого-психіатричну експертизу обвинуваченого з метою з'ясування наявності психічних розладів на

момент вчинення діяння, його здатності усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними, а також визначення підстав для застосування примусових заходів медичного характеру [130].

Отже, підстави для висновку дають змогу стверджувати, що комплексна судова психолого-психіатрична експертиза є важливою процесуальною формою залучення спеціальних психологічних знань у кримінальному провадженні загалом і у справах про домашнє насильство зокрема. Її результати мають істотне значення для встановлення фактичних обставин справи, належної кримінально-правової кваліфікації діяння та ухвалення обґрунтованого й справедливого судового рішення.

Водночас у площині адміністративної юрисдикції аналіз судової практики засвідчує наявність низки прикладних проблем, пов'язаних із застосуванням оновленої редакції статті 173-2 КУпАП. Так, у рішенні Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 24 січня 2025 року провадження було закрито через відсутність доказів заподіяння шкоди, попри встановлення факту психологічного насильства. Суд, зокрема, вказав на те, що до протоколу про адміністративне правопорушення не долучено документів, які б підтверджували завдання потерпілій психічної шкоди (довідки психолога, висновки фахівця тощо) [41, с. 73].

Подібні підходи простежуються й в інших рішеннях, у яких необґрунтовано застосовується стаття 22 КУпАП щодо звільнення особи від адміністративної відповідальності через малозначність, хоча у справах про домашнє насильство така практика не відповідає цільовому призначенню правового регулювання. Зокрема, у рішенні Зарічного районного суду м. Суми від 24 січня 2025 року факт фізичного насильства (штовхання, стусани) було фактично оцінено як малозначний, а реагування обмежено усним зауваженням із посиланням на відсутність істотних суспільно небезпечних наслідків [85].

Водночас знаковою подією для формування стандартів правозастосування стала поява у 2019 році першого рішення Європейського суду з прав людини щодо домашнього насильства в Україні – у справі «Левчук проти України» (заява

№ 17496/19). Заявниця, посилаючись на статтю 8 Європейської конвенції з прав людини, оскаржувала відмову національних судів у видачі наказу про виселення колишнього чоловіка. ЄСПЛ констатував, що надмірно формалістичний підхід національних судів фактично сприяв відчуттю безкарності кривдника та створював небезпеку для заявниці й її дітей, а також визнав порушення державою права на повагу до приватного і сімейного життя через неналежне реагування на випадки домашнього насильства [169]. На цій підставі можна стверджувати, що належна судова практика у сфері захисту осіб, які постраждали від насильства, в Україні перебуває у стадії активного становлення та набула більшої інституційної визначеності переважно в останні роки.

Огляд судової практики Верховного Суду України (далі – ВС України) щодо застосування обмежувальних приписів свідчить, що ключовим у цій категорії справ є питання про можливість звернення до суду із заявою в порядку цивільного судочинства за наявності відкритого кримінального провадження. У таких випадках рекомендується посилатися на більш актуальну судову практику і пояснювати це судам, оскільки в 2021 році мала місце судова практика іншого змісту. Представник потерпілої має розуміти неоднозначність та звертати увагу суду на більш актуальну судову практику, яка враховує інтереси потерпілої особи.

Наприклад, Постанова ВС України від 23 червня 2022 року справа № 646/2950/20¹. Справа стосувалася застосування спеціального заходу протидії домашньому насильству – обмежувального припису (стаття 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») за заявою постраждалої особи до співмешканця (фактичні сімейні відносини без реєстрації шлюбу). Суди першої й апеляційної інстанцій частково задовольнили заяву: встановили заборону перебування у місці проживання заявниці, заборону контактів, заборону наближення на визначену відстань, але відмовили в обмеженні спілкування батька з дитиною через недостатність доказів насильства щодо неї.

Касаційна скарга кривдника ґрунтувалася на двох основних тезах: за наявності кримінального провадження (внесення до ЄРДР, повідомлення про підозру) застосування обмежувальних заходів, на думку скаржника, має

відбуватися виключно в межах КПК України /КК України, а цивільне провадження підлягає закриттю; сам факт ЄРДР та звернення до поліції не доводить домашнього насильства.

Суд погодився з загальним підходом, що внесення відомостей до ЄРДР самотійно не доводить факту насильства (ця позиція узгоджується з попередньою практикою ВС України). Проте у цій справі факт насильства й ризик повторення були встановлені не на підставі ЄРДР, а на підставі сукупності доказів, зокрема:

- висновку судово-медичної експертизи про тілесні ушкодження;
- дослідженого судом аудіозапису подій, який підтвердив фізичне та психологічне насильство;
- даних про конфліктну ситуацію, погрози, стан сп'яніння, наявність дітей під час інциденту тощо.

Водночас Верховний Суд України послідовно підкреслює, що обмежувальний припис:

- не встановлює кримінальну вину і не є санкцією;
- не порушує презумпцію невинуватості, оскільки є тимчасовим запобіжним заходом;
- виконує охоронну та запобіжну функції (мінімізація ризиків повторної шкоди).

Ця позиція має суттєве значення для легітимації тимчасових обмежень, зокрема обмеження права користування житлом, контактів, наближення тощо: такі втручання визнаються допустимими за умови пропорційності та обґрунтованості ризикам. Зважаючи на викладене, Верховний Суд України залишив скаргу без задоволення і підтвердив законність видачі обмежувального припису.

Отже, Постанова Верховного Суду України у справі № 646/2950/20¹ має нормативно-орієнтоване значення для правозастосування у сфері протидії домашньому насильству, оскільки закріплює самотійність і пріоритет захисної функції обмежувального припису як превентивного цивільно-правового

інструмента [84]. Суд сформулював підхід, згідно з яким наявність кримінального провадження (включно з повідомленням про підозру) не усуває і не замінює цивільно-процесуальну процедуру видачі припису, а кримінально-процесуальні обмежувальні заходи та цивільний припис функціонують у режимі комплементарності, забезпечуючи оперативний захист постраждалої особи незалежно від процесуальної динаміки досудового розслідування. Водночас Верховний Суд України наголосив на необхідності дотримання стандартів доказування та оцінки ризиків: звернення до поліції та внесення даних до ЄРДР не є самостійним доказом насильства, однак сукупність належних доказів (медичні документи, аудіо-, відеофіксація, інші матеріали) може бути достатньою для обґрунтування запобіжного втручання. Таким чином, правова позиція Верховного Суду України підсилює гарантії безпеки постраждалих осіб через оперативні цивільні механізми захисту та водночас забезпечує вимогу пропорційності обмежень прав кривдника, запобігаючи необґрунтованому застосуванню найбільш інтенсивних заходів (зокрема щодо контактів із дитиною) без належної доказової бази.

Наявність кримінального провадження у зв'язку із вчиненням домашнього насильства не є перешкодою і не позбавляє потерпілу особу права звернутися до суду в порядку цивільного судочинства із заявою про видачу обмежувального припису, також і розгляд відповідної цивільної справи не є перешкодою для здійснення кримінального провадження щодо кривдника.

Наступним актуальним питанням є, чи був факт звернення до правоохоронних органів із заявою про вчинення домашнього насильства, достатньою підставою для винесення обмежувального припису. У цьому контексті розглянемо постанову Верховного Суду України від 02 вересня 2020 року у справі № 635/4854/19 [82].

Заявниця (ОСОБА_1) після розірвання шлюбу з ОСОБОЮ_2 звернулася із заявою про видачу обмежувального припису строком на шість місяців, посиляючись на тривалі конфлікти та інциденти, які вона кваліфікувала як домашнє насильство (зокрема фізичне), а також на наявність побоювань за

власну безпеку. Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили, мотивуючи рішення відсутністю належних і допустимих доказів факту домашнього насильства саме з боку ОСОБИ_2 та невстановленням ризиків повторення / продовження насильства.

Відповідно до висновків судів попередніх інстанцій: наявність тривалого конфлікту між колишнім подружжям, зокрема щодо порядку участі у вихованні дитини, сама по собі не є достатньою підставою для кваліфікації дій як домашнього насильства та застосування обмежувального припису. Фактично суд проводить межу між:

- сімейно-правовим конфліктом (спори щодо виховання / спілкування з дитиною), та насильницькою поведінкою, яка має бути верифікована доказами як фізичне / психологічне / економічне насильство у розумінні Закону.

Це є важливим для запобігання інструменталізації механізму припису у батьківських спорах.

Відмова у приписі обґрунтована також тим, що заявниця не довела ризиків насильства в майбутньому. Верховний Суд України підтримав підхід, за яким:

- ризик має бути об'єктивовано (через фактичні дані, поведінкові патерни, ескалацію, повторюваність, конкретні епізоди, їхню близькість у часі тощо);
- загальні твердження про «агресивність» чи «психічну хворобу» без належної доказової підтримки не формують юридично релевантної оцінки ризику.

Постанова Верховного Суду України від 02.09.2020 у справі № 635/4854/19-ц має концептуальне значення для формування практики застосування обмежувального припису як спеціального превентивного заходу у сфері протидії домашньому насильству.

Суд послідовно закріпив, що обмежувальний припис не є «автоматичною» реакцією на сімейний конфлікт або наявність взаємних заяв сторін до правоохоронних органів, а може бути застосований лише за умови доведення двох взаємопов'язаних елементів факту домашнього насильства у визначених

законом формах, вчиненого конкретною особою, та ризиків повторення чи продовження насильницької поведінки, що обґрунтовують необхідність тимчасового обмеження прав кривдника.

Отже, Верховний Суд України фактично встановив підхід до доказування, за яким внесення відомостей до ЄРДР і множинність звернень до НП України мають лише інформаційне значення та не замінюють належної доказової бази; ризики не можуть виводитися з припущень або суб'єктивних побоювань заявника. Водночас постанова демонструє спрямованість суду на забезпечення балансу між охороною безпеки постраждалої особи та недопущенням необґрунтованого обмеження прав іншого з батьків у ситуаціях, коли конфлікт фактично пов'язаний зі спором щодо участі у вихованні дитини. У підсумку рішення закріплює доктринально важливий критерій: механізм обмежувального припису має застосовуватися як інструмент адресного ризик-орієнтованого захисту, а не як процесуальна стратегія у суміжних сімейних спорах.

Отже, одного факту звернення до правоохоронних органів із заявою про вчинення домашнього насильства може бути недостатньо для застосування обмежувального припису. У цій категорії справ важливо довести наявність ризиків застосування або повторного вчинення насильства. Аналогічні правові висновки викладені і в інших постановах Верховного Суду України[83].

2.3. Психологічні особливості суб'єктів сім'ї та внутрішньо сімейна взаємодія

Психологічні чинники відіграють ключову роль у виникненні домашнього насильства, оскільки визначають індивідуальні особливості особистості, її емоційно-вольову сферу, здатність до самоконтролю, стратегій подолання стресу та форм міжособистісної взаємодії. Насильницька поведінка формується на перетині особистісних властивостей, стилю прив'язаності, наявності психологічних травм та індивідуальних механізмів емоційної регуляції.

Дослідження психологічних аспектів виявляють негативну кореляцію між когнітивними здібностями, емоційним інтелектом та насильством. Низький рівень інтелекту та емоційного інтелекту призводить до підвищеного насильства та агресивності, що узгоджується з висновками Сноймана та Айкена, які вказували, що люди з низькими когнітивними здібностями мають високий рівень імпульсивності та демонструють високий рівень насильства. Хамбергер Л.К. та Гастінгс Дж. Е. також вказали на високий рівень психопатології серед кривдників. Дослідження психопатології та особистості показали, що наявність ознак розладу особистості та психопатології пов'язана з актом домашнього насильства та екстремальними реакціями люті [145; 148].

Дослідження соціальних аспектів виявили виправдання чоловічого домінування та насильницької поведінки в контексті патріархальної моделі суспільства. Результати дослідження Геллеса Р. Дж. вказали на вплив соціально-економічної депривації на акт домашнього насильства з боку кривдника. Зазначені висновки узгоджуються з висновками Штайнмеца С., який досліджував побиття чоловіків-членів сім'ї, Пікетта К. та Вілкінсона Р., які стверджували, що чоловіки-члени сім'ї вдаються до більш жорстокої поведінки, коли вони позбавлені економічного та соціального статусу, що показує вплив соціальних факторів на кривдника.

У в'язницях було проведено нейропсихологічний комплекс тест для порівняльного дослідження 40 ув'язнених за вчинення насильства з особами, які не вчиняли насильства. Нейропсихологічний тест вимірював їхні когнітивно-моторні та перцептивні здібності. Результати показали, що між двома групами є значний рівень різниці в когнітивній сфері, а низький рівень IQ безпосередньо пов'язаний із інтенсивністю насильства.

Дж. Вінтерс та Р. Чіф вивчали зв'язок між емоційним інтелектом та домашнім насильством серед людей, засуджених за напад на свого партнера. Вони використовували опитувальник емоційного коефіцієнта та шкалу схильності до насильства, щоб отримати дані з 44 вибірок та порівняли їх з даними 76 студентів. Результати показали, що кривдник мали значно нижчі бали

за показником емоційного коефіцієнта, порівняно з іншою групою. Це ще раз підтверджує, що дефіцит EQ призведе до посилення жорстокості [219].

Снойман та Айкен вивчали імпульсивність, когнітивні здібності та насильство серед 108 правопорушників чоловіків, використовуючи шкалу імпульсивності Барратта версії 11. Дослідження виявило, що правопорушники з низькими когнітивними здібностями також мали високу імпульсивність, що вказує на меншу стурбованість наслідками своїх дій, а високий рівень імпульсивності безпосередньо пов'язаний з високим рівнем насильства [208].

Хеннінг, К., Джонс А. та Холдфорд Р провели порівняльне дослідження потреб у лікуванні жінок, заарештованих або які зазнали домашнього насильства, з правопорушниками-чоловіками. Для дослідження їхнього психологічного функціонування було використано багатоосьовий клінічний опитувальник Million Clinical Multiaxial. Результати виявили значні бали за однією або кількома напрямками розладів особистості для 95 % вибірок, що вказує на високий рівень розладу особистості, безпосередньо пов'язаного з домашнім насильством. Подібний результат був отриманий Лейсрінгом П., Даудом Л. та Розенбаумом А. (2000 р.) [170].

Стюарт ГЛ., Мур Т.М., Ремзі С.Е. та Калер К.В. вивчали небезпечне вживання алкоголю, агресію у стосунках та насильство на вибірці зі 103 жінок. Результат показав, що зловживання психоактивними речовинами та загальне насильство пов'язані з певною формою віктимізації та правопорушення. Дослідники спостерігали за вибіркою з 543 осіб протягом 20 років та досліджували розвиток та стабільність симптомів розладів особистості. Вони виявили, що симптоми розладів особистості в кластері В (прикордонні, нарцисичні, антисоціальні та істеричні) є більш стабільними у кривдників протягом їхнього розвитку [160].

Водночас В. Колеман вивчав зв'язок між насильницькою поведінкою та особистістю. Дослідження показало, що багато кривдників мають структури особистості, що вказують на прикордонні, нарцисичні або антисоціальні розлади; і безсумнівно, в деяких випадках вони демонструють більше одного

розладу. Також існує ймовірність того, що вони проявляють риси інших розладів, таких як залежні, пасивно-агресивні або компульсивні риси. Важливо пам'ятати, що людина може мати риси особистості, характерні для розладу, але при цьому не мати діагностованого розладу. Результати показали, що структура особистості має великий вплив на прояви домашнього насильства. Розен І. вивчав взаємозв'язок між факторами нарцисичної особистості та домашнього насильства у світлі психоаналізу. Дослідження показало, що відсутність належної реакції з боку батьків у дитинстві призводить до регресії до ранніх потреб тіла, що надалі призводить до насильства, що вказує на сильний вплив особистості на домашнє насильство. Даттон Д.Г. дійшов аналогічного висновку, стверджуючи, що ті, хто вчиняє насильство, мають значний рівень особистісних проблем. Це також підтверджує Вольф Е.С., який стверджує, що, згідно з самопсихологією, оскільки люди з розладами особистості не мають здатності до самозаспокоєння, такі почуття, як тривога та страх, призводять до екстремальних реакцій люті [148].

Злочинці, їхні жертви та неохочі свідки утворюють складні та надзвичайно емоційні стосунки, оточені таємницями та мовчанням. Це не незнайомці, а люди, які часто добре знають одне одного та відіграють центральну роль у житті одне одного. Розплутування їхніх стосунків від шкоди, яка завдається, є таким же болісним, як і сама шкода, і дуже важким для досягнення [184; 191].

Вбачаємо за доцільне розглянути кримінологічні особливості кривдника більш детально. Так, науковці, які займаються дослідженням цього явища, виділяють такі три основні ознаки / особливості: 1) біологічна особливість: вік та стать особи; 2) соціальна особливість: освіта, сімейний стан, вид зайнятості, місце проживання тощо; 3) психологічна особливість: темперамент, характер, емоційний стан, психічні розлади, емоційний інтелект тощо.

На думку Дмитрашук О.С., кривднику притаманні такі властивості:

1) соціально-демографічні (стать, вік, соціальне становище, рівень освіти, сімейний стан, рід занять тощо);

2) кримінально-правові (зміст і мотивація, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, тривалість та інтенсивність злочинної діяльності, наявність чи відсутність судимості тощо);

3) соціально-психологічні властивості та якості осіб, які вчинили злочин (світогляд, інтереси та життєві установки) [26; 27, с. 21].

Указану позицію підтримують й інші науковці. Вона видається цілком обґрунтованою та логічною. Науковці у своїх роботах звертають увагу, що кривдником зазвичай виступає повнолітній чоловік. Звісно ж є випадки вчинення домашнього насильства й неповнолітніми, проте, за даними Аналітичного центру ЮрФем, найчастіше домашнє насильство щодо жінок вчиняють саме повнолітні чоловіки. Зокрема, у 2 156 проаналізованих справ було встановлено, що у 52 % із них кривдниками виступали чоловіки стосовно співмешканки / дружини; у 20 % справ кривдником виступав син, а в 11 % – особи, соціальна роль яких була: зять, свекор, брат, чоловік доньки тощо. Поруч із тим, у 6 % справ кривдниками виступають й жінки [39; 185].

У дослідженні Іщенко Т.В. на основі офіційної звітності щодо застосування статті 126-1 КК України окреслено перші кількісні параметри криміналізації домашнього насильства. Емпірична частина роботи ґрунтується на узагальненні 77 вироків судів першої інстанції у справах за статтею 126-1 КК України, що дозволяє авторові описати “типовий” соціально-демографічний та процесуальний профіль особи правопорушника. У гендерній структурі переважають чоловіки (96,1 %), тоді як частка жінок є маргінальною (3,9 %). У блоці сімейного стану автор наводить співвідношення неодружених (44,2 %), розлучених (24,7 %) та одружених (13 %), а в частині випадків дані про сімейний стан у вироків не відображені (18,2 %).

Окремо деталізовано освітні та соціально-економічні характеристики. Найбільш поширеним є рівень повної загальної середньої освіти (49,3 %), далі – професійно-технічна / середньо-спеціальна (23,4 %); вища або базова вища освіта трапляється істотно рідше (3,9 %), ще в окремих випадках фіксується незакінчена вища (1,3 %), а для частини масиву інформація відсутня у тексті

судових рішень. Суттєвий кримінологічний акцент зроблено на ситуаційних факторах і попередній правовій поведінці. Вироки, проаналізовані автором, демонструють високу частку вчинення діянь у стані алкогольного сп'яніння (75,3 %).

Не менш інформативним є розподіл соціальних ролей правопорушника щодо потерпілої особи (у термінах сімейних / квазі-сімейних зв'язків): син становить 29,9 % (із внутрішньою диференціацією щодо насильства стосовно матері – 27,3 % та батька – 2,6 %), співмешканець – 23,4 %, колишній чоловік – 15,6 %, чоловік – 14,3 %, рідний брат – 7,8 %, донька – 2,6 %, інші категорії (зять, онук, свекор тощо) – по 1,3 % кожна, а також наявні випадки без визначення статусу. Така структура підтверджує, що кримінально каране домашнє насильство у переважній більшості випадків розгортається у просторі близьких сімейних або фактичних сімейних відносин, а не є випадковою міжособовою агресією [179].

На основі аналізу літературних джерел, нами сформовано портрет кривдника. Складові портрету та основна характеристика представлена у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Соціально-психологічний портрет кривдника

Складові портрета особистості кривдника		Характеристика
<i>Портрет вибудовується як поєднання біологічних, соціальних і психологічних ознак; психологічний блок охоплює інтелект, темперамент, емоційний стан, волюву сферу та можливі психічні відхилення</i>		
1.	Соціально-демографічний профіль	Типовими суб'єктами є дорослі чоловіки, які не працевлаштовані, мають переважно середній освітній рівень та формально може не перебувати в шлюбі, зберігаючи фактичні сімейні відносини з потерпілою особою.
2.	Освітньо-культурний ресурс	Освітній рівень у вибірці переважно зосереджений у межах повної загальної середньої та професійно-технічної / середньої спеціальної освіти.
3.	Наявні адикції	Для значної частини випадків характерне вчинення діяння в стані алкогольного сп'яніння, що корелює з дефіцитами саморегуляції та ситуативною ескалацією конфлікту.

4.	Делінквентна повторюваність	Часто відслідковується попередня адміністративна «передісторія», що відображає тривалість і повторюваність насильницької поведінки як кримінологічну ознаку.
5.	Сімейно-рольова позиція щодо потерпілої особи	Зв'язок кривдника з потерпілою особою здебільшого є сімейним або квазі-сімейним, що зумовлює високу латентність і залежність поведінки від прийнятих внутрішньо сімейних «норм».

Серед різних критеріїв категоризації факторів ризику домашнього насильства ми виявили, що найбільш доцільним є їхній поділ на такі групи:

1. Індивідуальні фактори, тобто ті, що стосуються окремої особи.
2. Фактори, що ґрунтуються на ідеї суспільства – соціальні фактори.
3. Фактори, що залежать від характеру та зв'язку, що виникає у стосунках (також відомі як фактори взаємин).

4. Фактори, що діють у певному замкнутому середовищі, в якому живуть суб'єкти домашнього насильства, так звані фактори родинної спільноти.

Усі ці категорії включають різноманітні фактори, які можуть бути економічними, фінансовими, матеріальними, соціальними або суміжними за своєю природою.

Наразі соціальні, фінансові та матеріальні фактори, безсумнівно, можна вважати дуже ризикованими в суспільстві. Згадані фактори часто створюють середовище, в якому спалахує або загострюється домашнє насильство. Соціальна ситуація, фінансові обставини або економічне становище сімей, на думку міжнародних організацій, є одними з найбільш ризикованих факторів не лише домашнього насильства, а й злочинної поведінки загалом.

Наступні фактори ризику можна віднести до різних груп:

- 1) низький вік, тобто молодість партнерів, що пов'язано з рівнем їхньої особистісної зрілості;
- 2) вживання наркотичних речовин одним із партнерів;
- 3) психічні захворювання, розлади, серйозні депресивні стани;
- 4) сильний темперамент, емоційна лабільність, афективність;
- 5) будь-яка або лише базова або професійна освіта;
- 6) фінансово низький рейтинг роботи з низьким рівнем доходу загалом.

Схильність до домашнього насильства закована в особі з їхнього початкового сімейного середовища.

Фактори, що залежать від природи, характеру та міжособистісного зв'язку, що можуть виникнути у стосунках: сварки та конфлікти у партнерських стосунках, стосунках між батьками та дітьми або між дітьми, бабусями та дідусями тощо; неповнота сімей; патологічна та кримінальна поведінка в сім'ях; нестабільність у стосунках; надмірне домінування чоловіків; перевага одного з нащадків; соціальна слабкість сімей, бідність; економічний дисбаланс.

Фактори, що діють у певному середовищі, в якому живуть суб'єкти домашнього насильства, а саме фактори середовища: відсутність законодавства, яке ефективно та комплексно вирішує проблему домашнього насильства; труднощі у виявленні та доведенні домашнього насильства; відносно низькі санкції проти агресорів за їхню насильницьку поведінку у сфері домашнього насильства; доброзичливість до домашнього насильства, його пом'якшення, звинувачення жертв; низька соціальна обізнаність; слабка згуртованість громади; байдужість [64; 183; 201; 213].

Одним із визначальних психологічних чинників є наявність у кривдника неадаптивних моделей емоційної регуляції. Особи, які мають низький рівень контролю над імпульсивністю, підвищену збудливість, схильність до реакцій гніву, частіше демонструють агресивні форми поведінки. Нездатність до конструктивного вираження негативних емоцій спричинює їхнє накопичення, що у стресових ситуаціях призводить до вибухової поведінки. Одним із визначальних психологічних чинників виникнення домашнього насильства є наявність у кривдника неадаптивних моделей емоційної регуляції, які перешкоджають конструктивному опрацюванню негативних емоцій та забезпеченню внутрішньої психічної рівноваги. Емоційна регуляція охоплює здатність особистості розпізнавати власні емоційні стани, керувати ними, прогнозувати їхній вплив на поведінку та коригувати емоційні реакції відповідно до соціально прийнятних норм. У випадку її порушення особа демонструє

дисфункційні, імпульсивні або деструктивні способи реагування на стресові ситуації, що значно підвищує ймовірність насильницьких дій.

Більшість кривдників характеризуються зниженим порогом толерантності до фрустрації, тобто нездатністю переносити навіть незначні труднощі чи перешкоди без агресивного зриву. У ситуаціях емоційного напруження такі люди схильні реагувати надмірною дратівливістю, гнівом, фізичною або вербальною агресією. Порушення фрустраційної толерантності часто поєднується зі слабкими навичками стрес-менеджменту, що зумовлює домінування імпульсивних реакцій над раціональним аналізом ситуації.

Дослідження свідчать, що формування неадаптивних моделей емоційної регуляції нерідко пов'язане з досвідом дитячої травматизації, зокрема з пережитою емоційною депривацією, відсутністю емоційної підтримки з боку батьків, знеціненням емоційних потреб дитини або з моделями «холодного» виховання. У таких умовах у майбутнього дорослого недорозвиненими залишаються механізми самозаспокоєння, емпатії, самоконтролю – ті психологічні інструменти, які забезпечують здатність до регульованої та соціально прийнятної поведінки.

Не менш важливим чинником є домінування таких примітивних механізмів психологічного захисту, як проєкція, заперечення, раціоналізація та знецінення. Вони дозволяють кривднику уникати відповідальності за власні дії, перекладаючи провину на партнера або зовнішні обставини. Це створює внутрішню когнітивну рамку, у якій насильство виправдовується, а агресивні вчинки набувають «логічного пояснення» в очах самого кривдника.

Порушення емоційної регуляції також корелює з дефіцитом емпатії, що ускладнює здатність кривдника усвідомлювати емоційний стан постраждалої особи, розуміти її біль та межі. Особи з низьким рівнем емпатійності часто сприймають партнерські стосунки як систему ієрархії та контролю, а не як взаємодію рівноправних суб'єктів. За таких умов агресія виступає не лише емоційним зривом, але й інструментом домінування.

Особливу роль відіграє імпульсивність, що проявляється у швидких, непередбачуваних реакціях без достатнього осмислення наслідків. Імпульсивний кривдник не здатний до попереднього аналізу різних варіантів поведінки, часто діє автоматично, під впливом сильних емоцій, не усвідомлюючи масштабу шкоди. У таких випадках агресія є способом негайного «розрядження» переживань, а не раціональним вибором.

У сучасних умовах додатковим чинником стає високий рівень стресу, пов'язаний із соціальною нестабільністю, війною, економічною напругою, що ще більше загострює емоційну нестійкість осіб із неадаптивними моделями емоційної регуляції. Для них навіть нейтральні стимули можуть сприйматися як загроза, а буденні непорозуміння – як підстава для агресивного реагування.

Таким чином, неадаптивні моделі емоційної регуляції є одним із центральних психологічних чинників, що детермінують насильство в сім'ї. Їхній вплив полягає у спотвореному сприйнятті стресових ситуацій, зниженій здатності до конструктивного діалогу, переважанні імпульсивних дій над усвідомленим вибором та недостатньому розвитку механізмів внутрішньої саморегуляції. Розуміння цих психологічних механізмів має важливе значення для створення ефективних корекційних програм роботи з кривдниками та профілактики рецидивів насильства.

Важливим чинником є досвід дитинства, зокрема наявність травматичних подій, фізичного або психологічного покарання, емоційної депривації й ненадійних стилів прив'язаності. Дослідження свідчать, що насильство в дорослих стосунках часто є наслідком інтеріоризованих моделей взаємодії, сформованих у дитячому віці. Діти, які зростають у середовищі, де домінують агресія, маніпуляції, контролювання або критика, у дорослому житті можуть відтворювати аналогічні сценарії як єдино можливий або знайомий спосіб регулювання стосунків.

Важливим психологічним чинником, що суттєво підвищує ймовірність насильства в сім'ї, є досвід дитинства, який визначає базові моделі емоційної регуляції, міжособистісної взаємодії та ставлення до влади й контролю у

стосунках. Психологічні теорії розвитку, зокрема теорія прив'язаності Дж. Боулбі, соціально-когнітивні концепції розвитку А. Бандури та сучасні нейропсихологічні дослідження - одностайно підкреслюють, що ранні взаємодії з батьками або іншими значущими дорослими мають фундаментальний вплив на формування особистості та визначають схильність до конструктивної або деструктивної поведінки.

Одним із ключових компонентів дитячого досвіду є переживання травматичних подій, таких як спостереження насильства, жорстоке поводження, нехтування базовими потребами, а також хронічний страх, непередбачуваність поведінки батьків чи їхня емоційна нестабільність. Дитина, яка живе в умовах постійного стресу, формує підвищену чутливість до загроз, що спричиняє розвиток тривожних реакцій або агресивних імпульсів як засобу самозахисту. Нейробіологічні дослідження вказують, що тривале перебування в ситуації страху змінює функціонування системи «стимул–реакція», підвищує активність мигдалеподібного тіла та знижує здатність прифронтальної кори контролювати імпульсивні емоційні реакції. У дорослому віці це може проявлятися у швидких агресивних реакціях та низькій здатності до саморефлексії.

Фізичне або психологічне покарання в дитинстві, яке в деяких культурних контекстах розглядається як «нормальний метод виховання», створює довготривалі негативні наслідки. Дитина засвоює, що влада і контроль реалізуються через силу, а взаємодія ґрунтується на моделі «домінування – підкорення». У дорослому житті такі особи схильні відтворювати ці патерни у власних партнерських стосунках, сприймаючи насильство як «допустимий» інструмент впливу. Систематичне приниження, словесні образи, порівняння або ігнорування формують у дитини відчуття власної нецінності та водночас знижують видимість агресії як негативного явища.

Не менш значущим чинником є емоційна депривація, тобто відсутність стабільної емоційної підтримки, уваги та прийняття з боку батьків. У таких умовах дитина не отримує позитивних моделей взаємодії, не вчиться розпізнавати й регулювати свої емоції, не розвиває базові навички емпатії та

безпечного емоційного контакту. У дорослому віці це може проявлятися як емоційна холодність, нездатність до співпереживання, потреба в надмірному контролі або, навпаки, залежна поведінка. Емоційна депривація часто сприяє формуванню дезорганізованого стилю прив'язаності, який корелює з високою нестабільністю стосунків, амбівалентністю, ревностями та агресивними реакціями на відмову або фрустрацію.

Суттєву роль відіграють ненадійні стилі прив'язаності, що формуються в ранньому дитинстві внаслідок непослідовної поведінки батьків, відсутності стабільності, порушення базового почуття безпеки. Дослідження показують, що:

- стиль уникнення прив'язаності асоціюється зі схильністю до емоційного дистанціювання та інструментального використання партнера;
- амбівалентний стиль – із підвищеним рівнем ревностей, емоційною нестабільністю та імпульсивними спалахами;
- дезорганізований стиль – із найбільш високим ризиком насильницької поведінки, оскільки поєднує елементи страху, неконтрольованих імпульсів та суперечливих моделей поведінки.

Особи з ненадійною прив'язаністю часто інтерпретують нейтральні дії партнера як загрозу, що провокує агресивні реакції або інтенсивні спроби контролю. У них також відзначається низька здатність будувати безпечні, рівноправні та емоційно стабільні стосунки.

Крім того, варто враховувати вплив міжпоколінної трансмісії насильства, коли діти, які стали свідками або жертвами насильства, у дорослому віці з більшою ймовірністю стають або кривдниками, або постраждалими. Це явище пов'язане не лише з навчанням через наслідування, але й з формуванням глибинних переконань про природу стосунків, межі особистості та способи реагування на конфлікт.

Таким чином, дитячий досвід є однією з найбільш впливових психологічних детермінант насильства в сім'ї. Він визначає як базові моделі емоційної регуляції, так і характер міжособистісних стосунків у дорослому житті. Визнання цього зв'язку є надзвичайно важливим для створення

ефективних профілактичних програм, інтервенцій раннього втручання та системи психологічної допомоги постраждалим і кривдникам

Суттєву роль відіграють індивідуально-психологічні особливості особистості, серед яких – низький рівень емпатії, наявність акцентуацій характеру, схильність до домінування, ригідність мислення, а також нарцисичні, антисоціальні чи залежні риси. Особи з такими особливостями мають труднощі у побудові партнерських взаємин, схильні до контролю, маніпуляцій, ревнощів, що може ескалювати у насильницьку поведінку.

Суттєву роль у виникненні домашнього насильства відіграють індивідуально-психологічні особливості особистості, які визначають специфіку емоційного реагування, інтенсивність агресивних імпульсів, характер стосунків з іншими людьми та загальну структуру внутрішньої мотивації поведінки. До таких характеристик належать низький рівень емпатії, акцентуації характеру, схильність до домінування, ригідність мислення, а також наявність нарцисичних, антисоціальних чи залежних рис особистості. Вони не є прямою причиною насильства, проте створюють психологічний ґрунт, за якого ймовірність агресивної поведінки істотно зростає.

Одним із ключових компонентів є низький рівень емпатії, тобто порушення здатності розуміти й емоційно співпереживати стани іншої людини. Кривдники з низькою емпатичністю не сприймають партнера як автономну особистість із власними потребами та почуттями, а схильні розглядати його як інструмент для задоволення власних очікувань і контролю. Дефіцит емпатії знижує рівень морального контролю, оскільки емоційний резонанс із переживаннями постраждалої особи не формується, а тому агресивна дія не викликає внутрішнього осуду чи почуття провини. За таких умов насильство може набувати функції «емоційного розвантаження» або засобу домінування.

Важливим чинником є наявність акцентуацій характеру, на думку К. Леонгарда або А. Личка, вони проявляються як надмірно виражені риси, що визначають реакції особистості у стресових ситуаціях. Наприклад, епілептоїдний тип акцентуації корелює з ригідністю, схильністю до накопичення напруги та

вибуховістю; демонстративний тип – із маніпулятивністю та потребою у визнанні; збудливий тип – із низьким самоконтролем і підвищеною імпульсивністю. У стресових обставинах акцентовані особистості частіше демонструють агресивні реакції, оскільки їхні адаптаційні механізми менш гнучкі.

Особливо вагомою є схильність до домінування, що проявляється у прагненні контролювати партнера, встановлювати жорсткі межі, підпорядковувати поведінку іншої особи власній волі. Домінантні риси поєднуються з авторитарністю, низькою здатністю до компромісу, відсутністю гнучкості у спілкуванні та прагненням зберегти владу за будь-яку ціну. У таких індивідів насильство може виступати інструментом утримання влади або реагування на загрозу їхньому статусу.

Не менш важливим чинником є ригідність мислення, тобто нездатність адаптувати власні переконання, переглядати усталені моделі поведінки або враховувати позицію партнера. Ригідна особистість схильна сприймати будь-який прояв інакшості як загрозу, а невідповідність її очікуванням – як порушення встановленого порядку. Унаслідок цього будь-який конфлікт може перерости в агресивний спалах, оскільки гнучкі стратегії поведінки виявляються недоступними.

В особливу групу ризику входять особистості з нарцисичними, антисоціальними та залежними рисами.

Нарцисичні особистості характеризуються завищеним відчуттям власної значущості, потребою в підтвердженні своєї переваги, страхом перед приниженням та нетерпимістю до критики. Вони використовують маніпуляції, знецінення та агресію як засоби підтримання свого еґо. Насильство в таких стосунках може мати інструментальний характер – воно спрямоване на придушення автономії партнера.

Антисоціальні риси пов'язані із дефіцитом почуття провини, байдужістю до норм і правил, високим рівнем імпульсивності та відсутністю страху перед

санкціями. Для антисоціальних особистостей насильство часто є звичною формою взаємодії, а не реакцією на стрес.

Залежні особистості можуть виявляти агресію як реакцію на страх залишення або втрату контролю над значущим партнером. У таких випадках насильство має амбівалентний характер: воно одночасно спрямоване на утримання стосунків і на покарання партнера за прояв автономії.

Таким чином, індивідуально-психологічні особливості визначають структуру внутрішніх механізмів поведінки, які у поєднанні зі стресовими обставинами, дитячими травмами та культурними чинниками формують схильність до насильства. Розуміння цих особливостей є ключовим для діагностики груп ризику, побудови профілактичних програм та розроблення індивідуалізованих корекційних стратегій для кривдників.

Важливо відзначити роль стресових чинників, які актуалізують деструктивні моделі поведінки. Хронічний стрес, тривожні або депресивні розлади можуть знижувати здатність особи до раціональної оцінки ситуації, спричиняючи агресивні реакції у відповідь на фрустрацію. У сучасних українських умовах особливої ваги набувають психологічні наслідки війни: бойові травми, втрати, вимушена міграція, невизначеність майбутнього, що підвищують рівень психоемоційної напруги в суспільстві та сімейних стосунках.

Важливу роль у формуванні насильницької поведінки відіграють стресові чинники, які здатні актуалізувати приховані або латентні деструктивні моделі реагування, порушуючи емоційну рівновагу особистості та знижуючи її здатність до самоконтролю. Стрес виступає не лише зовнішнім впливом, а й внутрішнім психологічним процесом, що змінює сприйняття реальності, когнітивні оцінки та поведінкові реакції. У ситуаціях хронічного або надмірно інтенсивного стресу у людини виникає ризик переходу до примітивних, неадаптивних форм поведінки, зокрема до імпульсивної агресії, емоційної вибуховості та насильницьких дій.

Одним із основних стресових детермінантів є хронічний стрес, який формується в умовах тривалого перебування в емоційно напруженому

середовищі, соціальної нестабільності або постійного відчуття загрози. Хронічний стрес спричиняє виснаження ресурсів центральної нервової системи, дисбаланс нейромедіаторів, посилення тривожності та зниження когнітивного контролю. У таких умовах особа значно гірше розпізнає власні емоції, меншою мірою здатна регулювати імпульси та швидше переходить до автоматичних реакцій, зокрема агресії. Будь-яка фрустрація – суперечка, побутова проблема чи невідповідність очікувань – може сприйматися як надмірно значущий подразник, що провокує насильницьку поведінку.

Особливого значення набуває посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР), який характеризується нав'язливими спогадами, гіпервігілантністю, підвищеною чутливістю до стресорів та неконтрольованими реакціями у відповідь на тригери. У людей із ПТСР порушуються механізми емоційної регуляції та знижується здатність гальмувати імпульсивні дії. Незначні побутові ситуації можуть провокувати непропорційні емоційні спалахи, інтенсивні вибухи гніву чи фізичну агресію. Під впливом травматичного досвіду особа може інтерпретувати поведінку партнера як загрозову, навіть якщо фактично загрози немає, що створює високий ризик конфліктів в сім'ї.

Водночас тривожні та депресивні розлади порушують когнітивний та емоційний баланс, викликаючи відчуття безсилля, дратівливості, втрату контролю над власними емоціями та схильність до катастрофізації. Тривожні стани можуть спричиняти підвищену потребу в контролі над близькими, що у поєднанні з емоційною нестабільністю формує ґрунт для психологічного або фізичного насильства. У депресивних особистостей агресія може проявлятися як реакція на внутрішню фрустрацію або на переживання безнадії, знецінення й емоційного виснаження.

Враховуючи перебування населення України в умовах дії воєнного стану, особливої ваги набувають психологічні наслідки війни, які впливають не лише на військовослужбовців, а й на цивільне населення. Війна створює безпрецедентний рівень стресового навантаження, що включає:

- бойові травми, які спричиняють глибокі зміни в емоційній сфері, підвищену агресивність, порушення сну, соціальну відстороненість;
- втрати близьких, що викликають затяжну траурну реакцію, почуття провини та емоційні зриви;
- вимушену міграцію, яка руйнує соціальні зв'язки, створює відчуття некоріненості та небезпеки;
- економічну нестабільність, що підсилює хронічний стрес у родинах;
- невизначеність майбутнього, яка спричиняє тривожність та нав'язливе відчуття загрози;
- порушення структури сімейних ролей, зумовлене роз'єднанням родин, мобілізацією та зміною функційних обов'язків.

Указані чинники у своїй сукупності формують підвищений рівень психоемоційної напруги, який може стати каталізатором деструктивних моделей поведінки, насамперед у сімейних стосунках. Особистості, які не мають достатніх навичок стресостійкості, емоційної саморегуляції чи соціальної підтримки, в умовах надмірного навантаження можуть вдаватися до агресії як до швидкої, хоч і неправомірної, форми психічної розрядки.

Таким чином, стресові чинники відіграють не лише роль зовнішніх каталізаторів, а й трансформують внутрішні психологічні механізми реагування, посилюючи ймовірність домашнього насильства. Їхній вплив є особливо значущим у періоди соціальних криз, а в умовах війни – набуває системного та масового характеру. Це підкреслює потребу в розбудові доступної системи психологічної допомоги, реабілітації, профілактики та підтримки, орієнтованих як на постраждалих, так і на потенційних кривдників.

З боку постраждалих важливим психологічним чинником, що впливає на перебіг і тривалість насильницьких стосунків, є віктимність – стійка схильність особистості опинятися у позиції жертви, що зумовлена певними психологічними характеристиками, життєвим досвідом і моделями поведінки, сформованими в дитячому та підлітковому віці. Віктимність не є причиною насильства й жодним чином не виправдовує агресора, проте вона підвищує ризик тривалого

перебування в небезпечних стосунках та знижує здатність особи до активного опору.

Одним із основних джерел формування віктимності є дитячі психологічні травми, пережиті внаслідок фізичного, емоційного чи сексуального насильства, нехтування базовими потребами, непередбачуваності реакцій батьків або тривалих конфліктів у родині. У таких умовах у дитини формується уявлення про світ як небезпечний, а про себе – як про безсилу, незахищену й залежну від волі сильнішого. Це створює ґрунт для подальшого відтворення ролі жертви у міжособистісних стосунках у дорослому житті, коли людина схильна обирати партнерів із домінантними або авторитарними рисами.

Важливим чинником є низька самооцінка, що формується внаслідок критичної, знецінювальної або непослідовної поведінки значущих дорослих. Особи з низьким рівнем самоприйняття часто відчують, що не заслуговують на повагу, любов чи безпечні стосунки, тому можуть толерувати насильство, сприймаючи його як «норму» або «покарання». У таких випадках внутрішнє переконання власної незначущості стає психологічною перепорою для виходу з небезпечної ситуації, оскільки жертва не вірить у можливість змін або сумнівається у тому, що хтось може надати їй підтримку.

Суттєву роль у формуванні віктимності відіграють залежні стилі прив'язаності, зокрема амбівалентний або дезорганізований типи прив'язаності, що створюють у дорослому віці сильну потребу в схваленні, підтримці та емоційному підтвердженні від партнера. Такі особи можуть залишатися у токсичних стосунках через страх втрати партнера, навіть якщо він є джерелом насильства. Вони іноді плутають агресію з проявом уваги, ревності – з любов'ю, а контроль – із турботою, що ускладнює критичну оцінку ситуації та знижує мотивацію до виходу з неї.

Ще одним важливим аспектом є тривале перебування у токсичних стосунках, яке приводить до поступової трансформації особистості постраждалої. Під впливом систематичного насильства формується синдром вивченої безпорадності, коли жертва перестає вірити у можливість вплинути на

ситуацію та очікує, що будь-які дії не принесуть результату. Це супроводжується зниженням мотивації до пошуку допомоги, униканням конфліктних ситуацій, надмірною поступливістю та прийняттям відповідальності за поведінку агресора.

Віктимні риси проявляються також у високій терпимості до дискомфорту та насильства, що іноді має культурно-соціальне підґрунтя: виховання в атмосфері толерантності до агресії, засвоєння норм «терпіти заради сім'ї» або «не виносити сміття з хати». У таких випадках особа може не сприймати певні форми психологічного або економічного насильства як порушення особистісних меж, що збільшує тривалість перебування у травматичному середовищі.

Віктимність також ускладнює звернення за допомогою, оскільки постраждала особа може відчувати сором, провину, страх перед осудом або помстою агресора. Низький рівень довіри до соціальних і правоохоронних інституцій також посилює замкненість постраждалих і сприяє латентності випадків насильства.

Таким чином, віктимність є комплексним психологічним феноменом, який відображає поєднання індивідуального досвіду, емоційних особливостей, когнітивних переконань і поведінкових моделей. Вона не є причиною насильства, однак формує психологічну вразливість постраждалої особи та створює умови для тривалішого перебування у небезпечних стосунках. Розуміння механізмів формування віктимності є важливою передумовою розроблення ефективних програм підтримки постраждалих, виходу з циклу насильства та запобігання його рецидивам.

Практика засвідчує, що у більшості випадків постраждалими від домашнього насильства є жінки та дівчата, тоді як кривдниками найчастіше виступають чоловіки. Водночас лише незначна частка чоловіків фіксується як потерпілі від домашнього насильства, а інтенсивність і жорстокість насильницьких дій щодо них, як правило, істотно нижчі порівняно з насильством щодо жінок [50]. Разом із тим необхідно зважати, що офіційний показник чоловіків-жертв може бути заниженим і не відображати реального масштабу

явища. Соціальні уявлення про «статус чоловіка» та культурні настанови часто ускладнюють психологічне прийняття ролі жертви, що сприяє латентності таких випадків і, відповідно, їх недостатній представленості у статистичних даних загальної картини домашнього насильства [147].

Згідно зі статистикою Генеральної прокуратури України, у 88 % випадків потерпілими від домашнього насильства є жінки. Водночас важливо враховувати, що дитина, яка є свідком насильства, також повинна розглядатися як постраждала особа, оскільки перебування в ситуації насильства завдає їй психологічної шкоди та формує травматичний досвід [91]. За даними ООН, кожна четверта українка віком 15 – 49 років протягом життя принаймні один раз зазнавала сексуального або фізичного насильства [166]. При цьому домашнє насильство найбільшою мірою зачіпає жінок молодого віку.

Аналізуючи психологічні та соціальні характеристики жертв домашнього насильства, дослідники виокремлюють низку типових ознак цієї категорії потерпілих. До них відносять знижену самооцінку, невпевненість у собі, стійке відчуття провини навіть за відсутності об'єктивних підстав, соціальну ізоляцію та різні форми залежності від кривдника – психологічну, економічну, емоційну, сексуальну або фізичну [44].

У наукових працях також підкреслюється, що потерпілі нерідко поділяють традиційні уявлення про сім'ю та роль жінки в ній, схильні брати на себе відповідальність за дії винної особи, демонструють виражені переживання провини та водночас часто займають пасивну позицію, поєднану із внутрішніми ресурсами виживання. Частина потерпілих намагається використовувати підтримку оточення як спосіб зменшення ризиків або запобігання повторним актам насильства; водночас у них можуть проявлятися симптоми стресової реакції та психофізіологічних порушень. Окремо зазначається поширене переконання, що «успішні» інтимні стосунки здатні стабілізувати взаємини загалом, а також відчуття безпорадності та віра в те, що ніхто не може реально допомогти у вирішенні проблеми насильства в сім'ї [147].

Однією з обставин, що нерідко супроводжує частину потерпілих від домашнього насильства, є наявність різних форм залежності, зокрема алкогольної, наркотичної або токсикоманічної. За таких умов людині складніше розірвати аб'юзивні стосунки, оскільки залежність знижує критичність до ситуації, послаблює здатність прогнозувати наслідки та адекватно оцінювати шкоду, завдану насильницькими діями. Водночас слід підкреслити, що жертвою домашнього насильства потенційно може стати будь-хто, однак освітній рівень у низці досліджень розглядається як чинник, пов'язаний із ризиком віктимізації [11]. У багатьох випадках потерпілі мають нижчий освітній статус, тоді як жінки з вищою освітою та високим соціальним становищем, як правило, демонструють меншу толерантність до будь-яких проявів насильства, особливо до психологічного тиску та приниження, які нерідко стають для них підставою для кардинальної зміни життєвих обставин [118, с. 15]. Це дає підстави вважати, що вищий когнітивний ресурс сприяє автономності суджень, здатності чинити опір маніпуляціям і відстоювати власні межі.

Натомість для частини потерпілих характерними є виражена сугестивність, схильність піддаватися зовнішньому впливу, труднощі з формуванням самостійної позиції та прийняттям відповідальності. У таких випадках людина може не інтеріоризувати досвід попередніх негативних подій, не робити висновків ні з власних, ні з чужих помилок, що підвищує вірогідність повторюваних травматичних ситуацій. Вагомою детермінантою віктимної уразливості є й фінансова автономія. Матеріальна залежність від кривдника, зокрема відсутність власного стабільного доходу, часто стримує потерпілих від звернення по допомогу та повідомлення про порушення їхніх прав. Додатково соціально-економічні трансформації, спричинені війною, змінили структуру фінансових можливостей багатьох сімей: як різке зубожіння, так і неочікуване зростання доходів у окремих домогосподарствах можуть формувати специфічну терпимість до насильницької поведінки та знижувати готовність до протидії кривднику.

У науковій літературі також підкреслюється взаємозв'язок між практиками фізичного насильства щодо дітей і насильством щодо жінок у сімейному середовищі. Значна частина потерпілих, за висновками дослідників, має досвід насильства в дитинстві. Непропрацьовані дитячі травми у дорослому віці, засвоєні з раннього періоду сценарії приниження та підкорення сильнішому можуть формувати підвищену вразливість до повторної віктимізації. Доведено, що насильство, пережите дитиною, не є «безслідним»: воно здатне впливати на психічний розвиток, становлення особистості, моделі ставлення до осіб іншої статі, а також на здатність будувати безпечні близькі стосунки та створювати власну сім'ю. Саме тому діти, які пережили насильство або були його свідками, потребують реабілітаційних заходів і кваліфікованої психологічної підтримки. Узагальнені дані засвідчують, що особи, які зазнали насильства у дитячому чи підлітковому віці, у подальшому стикаються з негативними впливами у кілька разів частіше, ніж ті, хто не мав подібного досвіду [1; 51; 222].

За умов тривалого насильства нерідко формується феномен набутої безпорадності, який із часом може набувати характеру тотальної безпорадності. У таких взаєминах кривдник систематично застосовує маніпулятивні стратегії, поступово посилюючи контроль і підпорядковуючи потерпілу особу. Досить поширеною є модель «ілюзорних змін», коли після періодів агресії демонструється тимчасова «позитивна» поведінка, що створює у потерпілої особи надію на припинення насильства, однак водночас посилює її емоційну прив'язаність і залежність, закріплюючи цикл насильства.

Дослідження поведінки потерпілих у кримінальному провадженні вказують, що у таких справах вони часто виступають як пасивні учасники процесу. Зазвичай потерпілі надають правдиві та повні показання, однак демонструють низьку процесуальну активність: не ініціюють клопотань під час досудового розслідування і судового розгляду, їх нерідко потрібно додатково мотивувати до участі у слідчих (розшукових) діях, а інколи вони навіть відмовляються ознайомлюватися з матеріалами завершеного розслідування [115, с. 299]. Додатковим негативним чинником є високий рівень латентності: попри

масштаби проблеми, система протидії домашньому насильству в Україні, за оцінками, залишається недостатньо ефективною, і лише незначна частка постраждалих звертається із заявами про вчинені щодо них протиправні дії [30].

Узагальнюючи підходи до формування портрета потенційної жертви домашнього насильства, у наукових працях зазначається, що до групи підвищеного ризику частіше потрапляють особи з депресивними проявами, заниженою самооцінкою, досвідом насильства в минулому, нижчим освітнім та інтелектуальним рівнем, вираженим страхом прийняття відповідальності й стійким почуттям провини; у таких умовах підкорення кривднику може виступати способом уникнення подальшої ескалації насильницьких дій [11].

Слід також враховувати, що на сучасному етапі Україна функціонує в умовах затяжної соціально-політичної нестабільності, що посилює психоемоційні навантаження та сприяє формуванню специфічних реакцій у постраждалих. На первинному рівні травматизації можуть проявлятися скорочення часової перспективи, коли знецінюється минулий досвід, втрачається уявлення про майбутнє, а психологічна увага концентрується на «тут і тепер». Паралельно нерідко відбувається втрата відчуття безпеки, що супроводжується нападами паніки або гніву, переживанням самотності й безпорадності, ригідністю поведінки, а також прагненням до усамітнення і соціальної ізоляції [187].

На другому рівні, який можна умовно окреслити як «повторне ураження», виникають явища вторинної травматизації, пов'язані з реакціями близького оточення. Йдеться про опосередковані звинувачення у недостовірності пережитих подій, формування у жертви відчуття провини та дефіцит підтримки, що поглиблює психологічну вразливість і знижує здатність до активного захисту.

Третій рівень характеризується поступовим входженням у роль жертви, коли формується відчуття приреченості, звичка пристосовуватися до повторюваних інцидентів і до власного стану емоційної байдужості. На цьому етапі посилюється нетерпимість до власних помилок, виникає тенденція до самозвинувачення та перенесення досвіду насильства на інші сфери життя,

внаслідок чого внутрішня самообвинувальна позиція починає діяти автономно. У такій ситуації кривдник стає менш значущим як зовнішній чинник тиску, оскільки механізми самокатування і самопокарання продовжують підтримувати психологічну травму навіть без безпосереднього впливу з боку виконавця насильства. Процес віктимізації часто супроводжується розвитком тривоги та депресивних станів як наслідків домашнього насильства [111].

На основі аналізу літературних джерел, нами сформовано портрет жертви домашнього насильства. Складові соціально-психологічного портрету та основна характеристика представлена у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Соціально-психологічний портрет жертви домашнього насильства

Ключова позиція	Стислий зміст та роль у динаміці насильства
Дитячі травми та ранній досвід небезпеки	Досвід насильства / нехтування / хронічного конфлікту формує уявлення про світ як небезпечний і себе як безсилою. <i>Роль у динаміці насильства:</i> підвищує ймовірність толерування агресії та вибору партнера з девіаціями.
Низька самооцінка і почуття провини	Самознецінення, переконання «я не заслуговую на краще», схильність до самозвинувачення <i>Роль у динаміці насильства:</i> знижує готовність виходити зі стосунків і звертатися по підтримку
Когнітивні викривлення щодо стосунків	Трактування контролю як турботи, ревності як любові, агресію як увагою <i>Роль у динаміці насильства:</i> зменшує критичність оцінки ризику та легітиміє терпимість
Соціальна та економічна залежність/ізоляція	Дефіцит ресурсів, підтримки, автономії; обмеження контактів <i>Роль у динаміці насильства:</i> посилює латентність і утруднює вихід із ситуації
Вивчена безпорадність	Переконання, що «нічого не зміниться», відмова від активних дій <i>Роль у динаміці насильства:</i> фіксує жертву в циклі насильства, підтримує тривалість ситуації
Бар'єри звернення по допомогу	Сором, страх осуду / помсти, низька довіра до інституцій <i>Роль у динаміці насильства:</i> затримує звернення, збільшує латентність та повторюваність епізодів
Психоемоційні наслідки	Тривога, депресивні стани, звуження часової перспективи, ригідність, соціальне відсторонення <i>Роль у динаміці насильства:</i> погіршує ресурсність і здатність приймати рішення
Дитина-свідок як постраждала особа	Перебування в ситуації насильства формує травматичний досвід навіть без прямого впливу <i>Роль у динаміці насильства:</i> підвищує ризики психічних порушень і відтворення дисфункційних сценаріїв

126-1	Домашнє насильство	955	865	3	1	8	4	944	860	4	891	60
2024 рік												
126-1	Домашнє насильство	1058	894	24	11	27	17	1007	866	12	984	62

Наведена таблиця відображає динаміку кількості потерпілих за статтею 126-1 КК України («Домашнє насильство») у 2022–2024 роках із розподілом за статтю, віком та видом заподіяної шкоди (життю, здоров'ю, матеріальній і моральній).

Упродовж аналізованого періоду фіксується стале зростання загальної кількості потерпілих. У 2022 році обліковано 608 потерпілих, у 2023 році – 955, у 2024 році – 1 058 осіб. Таким чином, приріст 2023 року порівняно з 2022 роком становить 347 осіб (приблизно +57 %), тоді як 2024 рік демонструє більш помірне збільшення порівняно з 2023 роком – на 103 особи (приблизно +11 %). Сукупно за 2022 – 2024 роки кількість потерпілих зросла на 450 осіб (приблизно +74 %), що свідчить або про розширення масштабів проблеми, або про підвищення рівня її виявлення та реєстрації, або про поєднання обох факторів; інтерпретація причин потребує додаткових даних щодо практик обліку, звернень і кримінального переслідування.

Статевий розподіл є виразно асиметричним: у 2022 році жінки становили 549 із 608 потерпілих (близько 90,3 %), у 2023 році – 865 із 955 (близько 90,6 %), у 2024 році – 894 із 1 058 (близько 84,5 %). Отже, жінки стабільно формують більшість потерпілих, однак у 2024 році спостерігається зростання частки чоловіків серед потерпілих: їх кількість зросла з 59 осіб у 2022 році та 90 осіб у 2023 році до 164 осіб у 2024 році (частка – приблизно 15,5 %). Така зміна може вказувати на поступове зменшення латентності чоловічої віктимізації або на зрушення у структурі звернень і практик документування.

Вікова структура загалом засвідчує домінування дорослих потерпілих, проте з істотним зростанням дитячо-підліткової компоненти у 2024 році. У 2022 році потерпілих до 18 років було 7 осіб (2 – до 13 років і 5 – 14–17 років), у 2023 році – 11 осіб (3 – до 13 років і 8 – від 14 до 17 років), у 2024 році – вже 51

особа (24 – до 13 років і 27 – від 14 до 17 років). Частка неповнолітніх серед усіх потерпілих у 2022 – 2023 роках була майже тотожною і низькою (приблизно 1,15 %), тоді як у 2024 році зросла до близько 4,82 %. Це є якісно значущою зміною: по-перше, вона підсилює аргументацію щодо необхідності системної міжвідомчої взаємодії (поліція-соціальні служби-освіта-медицина) для раннього виявлення небезпеки в сімейному середовищі; по-друге, акцентує потребу у травма-інформованих протоколах роботи з дітьми як особами, що можуть зазнавати безпосереднього насильства або перебувати в контексті хронічної сімейної агресії, яка має довготривалі психологічні наслідки.

Розподіл потерпілих за видом заподіяної шкоди характеризується переважанням шкоди здоров'ю. У 2022 році шкоди здоров'ю зазнали 548 осіб (близько 90,1 %), шкоди життю – 15 осіб (близько 2,5 %), матеріальної та моральної шкоди – 45 осіб (близько 7,4 %). У 2023 році частка шкоди здоров'ю зросла до приблизно 93,3 % (891 особа), тоді як шкода життю становила 4 особи (близько 0,4 %), а матеріальна та моральна – 60 осіб (близько 6,3 %). У 2024 році шкода здоров'ю залишалася домінантною (984 особи, близько 93,0 %), шкода життю зросла до 12 осіб (близько 1,1 %), а матеріальна та моральна – до 62 осіб (близько 5,9 %). Важливо, що «шкода здоров'ю» є системоутворювальною категорією в структурі наслідків домашнього насильства за цією статистикою; водночас коливання частки шкоди життю між роками не дає підстав говорити про динаміку зростання, але підкреслює наявність випадків із крайньою тяжкістю наслідків, що має бути враховано в ризик-орієнтованих підходах превенції та оцінювання небезпеки.

Отримані дані свідчать про зростання масштабів зареєстрованої віктимізації за статтею 126-1 КК України у 2022 – 2024 роках із домінуванням жіночої віктимізації, однак із помітним збільшенням частки чоловіків у 2024 році. Найбільш виразним структурним зрушенням є різке зростання кількості потерпілих неповнолітніх у 2024 році, що вимагає посилення захисту дитинства в практиці реагування та реабілітації. Профіль наслідків зафіксовано як переважно медико-психологічний (шкода здоров'ю), що обґрунтовує

необхідність інтегрованих програм допомоги, у яких психологічна реабілітація поєднується з медичним супроводом, оцінкою соматичних проявів і довготривалою підтримкою відновлення функціонування.

Висновки до розділу 2

У другому розділі досліджено психолого-правові чинники та умови виникнення домашнього насильства в Україні, що дало змогу дійти таких висновків.

1. Домашнє насильство в Україні як соціально детерміноване явище, що формується в умовах взаємодії економічних, культурних, інституційних та соціально-психологічних чинників. Соціально-економічні процеси, серед яких виділено, економічну нестабільність, безробіття, зростання матеріальної диференціації, підвищують конфліктогенність сімейного середовища. Матеріальна депривація та фрустрація базових потреб спричиняють хронічний стрес, емоційне виснаження, зниження толерантності агресивних форм поведінки, як наслідок, підвищують імовірність ескалації сімейних конфліктів у насильницькі форми. Соціокультурні та нормативні чинники формують основу соціальної детермінації насильства. Встановлено, що патріархальні уявлення, домінаторні установки та стійкі гендерні стереотипи легітимізують асиметрію влади в родині, нормалізують примус і контроль та виправдовують агресію як дисциплінарний засіб. Така нормативність знижує рівень суспільного осуду насильства та посилює ризик віктимізації уразливих членів сім'ї. Культурний принцип «приватності сімейного життя» є чинником, який підтримує латентність насильства. Сором, страх стигматизації, побоювання ескалації конфлікту та соціальна установка не втручання, обмежують повідомлення про насильство, знижують готовність оточення реагувати та сприяють тривалому замовчуванню інцидентів. Також, важливим є міжпоколінний механізм відтворення насильницьких сценаріїв, за яким засвоєння дітьми агресії як норми підвищує імовірність повторення таких моделей у дорослому житті (у ролі кривдника або

постраждалої сторони). Недостатня доступність соціальних послуг і притулків, дефіцит кадрів та фінансування, слабка міжвідомча координація, а також обмежена інформованість населення про механізми захисту послаблюють превентивний потенціал системи й підтримують недовіру до інституцій.

2. Розглянуто багаторівневу логіку причинної обумовленості домашнього насильства (макро-, мезо-, мікрорівні). Стійкість насильницької поведінки зумовлюється кумулятивним ефектом чинників різних рівнів: макрорівень задає структурні умови та соціальні норми, мезорівень відображає дисфункції інституту сім'ї (конфліктність, авторитарність, порушення комунікації), мікрорівень – індивідуально-психологічні особливості суб'єкта й ситуаційні тригери. За такої конфігурації насильство набуває характеру не випадкового епізоду, а соціально відтворюваного феномена. Також розглянуто воєнний контекст як специфічну макросоціальну детермінанту, що змінює структуру сімейного функціонування. Виявлено, що масові переміщення, руйнування соціальних зв'язків, втрата житла, досвід бойових дій та психотравмуючий вплив загалом підвищують частоту емоційної нестабільності. Встановлено, що неопрацьований травматичний досвід може перетворюватися на імпульсивні й агресивні форми поведінки, водночас ускладнюючи доступ постраждалих до допомоги та підсилюючи їхню залежність від кривдника.

3. Психологічні детермінанти домашнього насильства функціонують через когнітивні та емоційно-вольові механізми, які внутрішньо особистісно легітимізують агресію. Розглянуто такі когнітивні викривлення, як: толерування насильства, знецінення партнера, раціоналізація агресії і встановлено, що вони знижують внутрішній контроль, блокують емпатію, мінімізують провину та перешкоджають психокорекції. Також розкрито роль девіантних проявів поведінки та встановлено, що алкогольна та хімічна залежності частіше виступають не первинною причиною, а каталізатором уже наявних конфліктів і особистісних деформацій, підвищуючи ризик ескалації насильства.

4. За результатами інтерпретації статистичних показників викликів поліції та кількості складених протоколів у Києві за 2020 – 2025 роки та в

Донецькій області за 2023 – 2025 роки, встановлено наявність поліфакторної динаміки, чутливої до кризових подій та інституційних змін. Виявлено, що різкий піковий злам у 2021 році в столиці є результатом одночасної дії постпандемічних стресорів і зменшення латентності через активізацію механізмів реагування та зростання правової обізнаності. Проте подальше зниження показників у 2022 – 2025 рр. не може інтерпретуватися як однозначне зменшення насильства, оскільки співвідноситься з воєнними обмеженнями доступу до допомоги, ресурсним виснаженням та трансформацією поведінкових стратегій звернення. Також встановлено, що у прифронтовому регіоні спад викликів поєднується з підвищеною часткою протоколювання, що не може бути інтерпретоване як прямий індикатор зниження поширеності домашнього насильства. Отримані дані доцільно трактувати як прояв трансформації реагування, де одночасно поєднуються тенденції зниження звернень і збереження інституційної здатності до документування правопорушень.

5. На основі опитування респондентів, щодо соціальних чинників, що підвищують ризик виникнення та відтворення домашнього насильства в українських реаліях виявлено, що за субшкалами соціокультурних та нормативних чинників, соціального оточення та міжпоколінної трансляції, інституційно-правових чинників і чинників кризових умов у вибірці домінує високий рівень вираженості, що свідчить про сприйняття цих детермінантів як системних і провідних у генезі домашнього насильства. Встановлено, що емпіричні дані опитування узгоджуються з теоретичною моделлю багаторівневої детермінації та обґрунтовують потребу комплексних міжвідомчих інтервенцій (освітніх, соціальних, психологічних і правових), спрямованих на зниження нормативної толерантності до насильства, посилення доступності допомоги й підвищення ефективності раннього виявлення ризиків.

6. Розглянуто стан нормативного регулювання протидії домашньому насильству в Україні. Встановлено, що ключова проблема полягає не у відсутності норм, а в наявності певної неузгодженості між нормою, судовим рішенням та його фактичним виконанням, що знижує превентивний і захисний

потенціал правового регулювання та підвищує ризики вторинної віктимізації. Доказова та кваліфікаційна складність домашнього насильства є системним бар'єром правозастосування, особливо щодо психологічного та економічного насильства, де наслідки часто мають латентний характер. Встановлено, що вимога систематичності як ключова ознака кримінально караного домашнього насильства практично «відсуває» перші епізоди до адміністративного контуру реагування, що змушує постраждалу особу неодноразово звертатися за допомогою, накопичувати доказову базу і витримувати повторні контакти зі системою, що може сприяти відмові від подальшого захисту. Встановлено, що дієвість термінового заборонного припису та судового обмежувального припису визначається не лише формальним існуванням інструмента, а швидкістю процедур, контролем дотримання і невідворотністю санкцій за порушення. Розглянуто, що за умов процедурних затримок і слабкої міжвідомчої взаємодії виникає ситуація формальної наявності захисту без достатньої фактичної безпеки. Встановлено, що житлові питання залишаються однією з найбільш уразливих зон правового захисту постраждалих. Пріоритет формально-майнових підходів над безпековими міркуваннями ускладнює швидке дистанціювання кривдника та підвищує ризик продовження насильства.

7. Розглянуто судову статистику як індикатора правозастосування. Встановлено, що значні обсяги адміністративних справ у поєднанні з часткою нерозглянутих проваджень та істотною часткою закритих справ, свідчать про поєднання процесуальних затримок і дефіцитів доказування. Такі рішення де-факто послаблюють захисну функцію права, оскільки втрата часу в реагуванні на домашнє насильство збільшує ризик повторних епізодів. Відповідно до статистичних даних, у практиці адміністративного реагування домінує штраф як найпоширеніше стягнення, тоді як корекційні та реабілітаційні інструменти застосовуються мінімально. За умов низького рівня стягнення штрафів та економічної залежності потерпілої особи, такий вид покарання має обмежений превентивний ефект. Щонайбільше, він створює ризик вторинної віктимізації, оскільки фінансовий тягар фактично перекладається на спільний сімейний

бюджет. Також відзначимо, що наднизькі показники направлення на програми для кривдників структурно зменшують шанси на припинення повторюваності насильства.

8. Встановлено, що кримінальне провадження у справах про домашнє насильство характеризується одночасно високою часткою завершення розглянутих справ вироками та значною кількістю нерозглянутих проваджень, що вказує на проблему темпів розгляду. Процесуальні компроміси (угоди) займають помітне місце у завершенні справ, а в контексті домашнього насильства це об'єктивно потребує підвищеного стандарту перевірки добровільності позиції постраждалої особи та відсутності тиску і залежності як передумови справедливого рішення. Водночас, дефіцит належної фіксації психологічної шкоди стає підставою для відмов або закриття проваджень, що прямо ускладнює доказовість наявності психологічного насильства. Встановлено, що перспективні напрями вдосконалення мають концентруватися на посиленні стандартів документування особливо психологічного та економічного насильства, ризик-орієнтованій оцінці, підвищенні невідворотності відповідальності за порушення приписів та уніфікації міжвідомчої логіки реагування.

9. Сформовано портрет кривдника, у якому виокремлено риси соціально-демографічного профілю, освітньо-культурний ресурс, наявність адикцій, делінквентну повторюваність та особливу сімейно-рольову позицію щодо потерпілої особи. Дефіцити когнітивного ресурсу та емоційної компетентності корелюють із вищою ймовірністю імпульсивних та агресивних реакцій. Це означає, що обмежена здатність до прогнозування наслідків, слабші навички інтерпретації емоцій і низька здатність до саморегуляції підсилюють ризик ескалації конфлікту до насильства; імпульсивність є одним із центральних психологічних предикторів насильницької поведінки, проявляється у вибуховості, неконтрольованих афективних реакціях та схильності до агресії як до швидкого способу зняття напруги. Кривдник у психологічному вимірі частіше проявляє дефіцити саморегуляції, емпатії та гнучких стратегій подолання стресу, а насильство виконує функцію відновлення контролю й домінування. У значній

частини кривдників фіксуються психопатологічні характеристики та дисфункційні особистісні риси, які асоціюються з екстремальними реакціями люті, дефіцитом емпатії та схильністю до домінування і контролю. Встановлено, що взаємодія кривдника та жертви у сім'ї є не лінійною, а системною. Сторони включені в емоційно насичені, часто амбівалентні стосунки, де близькість, залежність, страх та надія на зміни можуть співіснувати. Відтак розрив таких зв'язків психологічно складний і нерідко переживається як травматичний процес, що потребує зовнішньої підтримки та безпекових умов.

10. Психологічний профіль постраждалої особи від домашнього насильства включає їх зміст, дозволяє виокремити взаємопов'язані блоки: ранні травматичні переживання, що формують уявлення про небезпеку та безсилля; внутрішньоособистісні чинники (низька самооцінка, почуття провини, когнітивні викривлення), які знижують критичність оцінки ризиків і легітимують терпимість до агресії; структурні обмеження у вигляді соціально-економічної залежності й ізоляції, що звужують ресурси та альтернативи; динамічні наслідки у формі вивченої безпорадності, психоемоційного виснаження та бар'єрів звернення по допомогу, які підвищують латентність, затримують реагування і сприяють повторюваності епізодів. Окрему увагу приділено статусу дитини-свідка як потерпілої особи, що свідчить про високу ймовірність міжпоколінної трансляції дисфункційних моделей поведінки. У сукупності ці чинники утворюють замкнений контур підтримання насильства, де індивідуальні установки й психоемоційні стани поєднуються з дефіцитом соціальної підтримки та інституційної довіри.

11. Здійснено аналіз відомостей про потерпілих оприлюднених у звітах, розміщених на сайті Судових рішень України. Відтак показники свідчать про зростання масштабів зареєстрованої віктимізації за статтею 126-1 КК України у 2022 – 2024 роках із домінуванням повнолітніх жіночої статі, однак із помітним збільшенням частки чоловіків у 2024 році. Найбільш виразним структурним зрушенням є різке зростання кількості потерпілих неповнолітніх у 2024 році, що вимагає посилення захисту дитинства в практиці реагування та реабілітації.

Профіль наслідків переважає за шкодою для здоров'я, матеріальної та моральної шкоди, що обґрунтовує необхідність інтегрованих програм допомоги, у яких психологічна реабілітація поєднується з медичним супроводом, оцінкою соматизованих проявів і довготривалою підтримкою відновлення функціонування.

РОЗДІЛ 3.

ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬТЦВА

3.1. Особливості сучасної моделі профілактики домашнього насильства

Профілактика домашнього насильства є системним напрямом державної та суспільної діяльності, спрямованим на запобігання виникненню насильницьких практик у приватній сфері, раннє виявлення ризиків, своєчасне втручання та недопущення повторюваності насильства. Ефективність профілактики визначається поєднанням правових, інституційних, соціально-психологічних і освітніх механізмів, а також узгодженістю міжвідомчої взаємодії.

Загальносоціальні заходи попередження домашнього насильства трактуються у вітчизняному законодавстві досить широко. Зокрема, вони становлять систему заходів держави, органів місцевого самоврядування, суспільства, суб'єктів надання соціальних послуг, що спрямовані на певні напрями, а саме: зміцнення сім'ї як соціального інституту та як союзу певних осіб; завчасне виявлення сімей, у яких є загроза виявлення насильства, а також відвернення або обмеження причин та умов, які сприяють створенню такого насильства; забезпечення будь-якої дитини сімейним вихованням та можливостями для фізичного й духовного розвитку; забезпечення достатнього захисту від насильницьких проявів для будь-кого з членів сім'ї [119].

Слід вказати, що на офіційному рівні це поняття закріплене в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Зокрема, пункт 5 зазначеного законодавчого акту визначає, що «запобігання домашньому насильству», а саме: система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на

підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються. Важливо, що така система заходів прямо прив'язана до широкого кола виконавців.

У державній політиці запобігання домашньому насильству визнано одним із базових напрямів поряд із реагуванням, допомогу постраждалим та притягнення кривдників до відповідальності; при цьому підкреслено потребу комплексного інтегрованого підходу і механізму взаємодії між суб'єктами. Зазначений закон прямо фіксує коло суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а отже, і профілактику як складову державної політики.

Відповідно до розділу II зазначеного закону, визначені суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а саме:

- служби у справах дітей;
- уповноважені підрозділи Національної поліції України;
- органи управління освітою та заклади/установи системи освіти;
- органи та заклади охорони здоров'я;
- центри з надання безоплатної правничої допомоги;
- суди, прокуратура;
- уповноважені органи з питань пробації.

До загальних служб підтримки постраждалих осіб належать заклади, які, зокрема, надають допомогу постраждалим особам:

- центри соціальних служб;
- центри надання соціальних послуг;
- притулки для дітей служб у справах дітей;

- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка);
- центри соціально-психологічної допомоги;
- територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
- інші надавачі соціальних послуг.

Ця інфраструктура охоплює мережу надавачів соціальних послуг та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб. Зокрема, до загальних служб віднесено центри соціальних служб та центри надання соціальних послуг, а до спеціалізованих – притулки, денні центри, кімнати кризового реагування, мобільні бригади та відповідні кол-центри. Наявність цього блоку суб'єктів демонструє, що профілактика у законі мислиться також як раннє виявлення, перенаправлення та підтримка, які знижують ризики повторюваності насильства та його ескалації.

Також розділ III Закону визначає завдання та інструменти превенції: від визначення стану і причин поширення насильства до формування нетерпимості та заохочення активної участі членів суспільства (особливо чоловіків і хлопців) у запобіганні.

Як «операційні» заходи профілактики прямо названо: збір статистичних даних, організацію галузевих / міжгалузевих досліджень, інформаційні кампанії, освітні програми в закладах освіти, залучення медіа, а також тренінги для фахівців, правоохоронців і суддів.

На регіональному рівні акцент зроблено на програмному та координаційному управлінні: розроблення і виконання регіональних програм, координація суб'єктів, підготовка фахівців і інформаційно-просвітницька діяльність.

Отже, законодавча конструкція профілактики домашнього насильства в Україні є багаторівневою та міжсекторальною: вона поєднує політико-управлінський рівень (центральні та місцеві органи влади), секторні інституції (поліція, освіта, охорона здоров'я, правнича допомога, суд / прокуратура,

пробація), мережу служб підтримки, а також обов'язковий компонент суспільної участі (громадяни та інші особи, які мають обов'язок повідомляти). Така модель, за задумом законодавця, підвищує ефективність превенції через поєднання інформаційно-освітніх, організаційно-координаційних, дослідницьких і ранньо-виявлювальних механізмів, що зменшують імовірність ескалації та повторюваності домашнього насильства.

На основі аналізу закону сформовано узагальнену таблицю компонентів профілактики, основних виконавців, шляхи реалізації, які регламентовані відповідними нормами, основний зміст відображено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Компоненти профілактики, шляхи реалізації та виконавці

Компонент профілактики	Виконавці	Реалізація	Норма
Нормативно-ціннісний <i>Завдання:</i> Формування нетерпимості до НІП; подолання дискримінаційних стереотипів	Органи влади / ОМС; організації; громадяни	Система заходів запобігання, зорієнтована на зміну установок/норм	ч. 1 п. 5 стст. 1, 18
Аналітико-доказовий <i>Завдання:</i> Виявлення стану/причин; доказовість політик	Суб'єкти системи	Статистика; дослідження	ст. 18; пп. 1 – 2 ч. 1 ст. 19
Інформаційно-комунікаційний <i>Завдання:</i> Поінформованість населення; мотивація до повідомлення	Суб'єкти системи; медіа	Кампанії; просвітництво через медіа	пп. 3, 5 ст. 18; ч. 1 ст. 19
Освітньо-професійний <i>Завдання:</i> Освітня профілактика та кадрова спроможність	Освітні органи / заклади; медіа	Освітні програми; підготовка кадрів; тренінги	ст. 11; пп. 4, 6 ч. 1 ст. 19
Раннє виявлення/маршрутизація <i>Завдання:</i> Запобігання ескалації та повторюваності через раннє реагування	Громадяни; освіта; поліція; місцеві органи	Обов'язок повідомлення; прийом заяв; реагування/скеруван ня	ч. 3 стст. 19, 10; п. 2 ч. 2 ст. 11
Координаційно-мережевий <i>Завдання:</i> Узгодженість і безперервність дій суб'єктів	Спеціалізовані органи; усі суб'єкти	Взаємне інформування; узгодження реагування; програми; моніторинг	ст. 15; п. 2 ч. 2 ст. 5

Антирецидивний Завдання: Недопущення повторів; корекція поведінки кривдника	Спецуповнова жені органи; усі суб'єкти	Приписи; профоблік; програми для кривдників; реєстр	стст. 16, 24, 27, 28
--	--	---	----------------------------

При цьому, провідними суб'єктами проведення профілактики домашнього насильства є відповідні спеціальні заклади, що підпорядковуються державі. Такі заклади мають назву Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, що створені для надання соціальних послуг особам, які знаходяться у скрутних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги. Застосування ж спеціальних заходів, передбачених Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», метою яких є профілактика та попередження насильницької поведінки, передбачають зверненнями жертв домашнього насильства до компетентних органів із заявою про вчинення проти неї протиправних дій.

До передбачених законодавством спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї належать: офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї; взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили сімейне насильство; захисний припис; стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї. Загалом будь-які спеціальні попереджувальні заходи та заходи юридичної відповідальності за вчинення домашнього насильства мають бути передусім спрямовані на забезпечення безпеки особи, що постраждала, захист її прав та законних інтересів, підвищенні якості її життя [69; 143; 207].

У науковій літературі (О. Бандурка, І. Бандурка, Л. Войтова, Т. Журавель, О. Кочемировська, Н. Мілорадова, Г. Мустафаєв, О. Федоренко та інші) діяльність, спрямована на подолання проблеми домашнього насильства, визначається як багатокomпонентна система заходів, що охоплює такі ключові напрями:

- профілактичні інтервенції, орієнтовані на запобігання проявам насильства;

- цільову роботу із сім'ями та окремими групами підвищеного ризику, у яких поєднання макро- та мікрорівневих чинників формує або потенційно може сформувати умови для жорстокої / агресивної поведінки;
- надання комплексної підтримки й допомоги постраждалим, свідкам насильства та особам, які перебувають у ситуаціях підвищеної вразливості або ризику віктимізації;
- корекційно-реабілітаційну роботу з кривдниками, спрямовану на зниження ймовірності повторного насильства та зміну дисфункційних моделей поведінки;
- міжвідомчу та міжсекторальну координацію суб'єктів реагування, що забезпечує узгодженість, оперативність і результативність заходів у відповідь на факти домашнього насильства [29; 68; 110].

Первинна профілактика домашнього насильства означає запобігання першим випадкам віктимізації та вчинення психологічного та фізичного насильства між інтимними партнерами різної та однієї статі у стосунках або шлюбних стосунках. На відміну від вторинної та третинної профілактичних заходів, спрямованих на людей протягом усього життя, первинна профілактика часто спрямована на дітей, оскільки її метою є запобігання (а не зменшення негативного впливу) дезадаптивних траєкторій розвитку. Одна з проблем в обговоренні профілактичних утручань полягає в тому, що наявні концептуальні рамки неадекватні для охоплення складності роботи та подолання розриву між дослідженнями та практикою. Дотепер увага в науці про запобігання домашньому насильству зосереджувалася на розробці та оцінці таких програм, зокрема шкільні навчальні програми профілактики [210].

Щодо реалізації нормативно ціннісного, інформаційно-комунікаційного та освітньо-професійного компоненту профілактики домашнього насильства, виконавцями якого відповідно до закону є органи влади / ОМС; організації; громадяни, освітні заклади. Основним завданням є просвітницька робота з населенням, спрямована на викорінення стигматизації щодо проблеми домашнього насильства, підвищення інформованості щодо видів насильства та

шляхів отримання допомоги, а також викорінення стереотипів щодо кривдників та жертв.

Профілактика домашнього насильства в системі освіти України нормативно визначається як системна превентивна діяльність, що реалізується в межах освітнього процесу та міжвідомчої взаємодії суб'єктів запобігання і протидії насильству. Закон України №2229-VIII закріплює, що запобігання домашньому насильству охоплює заходи з підвищення обізнаності, формування нетерпимості до насильницьких моделей поведінки, а також протидії дискримінаційним уявленням про соціальні ролі жінок і чоловіків. В освітньому секторі це набуває форми поєднання первинної профілактики (освітньо-виховні інтервенції, формування життєвих навичок) і вторинної профілактики (раннє виявлення ризиків / випадків та їхня маршрутизація до системи реагування), що деталізується підзаконними процедурами взаємодії.

Узагальнюючи викладене, профілактика в освіті реалізується через три взаємопов'язані напрями:

1. Включення тематики до навчального та виховного процесу. Йдеться про включення тематики ненасильницької взаємодії, прав людини, безпеки, поваги до меж, запобігання насильству та звернення по допомогу у навчально-виховну роботу, а також про проведення інформаційно-освітніх заходів. Як інструментальну основу широко застосовують методичні матеріали й рекомендації МОН України (зокрема, методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству) та посібники для закладів освіти щодо попередження насильства й цькування як компонента безпечного освітнього середовища.

2. Психолого-педагогічний напрям включає роботу психологічної служби й соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти, спрямований на розвиток емоційної регуляції, навичок розв'язання конфліктів, подолання віктимізації, а також на підтримку дітей, які перебувають у ситуації ризику або вже зазнали насильства. У методичних документах МОН України ця логіка розглядається як важлива частина системи попередження насильства в освітніх установах [65].

3. Відповідно до урядового Порядку взаємодії (постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2015 року № 658), для освітніх закладів установлюється протокол міжвідомчої комунікації: у разі виявлення фактів насильства щодо дитини або отримання повідомлення, заклад освіти має діяти в межах визначеного алгоритму та взаємодіяти з профільними суб'єктами реагування [96].

Водночас необхідно врахувати, що базові напрями профілактики в освітньому середовищі є спільними, проте їх зміст і організація мають вікову та інституційну диференціацію [79].

Зокрема, на рівні закладів початкової та базової середньої освіти домінує поєднання освітнього та соціально-психологічного компонентів: тематичні уроки / класні години, тренінги з ненасильницького спілкування, профілактика конфліктів, формування навичок звернення за допомогою. Практично значущим є закріплення у закладах освіти механізмів безпечного повідомлення (довіра до дорослих, знання контактів служб підтримки) та участь психологічної служби у роботі з дітьми, які демонструють ознаки дистресу або повідомляють про насильство. Рамку для управлінських і просвітницьких заходів у школі надають профільні методичні матеріали МОН України.

На рівні профільної середньої освіти, а саме випускних класів, зростає значущість тематики здорових стосунків, конфліктології, гендерної чутливості, цифрової безпеки, а також правових наслідків насильства. У практиці закладів поширені комплексні тематичні цикли (дискусії, інтерактивні лекції, тренінги), орієнтовані на підліткові взаємини та ризики насильства / контролю.

У межах професійної, професійно-технічної та фахової передвищої освіти профілактика часто організовується як поєднання виховної роботи, консультування та інституційних процедур реагування, з урахуванням того, що значна частка здобувачів є повнолітніми. На рівні організації важливою є визначеність відповідальних осіб / підрозділів, які координують профілактичні заходи та маршрутизацію випадків у взаємодії з іншими суб'єктами, що узгоджується з урядовими процедурами взаємодії.

На рівні закладів вищої освіти, окрім освітніх і просвітницьких інтервенцій, актуальними є внутрішні політики безпечного середовища, доступність психологічної допомоги, навчальні модулі з попередження насильства та дискримінації, а також інформування про канали допомоги й алгоритми звернення. Їхній контекст дає змогу ширше застосовувати лекційні курси, тренінги для персоналу і здобувачів вищої освіти, різні ініціативи та партнерство з громадським сектором.

Також проводиться Всеукраїнська міжнародна кампанія «16 днів проти насильства» (щорічно упродовж 25 листопада – 10 грудня). У цей період МОН офіційно рекомендує закладам освіти проводити інформаційно-освітні заходи, зокрема тематичні уроки / заняття, спрямовані на увагу до проблем насильства в сім'ї та захист прав дитини. Також здійснюється інформування учасників освітнього процесу про доступні канали допомоги (гарячі лінії / кол-центри) як елемента підвищення обізнаності та готовності до звернення, зокрема урядова лінія 1547 та спеціалізовані лінії підтримки.

Щодо етапу надання комплексної підтримки й допомоги постраждалим, свідкам насильства та особам, які перебувають у ситуаціях підвищеної вразливості або ризику віктимізації на державному рівні функціонують різноманітні канали. За даними Мінсоцполітики, станом на травень 2025 року в Україні функціонувало 1 132 спеціалізовані служби підтримки, зокрема: притулки (59), денні центри соціально-психологічної допомоги (109), кризові кімнати (108), мобільні бригади соціально-психологічної допомоги (718), служби первинного соціально-психологічного консультування (117), кол-центри / гарячі лінії (12) тощо. Мінсоцполітики окремо підкреслює, що спеціалізована допомога може надаватися через притулки, денні центри, кризові кімнати, консультативні служби, а також через мобільні бригади [46;52].

У системі соціальних послуг, за інформацією Мінсоцполітики, працює понад 500 мобільних груп із протидії домашньому насильству; також зазначено, що в межах партнерства з UNFPA (агентство Організації Об'єднаних Націй із питань сексуального та репродуктивного здоров'я) було відкрито або підтримано

80 мобільних бригад; сервіс отримав понад 37 000 звернень. Проєкт UNFPA «Міста і громади, вільні від домашнього насильства» (реалізується з 2020 року) спрямований на розбудову місцевих систем реагування, підтримує створення спеціалізованих служб, міжвідомчу взаємодію та заходи підвищення обізнаності; проєкт реалізується у 53 містах і громадах-партнерах. У публічній комунікації Мінсоцполітики також фіксує, що в межах проєкту у низці громад функціонують денні центри, кризові кімнати, притулки, мобільні бригади та служби первинного консультування (як пакет комплексних сервісів) [105].

Центри допомоги врятованим (урядові установи у партнерстві з UNFPA) орієнтовані на людей, які виїхали із зон бойових дій / тимчасово окупованих територій, і надають комплексну соціально-психологічну підтримку в одному місці. Серед послуг: первинне психологічне консультування, соціальні консультації, консультації юристів системи безоплатної правової допомоги; у разі виявлення насильства – спеціалізоване консультування та ведення випадку (case management) із маршрутизацією до медицини, притулку, правничої допомоги тощо [134].

Правнича допомога постраждалим і свідкам (державна система безоплатної правничої допомоги забезпечує постраждалим від домашнього насильства доступ до безоплатної вторинної правничої допомоги, включно з представництвом у суді (за наявності документального підтвердження статусу). Важливо для вашого запиту про свідків: дитина визнається постраждалою, якщо насильство вчинено щодо неї або якщо вона є свідком, і має право на всі види правничих послуг системи [142].

Спеціалізовані моделі підтримки дітей-постраждалих / свідків (Barnahus). Модель «Барнахус» в Україні концептуалізується як центр(и) захисту та соціально-психологічної підтримки дітей у процесі правосуддя (зокрема для дітей, які постраждали або стали свідками насильства), із описом стандартів якості та процедур упровадження. Це фактично «програма комплексного супроводу» дитини на стику психологічної допомоги та правосуддя [34].

Поліцейські спеціалізовані групи реагування (зв'язок «реагування → перенаправлення до допомоги»). Прикладом спеціалізованого підходу реагування є: мобільні групи «Поліна», які формуються на базі превенції (ювенальна превенція, дільничні), із можливістю залучення інших служб залежно від обставин. (слід звернути увагу, що це не «соціальна програма» у вузькому сенсі, але в логіці комплексної допомоги критично важливий механізм первинного реагування та перенаправлення) [19].

На теперішній час реагування на домашнє насильство зосереджувалося переважно на втручанні після того, як проблему вже було виявлено та шкода була завдана. Водночас з'являються нові стратегії запобігання домашньому насильству, а профілактичні підходи зі сфери охорони здоров'я можуть слугувати моделями для їх подальшого розвитку.

У науковому доробку Д.А. Вулф та П.Г. Джаффе описано дві такі моделі протидії домашньому насильству. Перша модель включає кампанії громадського здоров'я, які виявляють та усувають основні причини проблеми. Хоча визначити основні причини домашнього насильства складно – експерти не дійшли згоди щодо причинно-наслідкового зв'язку, тому існує кілька різних теорій, які мають деякі спільні ознаки і можуть слугувати основою для стратегій запобігання. Друга модель – це модель громадського здоров'я, яку можна використати для визначення можливостей запобігання домашньому насильству на всьому спектрі потенційної шкоди

- первинна профілактика для зменшення частоти виникнення проблеми до її виникнення;
- вторинна профілактика для зменшення поширеності після ранніх ознак проблеми;
- третинна профілактика для втручання, коли проблема вже чітко очевидна та завдає шкоди.

Прикладами первинної профілактики є шкільні програми, які навчають учнів домашньому насильству та альтернативним навичкам вирішення конфліктів, а також кампанії з громадянської освіти для підвищення обізнаності

про шкоду домашнього насильства та про послуги, доступні жертвам. Програми вторинної профілактики можуть включати відвідування сімей із високим рівнем ризику вдома та програми на рівні громади щодо насильства у стосунках для підлітків, направлених через служби захисту дітей. Третинна профілактика включає численні цільові програми втручання, які вже існують. Попередні оцінки наявних програм профілактики є перспективними, однак їхні результати залишаються проміжними, а самі заходи – незначними, локальними та розпорошеними по всій території США і Канади. Потрібна широка, комплексна стратегія профілактики, яка підкріплюється ґрунтовними дослідженнями та оцінкою, отримує належну громадську підтримку та базується на політиці нульової толерантності до домашнього насильства [220].

Узагальнюючи наведений матеріал, можна зробити висновок, що сучасна інформаційна база переконливо підтримує перехід від односторонніх (індивідуалізованих) пояснень насильства з боку інтимного партнера до системно-розвиткової, діадної та динамічної моделі. Емпіричні результати, представлені у проаналізованих працях, демонструють:

- переважну взаємність насильства з боку інтимного партнера у значній частині підліткових і молодіжних стосунків;
- інтерактивний, діадний характер агресії, за якого ризик і перебіг насильства визначаються не лише індивідуальними рисами, а й поточними характеристиками партнера та якості взаємодії в конкретній парі;
- прогностичність насильства з боку інтимного партнера для обох статей на основі психологічних конструктів;
- потенційну ефективність профілактичних програм, зокрема у групах підвищеного ризику;
- переваги ранніх превентивних утручань, здатних впливати на ширші сімейні та одноліткові фактори ризику й, відповідно, покращувати як індивідуальне, так і діадне функціонування в довгостроковій перспективі.

Відтак, профілактика насильства має бути концептуально зорієнтована не стільки на «кривдника» або «жертву» як ізольовані категорії, скільки на динаміку

взаємодії, механізми ескалації конфлікту, саморегуляцію та навички конструктивного розв'язання проблем у парі.

У межах цієї перспективи важливим є висновок про те, що поведінкові зміни одного партнера можуть модифікувати діадну динаміку та сприяти зниженню насильства іншого, що не є ототожненням із «покладанням провини» на постраждалу сторону. Натомість підкреслюється агентність і можливість впливу на взаємодію (за умови безпеки), а також необхідність визначення, для яких типів стосунків і за яких умов такі зміни є реалістичними й ефективними. Логіка діадних впливів також узгоджується з тезою про континуум агресії у романтичних стосунках (включно з «грайливою» агресією): навіть якщо певні форми не маркуються партнерами як проблемні, їхня сталість може сигналізувати дефіцити навичок конструктивного врегулювання конфліктів та ризик подальшої ескалації.

Практичні імплікації цього підходу полягають у необхідності розробки комплексних, багаторівневих програм, що охоплюють не лише фізичне, а й психологічне насильство, а також пов'язані форми агресії (сексуальну, переслідування, кіберагресію), з огляду на їхню співіснування та спільні фактори ризику. Особливого значення набувають:

- рання універсальна профілактика (на кшталт підходів, орієнтованих на 11 – 14 років) у поєднанні з адресними компонентами для груп ризику;
- урахування впливу однолітків, сімейного контексту, вживання алкоголю та інших наркотичних речовин та кумуляції ризикованої поведінки; культурна чутливість, адаптація до типів громад і гнучкість щодо суспільних змін (гендерні ролі, цифрові комунікації тощо).

Програми, побудовані на односторонній моделі профілактики домашнього насильства, мають високий ризик низької ефективності та опору з боку учасників, тоді як наступне покоління профілактичних і терапевтичних стратегій має спиратися на емпірично вивірену динамічну системно-розвиткову парадигму з належною, але не редукціоністською гендерною чутливістю [188].

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» надано визначення кривдника. Кривдник – особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі. Відповідно, особа за рішенням суду може бути спрямована на проходження програми для кривдників, зокрема відповідно до статті 39-1 КУпАП «направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі». Вона прямо передбачає, що суд під час вирішення питання про накладення адміністративного стягнення має право одночасно вирішити питання про направлення особи на проходження програми для кривдників. Також обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, передбачені статтею 91-1 КУпАП.

В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням із підстав, передбачених КУпАП, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;
- 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
- 5) направлення для проходження програми для кривдників.

2. Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку [56].

Суд може застосувати до особи один або кілька обмежувальних заходів, серед яких прямо названо «направлення для проходження програми для кривдників» (пункт 5 частина 1 стаття 91-1 КУпАП).

Відповідно до наказу Мінсоцполітики від 01.10.2018 № 1434 «Про затвердження Типової програми для кривдників» передбачено комплекс заходів за результатами оцінки ризиків, спрямованих на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до власних вчинків та їхніх наслідків, до виконання батьківських обов'язків, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків [101].

Кривдника може бути направлено на проходження типової програми на строк від 3 місяців до 1 року – у випадках, передбачених законодавством. Також передбачено добровільну участь кривдника за власною ініціативою у проходженні цієї програми. Програма має встановлену мінімальну періодичність занять – не рідше одного разу на тиждень (як процедурний стандарт реалізації).

Форми роботи та тривалість типової програми визначено такими етапами:

- діагностування – тривалість: 6 сесій по 1 год або 3 сесії по 2 год; до проведення діагностики залучаються лікарі-психіатри / лікарі-наркологи (за згодою);
- вторинна діагностика за результатами проходження цієї типової програми : 2 сесії по 1 год або 1 сесія тривалістю 2 год;
- індивідуальна робота – тривалість: 19 сесій по 1 год (максимум 2 год на тиждень); до індивідуальної роботи входять мотиваційні бесіди – 2 сесії тривалістю по 1 год;
- групова робота – загальна тривалість: 18 сесій по 1 год 30 хв (максимум 3 год на тиждень) із перервою між сесіями – 10 хв; за відсутності можливості

проводити довготривалі заняття кожна сесія може проводитися під час окремої зустрічі;

- змішаний варіант роботи – 1 сесія індивідуальної роботи тривалістю 1 год та 1 сесія групової роботи тривалістю 1,5 год (максимум 2,5 год на тиждень);
- тривалість індивідуального заняття для кривдника – 1 година.

Хоча втручання для осіб, які вчиняють насильство, не дуже уніфіковані, стандарти догляду за жертвами насильства у Сполучених Штатах Америки розвиваються з 1990-х років. Зокрема, більшість штатів вважають правопорушника єдиним відповідальним за злочин, і тому він несе відповідальність. Більшість рекомендацій також вимагають навчання фасилітаторів груп та досвіду роботи з жертвами домашнього насильства, хоча професійні ступені та ліцензування, як правило, не потрібні. Рекомендована тривалість втручання коливається від 12 до 52 тижнів. Нарешті, модель групового втручання є форматом вибору у 90 %, а індивідуальна та парна терапія вважається недоречною у більшості чинних стандартів. Здебільшого, державні стандарти були розроблені незалежно від емпіричних досліджень [146;214].

Незважаючи на заяви про те, що арешт з подальшим лікуванням за рішенням суду пропонує «велику надію та потенціал для розриву руйнівного циклу насильства», існує мало емпіричних доказів того, що лікування є ефективним у зменшенні рецидивів сімейного насильства до будь-якої суттєвої зміни. У своєму огляді попередніх досліджень програм лікування подружнього насильства Розенфельд дійшов висновку, що чоловіки, яких заарештували та завершили лікування, мають лише трохи нижчий рівень рецидивізму, ніж чоловіки, яких заарештували, але відмовляються від лікування, припиняють лікування або залишаються без лікування. Деякі навіть стверджували, що програми лікування можуть наражати жінок на підвищений ризик домашнього насильства, сприяючи хибному почуттю безпеки серед постраждалих жінок, чий чоловіки звернулися за лікуванням [177].

Протягом останнього десятиліття групою дослідників проведено сплановані дослідження, здатні пролити світло на питання щодо ефективності

лікування кривдників. Зараз є незначна кількість методологічно ретельних досліджень ефективності сучасних програм, але вона постійно зростає. Оскільки сучасна реакція громади на побиття є поєднанням правових санкцій та реабілітації, метою цього метааналізу є вивчення ефекту терапевтичного втручання, понад ефект правового втручання.

Дослідження ефективності програм лікування кривдників (зокрема, осіб, які вчинили домашнє або сексуальне насильство) демонструють ріні результати для короткострокових та довгострокових підходів. Основна різниця полягає в глибині поведінкових змін та рівні повторного вчинення злочинів (рецидивів). У ході емпіричного дослідження науковці дійшли до висновку, що спостерігається мінімальне зниження рівня рецидиву між тими, хто завершив лікування (36 %), та чоловіками, які отримували лише втручання правової системи (39 %). Хоча не проводили метааналізу, проте вони розраховували середні розміри ефекту з п'яти досліджень. На основі цих середніх значень було оцінено розмір ефекту лікування приблизно як $h = 0,41$ (менше 0,50 вважається «малим»), але водночас, дійшли висновку, що «існують досить послідовні докази того, що лікування працює, і що ефект лікування є суттєвим» [159].

Щоб допомогти прояснити деякі з цих суперечливих висновків Дж. К. Бебкок, К. Е. Грін, К. Робі провели формальний метааналіз, включаючи більш методологічно ретельні дослідження та нові висновки нещодавно завершених експериментів. Поточне дослідження є першим опублікованим на сьогодні формальним метааналізом досліджень результатів лікування кривдників. Вчені спробували покращити попередні дослідження: включили до свого огляду дослідження, які використовували неконтрольовані методи дослідження. Рівень впевненості в тому, що будь-яка зміна в поведінці кривдників дійсно була зумовлена лікуванням, був підірваний, оскільки наявність контрольної групи не виключала сторонніх причин. Дослідження виключають оцінку ефекту внаслідок лікування, оскільки вони змішуються з впливом правової системи, тобто з наслідками викриття. Таким чином, у попередніх дослідженнях використовувалися лише ті, які мали певний тип

контрольної групи (наприклад, ті, хто припинив лікування, інший тип нееквівалентної контрольної групи, або ті, хто був випадковим чином розподілений на групу без лікування). Також у попередніх дослідженнях Л.К. Гамбергер, та Дж.Е. Гастінгс повідомлялося про розмір ефекту від поводження з кривдниками, однак ця статистика не враховує розмір вибірки та частіше використовується в аналізі ефективності [175; 196; 216].

Лише кілька методів втручання пройшли ретельну емпіричну перевірку, до них належать: просвітницькі заходи, когнітивно-поведінкові чоловічі групи, управління гнівом (форма когнітивно-поведінкової групової терапії) та парна терапія.

Найпоширенішим типом роботи з кривдниками є феміністичний психоосвітній підхід. Це втручання, започатковане програмою Duluth Domestic Abuse Intervention Project у Міннесоті. Згідно з цією моделлю, основною причиною домашнього насильства є патріархальна ідеологія та неявне чи явне суспільне схвалення використання чоловіками влади та контролю над жінками. Ця програма розроблена з точки зору соціальної роботи, а фасилітатори групи проводять вправи з підвищення свідомості, щоб оскаржити уявне право чоловіка контролювати або домінувати над своїм партнером [192].

Ще у 1980-х роках у Дулуті, штат Міннесота Сполучених Штатів Америки, групою дослідників Еллен Пенс та Майкл Пайп було розроблено «Колесо влади та контролю», яке ілюструє, що насильство є частиною моделі поведінки, включаючи залякування, чоловічі привілеї, ізоляцію, емоційне та економічне насильство, а не поодинокі випадки насильства чи циклічні вибухи стримуваного гніву чи болісних почуттів [182]. «Колесо влади та контролю» включає такі блоки:

- 1) застосування примусу та погроз: висунення та/або реалізація погроз завдати шкоди; погрози піти, вчинити самогубство або повідомити соціальні служби; примушування відмовитися від заяви / обвинувачень; примушування до вчинення незаконних дій;

2) залякування: навіювання страху поглядами, діями, жестами; нищення / розбивання речей; псування майна; жорстоке поводження з домашніми тваринами; демонстрація зброї;

3) емоційне насильство: приниження; формування почуття меншовартості; образи, навішування ярликів; навіювання думки, що вона «божеволіє»; психологічні маніпуляції; приниження та осоромлення; нав'язування почуття провини;

4) ізоляція: контроль того, що вона робить, із ким бачиться і спілкується, що читає, куди ходить; обмеження соціальних контактів і залученості поза домом; використання ревностів як «виправдання» своїх дій;

5) мінімізація, заперечення та перекладання провини: знецінення насильства й ігнорування її занепокоєнь; твердження, що насильства «не було»; перекладання відповідальності за насильницьку поведінку; звинувачення потерпілої у тому, що вона сама це «спричинила»;

6) використання дітей: формування почуття провини щодо дітей; використання дітей для передачі повідомлень; використання побачень / контактів із дітьми для переслідування; погрози відібрати дітей;

7) використання чоловічих привілеїв: ставлення до жінок як до обслуговуючого персоналу; одноосібне ухвалення ключових рішень; позиціонування себе як «хазяїна дому»; нав'язування визначення «чоловічих» і «жіночих» ролей;

8) економічне насильство: перешкоджання працевлаштуванню або отриманню роботи; примушування просити гроші; встановлення «утримання» / видача коштів як засобу контролю; відбирання грошей; приховування інформації про сімейні доходи або позбавлення доступу до них.

Цілі програми полягають у тому, щоб допомогти чоловікам перейти від використання моделей поведінки, які призводять до авторитарних та деструктивних стосунків, до використання моделей поведінки на «Колесі рівності», які формують основу для сприятливих стосунків. Модель залишається беззаперечним методом профілактики для більшості громад. Фактично, штати

Айова та Флорида вимагають, щоб програми втручання у боротьбу з насильством дотримувалися загальних принципів моделі, щоб отримати державну сертифікацію.

3.2. Рекомендації щодо превентивних заходів у роботі з кривдником та членами сім'ї

Вихідним положенням для формулювання рекомендацій є те, що чинне законодавство України закріплює спеціальні заходи протидії домашньому насильству та визначає коло суб'єктів, уповноважених на реагування, супровід і контроль (зокрема, органи Національної поліції України, служби у справах дітей, органи соціального захисту, заклади охорони здоров'я, уповноважені органи з питань пробації тощо). Нормативний каркас такої діяльності становить профільний Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який передбачає як захисні інструменти, так і корекційно-превентивні механізми, спрямовані на зміну насильницької поведінки кривдника.

Практична реалізація превентивних заходів суттєво залежить від відомчої та міжвідомчої координації, від порядку обміну інформацією, маршрутизації постраждалих, узгодження дій різних суб'єктів та визначення процедур супроводу. У цьому контексті важливим є підзаконне регулювання взаємодії суб'єктів, спрямоване на стандартизацію реагування й мінімізацію прогалин у захисті.

Наукове обґрунтування, належне нормативно-правове забезпечення та практична реалізація спеціально-кримінологічних й індивідуально-профілактичних заходів мають здійснюватися на засадах системного міждисциплінарного підходу, що передбачає координацію та інтеграцію діяльності всіх суб'єктів превенції. Застосування такої моделі є передумовою реального гарантування прав і свобод людини, своєчасної відповіді на нові

ризика та виклики, а також зниження рівня латентності домашнього насильства як складного соціально-правового феномена [126;127].

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 № 361-р має програмно-управлінський характер і спрямоване на операціоналізацію державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі шляхом затвердження плану невідкладних заходів. Документ конкретизує пріоритетні напрями діяльності держави, визначає відповідальних виконавців серед центральних органів виконавчої влади та інших суб'єктів, а також установлює строки реалізації заходів, що забезпечує підзвітність і керованість [94].

Змістовно план зорієнтований на посилення превентивної складової через удосконалення координації та міжвідомчої взаємодії, розвиток інституційної спроможності суб'єктів реагування, розширення доступності та стандартизацію послуг підтримки постраждалих, а також впровадження інформаційно-просвітницьких інструментів формування «нульової толерантності» до насильства. Окремий акцент зроблено на розвитку доказового підходу до управління політикою (збір і узагальнення даних, моніторинг, критерії оцінювання результативності), що має забезпечувати корекцію рішень на основі вимірюваних показників. Реалізація зазначених підходів має сприяти підвищенню якості й безперервності підтримки постраждалих осіб, мінімізації ризиків небажаних наслідків у процесі застосування відповідних процедур, а також загальному посиленню результативності механізмів захисту.

Зокрема, Типова програма для постраждалих осіб, затверджена наказом Мінсоцполітики від 13.10.2021 № 587, встановлює уніфікований підхід до надання психологічної допомоги постраждалим із метою подолання наслідків домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі й підвищення їхньої здатності до безпечного функціонування та відновлення. Важливо, що у 2025 р. акт було доповнено положеннями, спрямованими на підвищення безпеки, недопущення конфлікту інтересів, а також забезпечення доступності та інклюзивності проходження програми [101].

Типова програма прямо закріплює психотерапевтичне підґрунтя (зокрема когнітивно-поведінкові та групові підходи), а також принципи реалізації, орієнтовані на права людини, гендерну рівність і недискримінацію, із введенням вимоги безбар'єрності (у редакції змін 2025 року). Окремо врегульовано гарантії доступності комунікації: взаємодія має відбуватися зрозумілою постраждалій особі мовою (за потреби – через перекладача / довірену третю особу), а для осіб з інтелектуальними чи сенсорними порушеннями передбачено адаптації (жестова мова, шрифт Брайля, універсальний дизайн, розумне пристосування).

Акт містить важливий запобіжник: не допускається, щоб той самий фахівець одночасно реалізовував програму для постраждалої особи та програму для кривдника в межах одного й того самого випадку. Це рішення спрямоване на мінімізацію ризиків вторинної травматизації, упередженості та витоку чутливої інформації.

Типова програма вибудована як поетапний процес, що поєднує діагностику, мотивацію, індивідуальну й групову роботу та (за потреби) сімейне консультування з підсумковою оцінкою результатів. Вона містить шість взаємопов'язаних блоків: первинна діагностика; мотиваційний блок; індивідуальна робота; групові заняття; сімейне консультування; підсумкова діагностика.

У прикладному вимірі така конструкція забезпечує:

- травма-інформоване втручання через первинну оцінку стану та потреб;
- посилення суб'єктності постраждалої особи (мотивація, планування безпеки, ресурсування);
- опрацювання наслідків насильства і навичок саморегуляції / меж (індивідуальний та груповий формати);
- профілактику повторюваності через відновлення соціальної підтримки та формування безпечних моделей взаємодії (зокрема у сімейному контексті, якщо це не підвищує ризики).

Груповий блок структуровано як серія тематичних занять (із визначеними темами), що охоплюють просвітницьку роботу щодо насильства, наслідків

травматизації, відновлення меж і навичок безпечної взаємодії, а також відновлення ресурсів і підтримки.

З погляду державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству Типова програма виконує не лише реабілітаційну, а й превентивну функцію: знижує ймовірність повторної віктимізації шляхом підвищення поінформованості, формування навичок розпізнавання ризиків, зміцнення психологічної стійкості, а також упорядкування маршрутизації до допомоги. Нормативна стандартизація змісту і принципів реалізації водночас створює основу для єдиних мінімальних стандартів якості та подальшого моніторингу ефективності таких інтервенцій

Окреме значення має інституційне забезпечення обліку й аналітики випадків домашнього насильства, що створює підґрунтя для оцінки повторюваності, визначення ризикових профілів і планування ресурсів реагування. Нормативно це пов'язується з функціонуванням Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, який формує рамку для системного накопичення та використання даних.

Сучасна превенція має спиратися на ризик-орієнтований підхід, тобто на відбір інтенсивності та змісту втручань залежно від імовірності повторного насильства та тяжкості можливих наслідків. У сучасній практиці це підкріплюється встановленою процедурою оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, що використовується уповноваженими суб'єктами для ухвалення рішень щодо подальших заходів реагування та захисту.

Превентивні заходи у роботі з кривдником не можуть бути лише карально-обмежувальними інструментами. У правозастосуванні обґрунтовано виходити з того, що стабільне зниження повторюваності насильства досягається тоді, коли контроль (припис, обмеження, процесуальний нагляд) поєднується з корекційним компонентом (програма для кривдників, психосоціальна робота, зміна когнітивних установок і моделей поведінки). Такий підхід узгоджується з логікою профільного законодавства, яке поряд із заходами негайного захисту передбачає механізми впливу на поведінку кривдника, спрямовані на

недопущення рецидиву. Наукові дослідження українських учених також акцентують, що превенція має бути комплексною [117].

У практичній площині першочерговим є формування алгоритму раннього виявлення ризику та його безперервного перегляду упродовж провадження. Оцінка ризиків повинна застосовуватися не як формальна процедура, а як процесуальний і управлінський інструмент, який визначає зміст та інтенсивність утручань. Це передбачає фіксацію релевантних індикаторів ризику, їх перевірку за наявними джерелами, документування результатів і обґрунтування вибраних заходів реагування. Ризик-орієнтованість дозволяє диференціювати державну реакцію: від мінімально достатніх обмежувальних заходів до посиленого контролю та комплексних утручань у разі високої імовірності повторного насильства або ескалації.

У межах превентивної роботи з кривдником доцільно виокремлювати три взаємопов'язані складові: правове припинення насильницької поведінки, контроль за дотриманням встановлених обмежень і корекційний вплив. Правове припинення насильства реалізується через застосування спеціальних заходів реагування, які покликані негайно знизити контактність і ризик повторного посягання. Контрольний компонент має охоплювати регулярну перевірку виконання приписів та інших обмежень, належну доказову фіксацію порушень і своєчасне реагування на їх виявлення у спосіб, сумісний із процесуальними гарантіями та принципом пропорційності. Корекційний компонент полягає у спрямуванні кривдника до програми (або комплексу заходів), що має на меті модифікацію насильницьких моделей поведінки, зниження рівня агресії, формування навичок ненасильницької комунікації та відповідальності за вчинене.

Змістовно корекційні заходи щодо кривдника у правовому механізмі доцільно розглядати як інструмент спеціальної превенції. Наукові публікації у фахових виданнях вказують на те, що ефективність реагування підвищується тоді, коли корекційні програми інтегруються у загальну систему протидії

домашньому насильству, а їхнє проходження поєднується з оцінкою ризиків та міжвідомчим супроводом.

Окремої уваги потребує забезпечення юридичної визначеності та процесуальної дисципліни при призначенні заходів, які впливають на права і свободи кривдника. У науково-практичному вимірі важливо, щоб рішення про інтенсивність превентивних заходів були мотивованими, спиралися на задокументовані фактори ризику, а також узгоджувалися з принципом необхідності й пропорційності. Водночас у випадках високого ризику повторного насильства пріоритет має надаватися запобіганню тяжчим наслідкам, що виправдовує більш жорсткі обмеження та більш інтенсивний супровід, за умови належної процесуальної форми та контролю законності.

Альтернативою психоосвітнім групам є модель когнітивно-поведінкової терапії. Когнітивно-поведінкові втручання для жертв насильства, розроблені переважно психологами, як правило, роблять насильство основним фокусом лікування. Оскільки насильство – це набута поведінка, ненасильницькій моделі поведінки можна навчитися відповідно до когнітивно-поведінкової моделі. Насильство продовжується, оскільки воно є функціональним для кривдника, зменшуючи фізичну напругу, досягаючи послуху жертви, тимчасово припиняючи дискомфортну ситуацію та надаючи кривднику відчуття влади та контролю. Визнаючи функціональні аспекти насильства, когнітивно-поведінковий терапевт вказує на переваги та недоліки насильства. Крім того, він використовує тренінги навичок (наприклад, комунікації, асертивності та соціальних навичок) та методи управління гнівом (наприклад, тайм-аути, тренінги релаксації та зміна негативних атрибутів) для підвищення обізнаності про альтернативи насильству.

Деякі групи когнітивно поведінкової терапії не є суто «когнітивними» чи «поведінковими», оскільки вони звертаються до емоційних компонентів насильства, таких як емпатія та ревності. Більшість сучасних когнітивно-поведінкових психотерапевтичних груп також зазвичай звертають увагу на ставлення та цінності кривдників щодо жінок та застосування насильства до

жінок. Відбувається аналіз наявних патріархальних установок, засвоєних та підкріплених аспектів насильства.

Обґрунтуванням використання групової терапії є те, що кривдники вчаться протистояти запереченню один одного та звинуваченню жертви. Таким чином, досі не було проведено контрольованих емпіричних досліджень, що перевіряли б індивідуальні терапевтичні підходи для кривдників. Через занепокоєння щодо ефективності групових втручань лише для чоловіків, деякі фахівці у сфері домашнього насильства досліджують альтернативи психоосвітньому груповому підходу, тестуючи спільні групи. Прихильники парних груп стверджують, що включення дружини до групових терапевтичних інтервенцій може змінити тон чоловічої групи, зробивши рольові ігри більш реалістичними та зменшивши «жіночі нападки». Це також може надати дружині можливості, дозволяючи їй «стати свідком того, як авторитетні фігури протистоять образливому та гнітючому характеру насильства з боку подружжя», а також бути взірцем для її конструктивних способів вирішення конфліктів. Однак більшість встановлюють стандарти, рекомендації або мандати, які перешкоджають або забороняють фінансування будь-якої програми, що пропонує консультування для пар або сім'ї як основний метод втручання, оскільки розкриття інформації жінкою у присутності її партнера може призвести до подальшої помсти або натякати на те, що вона принаймні частково винна у своїй віктимізації [149].

Наприклад, у контексті вдосконалення адміністративно-правових механізмів протидії домашньому насильству в Україні, доцільним є врахування позитивного досвіду Республіки Польща щодо впровадження процедури так званих «Блакитних карток». Зазначений інструмент має чітке нормативне підґрунтя: він визначений у польському законодавстві про протидію домашньому насильству та деталізований у підзаконному акті – постанові Ради Міністрів, яка регламентує порядок застосування «Блакитних карток» і затверджує їхні уніфіковані форми.

Процедура «Блакитних карток» (Blue Cards) є інституційно оформленим механізмом реагування на випадки домашнього насильства, який на сьогодні

асоціюється передусім із правозастосовною практикою Республіки Польща [164]. Нормативну основу процедури становлять положення польського законодавства у сфері протидії домашньому насильству, а також підзаконні акти, що регламентують порядок її застосування та уніфіковані форми документування («А», «В», «С», «D»). За своїм змістом цей механізм поєднує елементи раннього виявлення, міжвідомчої координації, планування індивідуальної допомоги та системного документування, спрямованого на запобігання повторюваності насильства.

Ключовою відмінністю «Блакитних карток» є орієнтація на інтерактивну (міжсекторальну) модель реагування: процедура передбачає тісну співпрацю служб, відповідальних за протидію домашньому насильству, шляхом розроблення та реалізації індивідуального плану допомоги для сім'ї / постраждалої особи, що має превентивну спрямованість і покликана мінімізувати ризик повторних випадків насильства.

Інституційно право ініціювати та проводити процедуру надано низці уповноважених суб'єктів, серед яких ключову роль відіграють поліція, органи / установи освіти, заклади охорони здоров'я, органи соціального захисту та міські комісії з питань розв'язання проблем, пов'язаних із алкоголем. Залучення останніх відображає системний підхід до факторів ризику, зокрема залежності, як чинника ескалації агресії у сімейному середовищі.

Процедура має двоетапну організацію, в межах якої документування виступає не формальністю, а інструментом узгодженої допомоги та контролю.

Перший етап розпочинається з моменту виявлення факту домашнього насильства уповноваженою службою і супроводжується оформленням формуляра «А», який містить відомості про обставини події: дані постраждалої особи та ймовірного кривдника, опис форм насильства, місце та тривалість подій, наявність свідків тощо. Після заповнення «А» постраждалій особі надається формуляр «В» — інформаційний документ (лист-інструкція), що містить орієнтири подальших дій та контакти органів / установ / організацій, куди вона може звернутися за допомогою.

Паралельно на працівників, залучених служб (поліції, соціальних, медичних працівників і персоналу освіти), покладаються обов'язки, які відображають логіку первинного захисту та кризового реагування: надання необхідної допомоги (включно з першою), забезпечення доступу до медичних послуг за потреби, вжиття заходів для захисту життя, здоров'я та майна, а також проведення комунікації з кривдником (зокрема з попередженням про можливі правові наслідки насильства). За наявності ризиків постраждалій особі може бути забезпечено доступ до притулку / цілодобової установи допомоги, у тому числі спеціалізованого центру підтримки [167; 221; 222].

Другий етап пов'язаний із запровадженням міждисциплінарного супроводу. Відповідно до польських процедур створюється міждисциплінарна команда або робоча група, яка забезпечує подальшу оцінку ситуації, планування заходів та нагляд за виконанням індивідуального плану. До складу таких команд, як правило, входять представники соціального захисту, комісій із питань алкоголю, поліції, освіти, охорони здоров'я, громадських організацій, працівники пробації; у певних випадках долучаються прокурори або інші спеціалісти.

У межах цього етапу заповнюються:

- формуляр «С» – щодо постраждалої особи (оцінка ситуації та розроблення індивідуального плану допомоги / захисту на випадок подальшого насильства);
- формуляр «D» – щодо кривдника (діагностика сімейної ситуації, попередження про відповідальність, обґрунтування необхідності участі у корекційно-навчальних програмах).

Функція робочої групи полягає не лише у розробленні плану, а і в практичній реалізації. У прикладному вимірі це може включати: скерування постраждалої особи до спеціалізованого центру підтримки; застосування заходів ізоляції кривдника в ситуаціях високого ризику; рекомендації щодо лікування у разі алкогольної / наркотичної залежності; направлення кривдника на психіатричну консультацію (за показаннями); організацію медичного огляду та допомоги постраждалій особі. Такий набір заходів демонструє превентивну

логіку: зменшення ризику рецидиву через одночасний вплив на безпеку, здоров'я, залежності та поведінкові патерни.

Завершення «Блакитних карток» відбувається, коли насильство припиняється і заходи індивідуального плану реалізовані, або міждисциплінарна команда / робоча група визнає подальше застосування заходів недоцільним. Якщо ж насильство триває, матеріали можуть бути передані до прокуратури для ініціювання кримінально-правових механізмів реагування.

У цьому контексті «Блакитні картки» виконують подвійну функцію: з одного боку, вони є профілактичним інструментом, який може застосовуватися поза кримінальним провадженням на ранніх стадіях; з іншого – виступають системою фіксації фактів домашнього насильства, що створює доказову основу для подальшої кримінальної відповідальності у випадках ескалації або повторюваності насильства. Відповідно, процедура слугує механізмом «містка» між соціальною допомогою та правосуддям: вона дозволяє починати з превенції, але водночас забезпечує документування для більш жорстких правових реакцій у разі неефективності профілактичних заходів.

Аналіз польського досвіду сприяв появі проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо вдосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству» (№ 6074, дата реєстрації 20.09.2021). Зокрема у законопроєкті пропонується внести зміни до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а саме доповнити статтю 24 Закону та додати нову статтю 28.

Автори вказаного документа зазначають, що він спрямований на вдосконалення механізму запобігання та протидію домашньому насильству, передбачає серед спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству профілактичну роботу в сім'ї за допомогою проведення процедури «Блакитні картки» та залучення до такої профілактичної роботи уповноважених підрозділів органів Національної поліції України [107].

У науковій публікації, присвяченій аналізу актуальних напрямів удосконалення адміністративно-правових заходів протидії домашньому насильству на основі зарубіжного досвіду Р.А. Сербін зазначає, що подібний досвід є корисним у межах здійснення профілактичних робіт із особою, яка вчинила домашнє насильство в сім'ї, який здійснюється у відповідності до Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України, затвердженим наказом МВС України від 25 лютого 2019 року № 124 [81;112].

Досвід США у сфері запобігання та протидії домашньому насильству демонструє інституційно оформлений підхід, у межах якого важливе місце посідає спеціалізація судової системи та оперативні правові механізми захисту постраждалих. Зокрема, в американській практиці функціонують спеціалізовані суди з розгляду справ про домашнє насильство, які є складовою загальної судової системи, але мають вузьку предметну компетенцію – розгляд справ виключно цієї категорії. Така модель спрямована на прискорення судового розгляду, підвищення якості процесуального реагування та посилення невідворотності відповідальності за насильницькі дії. На відміну від цього, в Україні справи про домашнє насильство розглядаються місцевими загальними судами як судами першої інстанції, при цьому окрема суддівська спеціалізація щодо цієї категорії справ системно не закріплена.

Додатковою характерною рисою американського підходу є диференційована система охоронних ордерів, яка передбачає різні форми судового захисту залежно від терміновості й рівня ризику. У національних юрисдикціях США зазвичай виділяють надзвичайні (emergency), тимчасові (temporary) та постійні (permanent) ордери.

Надзвичайний охоронний ордер має максимально оперативний характер: він може бути виданий суддею без проведення судового засідання за результатами первинної перевірки звернення постраждалої особи, що подається через поліцію. Практичне значення цього механізму полягає у можливості

отримання захисту в ситуаціях, коли стандартна судова процедура є фактично недоступною (нічний час, вихідні, неможливість негайно організувати слухання). Тимчасовий охоронний ордер, як правило, ініціюється письмовою заявою постраждалої особи із зазначенням обставин насильства та ідентифікацією кривдника; на першому етапі він часто видається без участі кривдника, після чого в установлені строки призначається судове засідання із залученням обох сторін, і визначається період дії ордера. Таким чином, надзвичайні та тимчасові ордери виконують функцію швидкого превентивного реагування, спрямованого на негайне припинення насильства й зниження ризику повторюваності.

У порівняльно-правовій площині зазначені американські охоронні ордери можуть бути співвіднесені з українськими інструментами термінового заборонного припису та обмежувального припису, передбаченими Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». В обох системах правового регулювання ці заходи мають спільну функціональну природу: вони встановлюють комплекс обмежень та заборон, адресованих кривднику, з метою захисту постраждалої особи та мінімізації ризику ескалації насильства. Водночас, відмінності полягають у ступені процесуальної оперативності, інституційній спеціалізації судів та організаційній інфраструктурі супроводу, що визначає реальну швидкість доступу до захисних заходів і ефективність їх застосування [20; 67].

Канадська модель запобігання та протидії домашньому насильству характеризується поєднанням оперативних правових механізмів захисту, розгалуженої мережі спеціалізованих служб підтримки та інституційної спеціалізації правосуддя, що в сукупності забезпечує комплексне реагування на випадки насильства і зниження ризику повторюваності.

По-перше, у Канаді застосовується система охоронних ордерів, функціонально подібна до американської, яка дає змогу здійснювати термінове втручання у ситуаціях домашнього насильства та створювати мінімально необхідні безпекові умови для постраждалої особи. Зазначені ордери виконують

превентивну роль, оскільки спрямовані не лише на припинення насильства, але й на швидке запровадження обмежень, що зменшують ризик ескалації.

По-друге, істотним елементом канадської інфраструктури допомоги є спеціалізовані установи тимчасового прихистку – шелтери, які функціонують як безпечні простори для осіб (передусім жінок і дітей), що потребують захисту від домашнього насильства. Історично такі заклади почали розвиватися в Канаді ще з 1970-х років. Їхня ефективність підтримується високою доступністю інформації про маршрути звернення: дані про шелтери та порядок отримання допомоги поширюються через кризові центри, правоохоронні органи, суди та публічні інформаційні канали. Шелтери забезпечують не лише фізичний захист, але й комплекс соціально-психологічних і правових сервісів, зокрема індивідуальне та групове консультування, психологічну допомогу, цілодобові кризові телефонні лінії, сприяння доступу до юридичних послуг та інших ресурсів (освітніх і професійних), а також розвиток у постраждалих навичок самозахисту й соціальної адвокації. Фінансування таких установ, як правило, здійснюється за рахунок федерального та муніципального рівнів.

По-третє, як і в США, у Канаді сформовано практику спеціалізованих судових інституцій (або спеціалізованих підходів у межах судів), орієнтованих на розгляд справ про домашнє насильство. У ряді провінцій функціонують суди / програми, які забезпечують більш швидкий та процедурно узгоджений розгляд випадків насильства щодо подружжя, дітей чи літніх членів сім'ї, а також передбачають системи супроводу постраждалих протягом взаємодії з правосуддям (наприклад, програми підтримки жінок у судовому процесі). В окремих юрисдикціях (зокрема в Онтаріо) описується дворівнева модель сімейного правосуддя, що передбачає диференціацію процедур залежно від складності й тяжкості справ: від менш конфліктних / «легких» кейсів (із використанням процедур, близьких до медіаційних) до розгляду тяжких правопорушень у сімейних стосунках. Сукупно такі рішення сприяли зміні суспільно-інституційного ставлення до проблеми: домашнє насильство

перестало трактуватися як «малозначуще», а його розгляд дедалі частіше здійснюється підготовленими фахівцями з належним рівнем спеціалізації.

Узагальнюючи, канадський підхід можна описати як інтегровану модель, що поєднує правові інструменти негайного захисту (ордери), інфраструктуру безпечного прихистку та комплексної допомоги (шелтери), а також спеціалізовані механізми правосуддя (суди / програми). Для України потенційно релевантними є насамперед практики розширення мережі спеціалізованих установ підтримки, підвищення доступності інформації про допомогу та поглиблення спеціалізації/процедурної пріоритезації справ про домашнє насильство, що може зміцнити як превентивний, так і захисний компоненти національної системи протидії [120].

Превентивна робота з членами сім'ї повинна виходити з пріоритетності безпеки постраждалої особи та дітей, а також з урахуванням феномена латентності домашнього насильства. Тому ключовим елементом є індивідуалізоване планування безпеки, яке має формуватися на основі оцінки ризиків та оновлюватися при зміні обставин. Такий підхід слід розуміти як комплекс узгоджених дій: інформаційне забезпечення постраждалої особи щодо правових можливостей захисту; спрямування до доступних соціальних, психологічних та медичних сервісів; забезпечення швидкого доступу до безпечних місць перебування у разі ескалації; а також налагодження комунікації між суб'єктами, залученими до реагування. Підзаконне регулювання взаємодії суб'єктів у цій сфері має розглядатися як практична основа для такої маршрутизації та координації.

У США робочою групою з надання профілактичних послуг розроблено скринінг на наявність сімейного та інтимного партнерського насильства [193]. Зокрема, у блоці рекомендацій сформульовано дві різні за рівнем визначеності позиції. Необхідно здійснювати скринінг жінок репродуктивного віку на ознаки насильства з боку інтимного партнера навіть за відсутності явних ознак та забезпечувати надання або направлення осіб із позитивним результатом до

інтервенційних служб. Проте варто враховувати, що результатів скринінгу може бути недостатньо та не всі опитувані особи потребуватимуть допомоги.

Особливого значення набуває робота з дітьми як особами, що можуть бути як прямими потерпілими, так і свідками насильства, які зазнають суттєвих психотравмувальних наслідків. У таких випадках превентивний компонент включає не лише захисні заходи, а й відновні практики: психологічну підтримку, соціальний супровід, а також оцінювання сімейного середовища на предмет ризиків повторного насильства. У дисертаційних дослідженнях українських науковців наголошується, що залучення належних психологічних сервісів та їхнє нормативне й організаційне забезпечення є критичним чинником як для відновлення постраждалих, так і для попередження повторюваності насильства.

Не менш важливою є профілактика вторинної віктимізації постраждалих у комунікації з інституціями. З правової точки зору це означає необхідність забезпечення чутливих процедур опитування та документування, конфіденційності, недопущення перекладання відповідальності на постраждалу особу, а також створення умов, за яких звернення за допомогою не породжує додаткових ризиків. Практична реалізація такого стандарту значною мірою залежить від міжвідомчої взаємодії та від узгодженого обміну інформацією між суб'єктами реагування.

У Швеції в межах системи запобігання та протидії домашньому насильству пріоритетною є робота з дітьми, які стали свідками насильницьких дій. У національній практиці підкреслюється, що дитина може розглядатися як постраждала особа навіть за відсутності безпосереднього фізичного впливу, з огляду на психотравмувальний характер спостереження насильства. У цьому контексті застосовуються психологічні консультації та програми підтримки, спрямовані на відновлення психоемоційного стану й соціальну адаптацію [199, с. 323].

Зазначений підхід є релевантним для України, оскільки значна частина випадків домашнього насильства вчиняється щодо дітей або в їхній присутності,

що може мати тривалі негативні наслідки для розвитку особистості та поведінкових моделей у подальшому житті [223].

Поряд із цим, у Швеції забезпечується доступ постраждалих осіб до притулків із підвищеними вимогами до безпеки. Як зазначається в джерелах, у практиці функціонують технологічно оснащені притулки, де контроль доступу реалізується за допомогою технічних засобів і систем ідентифікації, а відеоспостереження та автоматизовані механізми сповіщення можуть застосовуватися для оперативного реагування у разі загрози. Додатково описується використання спеціально облаштованих просторів (зокрема сенсорних кімнат) для дітей як елемент психосоціальної підтримки, спрямований на зниження рівня стресу після пережитих травматичних подій [80;136].

Сучасна превенція не може бути ефективною без системного обліку випадків домашнього насильства та аналітики повторюваності. Наявність Єдиного державного реєстру уможлиблює, з одного боку, реєстр щодо повторних звернень і ризикових патернів, а з іншого – підвищує доказову та управлінську якість рішень про застосування заходів захисту й контролю. Важливо, щоб використання реєстру супроводжувалося дотриманням вимог захисту персональних даних і чітким визначенням доступу уповноважених суб'єктів, оскільки порушення конфіденційності може прямо підвищувати ризики для постраждалих.

Центральним елементом превентивної роботи з постраждалими є формування та підтримання режиму безпеки, що має розумітися не як декларативна обережність, а як конкретний планований процес мінімізації небезпечних контактів, підвищення контролю над ситуацією та розширення доступу до ресурсів виходу з насильницьких стосунків. З цією метою першочергового значення набуває індивідуальний план безпеки, який розробляється з урахуванням типу насильства (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне), частоти й інтенсивності інцидентів, поведінкових маркерів контролю та переслідування, а також наявності дітей і специфіки житлових умов. План безпеки має включати персоналізовані сценарії реагування

на загострення, визначення безпечних місць і контактних осіб, підготовку документів і критично необхідних речей, продумування способів комунікації в умовах можливого контролю телефону чи соціальних мереж, а також алгоритм звернення по допомогу без підвищення ризику для постраждалої особи. У воєнних умовах цей інструмент потребує адаптації: необхідно враховувати повітряні тривоги, обмеження переміщення, перебої зв'язку, спільні укриття або тимчасові місця проживання, де ризики можуть посилюватися через скупченість людей і відсутність приватності. Важливо наголосити, що план безпеки не є одноразовим документом: він підлягає перегляду після кожного інциденту або зміни життєвих обставин, оскільки ризик у ситуаціях домашнього насильства є динамічним і здатний швидко зростати.

Разом із безпековим компонентом превентивна робота з постраждалою особою повинна включати психологічну підтримку, спрямовану не лише на зниження гострого стресу, а й на профілактику повторної віктимізації та відновлення суб'єктності. Домашнє насильство, особливо у тривалих стосунках, зазвичай супроводжується механізмами психологічного контролю у таких умовах постраждала особа може демонструвати амбівалентність рішень, підвищену тривожність, сором, самообвинувачення та знижену здатність до планування майбутнього.

Превентивні заходи щодо дітей мають включати раннє виявлення ознак стресу й небезпеки, оцінку психоемоційного стану, забезпечення психологічної допомоги, а також відновлення відчуття базової безпеки через стабілізацію життєвого середовища. У практичному вимірі ефективною є коротка, але регулярна підтримка в школі чи через психологічні служби, робота з тривогою, порушеннями сну, регресивними реакціями, агресивністю або замкненістю, а також залучення опікунських механізмів у ситуаціях, де ризик для дитини є високим. Принципово важливим є профілактичне запобігання міжпоколінній трансмісії насильства: діти, які спостерігають домінування й контроль як «норму», можуть інтеріоризувати ці моделі та відтворювати їх у майбутніх стосунках. Саме тому підтримка дітей має виходити за межі «кризової»

допомоги та включати формування навичок безпечної комунікації, розпізнавання меж, емоційної регуляції і довіри до дорослих та інституцій допомоги.

Робота з іншими членами сім'ї та близьким оточенням постраждалої особи є додатковим, але стратегічно важливим превентивним напрямом, оскільки соціальне середовище може або знижувати ризики, або посилювати латентність.

Тому доцільними є короткі просвітницькі й консультативні інтервенції для сімейного кола, спрямовані на роз'яснення механізмів циклу насильства, ознак психологічного контролю та ризиків ескалації, а також на формування правильної моделі підтримки: підтримка має полягати у забезпеченні безпечного простору, допомозі в доступі до сервісів, збереженні конфіденційності та недопущенні примусу до «примирення». Важливим завданням є навчання оточення базовим алгоритмам реагування у випадку загроз або порушення приписів, а також визначення конкретних способів допомоги, які не підвищують небезпеку (наприклад, організація безпечного тимчасового перебування, супровід до служб, допомога з документами, налагодження альтернативних каналів зв'язку).

Оцінювання результативності превентивної роботи з членами сім'ї має бути спрямоване на реальні зміни у безпеці й повторюваності, а не на формальні показники кількості консультацій чи виданих направлень. Показовими є такі критерії, як: зниження частоти повторних інцидентів у визначений період спостереження; скорочення часу від первинного звернення до фактичного забезпечення заходів безпеки; підвищення частки постраждалих, які мають реалістичний план безпеки та доступ до ресурсів автономії; охоплення дітей оцінкою стану і психологічною допомогою; зменшення випадків вторинної віктимізації через некоректну комунікацію або неузгодженість процедур. Важливо, що у воєнних умовах слід враховувати і специфічні індикатори доступності допомоги: можливість отримання підтримки дистанційно, мобільність сервісів у громадах, забезпечення безпечної комунікації за умов цифрового контролю з боку кривдника.

За результатами проведеного теоретико-емпіричного дослідження сформовано семінар-інтенсив для працівників, залучених до профілактики та протидії домашньому насильству. У статті 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» надано перелік суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. На нашу думку, доцільним є проведення та систематичне підвищення кваліфікації для працівників освітньої сфери, поліцейських, соціальних та медичних працівників.

Зокрема для працівників поліції необхідним є навчання травма-інформованому підходу і запобігання вторинній віктимізації. Особливості комунікації з різними віковими категоріями громадян, що стали жертвами домашнього насильства. Актуалізація знань щодо міжвідомчого обміну інформацією та протирецидивних інструментів.

У межах освітньо-виховного процесу в закладах освіти та для представників психологічних служб передбачається інтеграція тематики ненасильницької поведінки і прав людини у навчально-виховний процес із урахуванням особливостей вікового розвитку. Навчання взаємодії з батьками і опікунами за умов конфліктної комунікації й розуміння меж втручання. Кризова підтримка дитини у закладі: антидискримінаційні практики і подолання стереотипів.

Для представників соціальних служб розуміння надання спеціалізованих послуг підтримки (притулки, кризові кімнати, мобільні бригади, денні центри, гарячі лінії); робота з дітьми як постраждалими / свідками; економічна автономізація постраждалих (ресурсні та соціальні програми) як чинник профілактики рецидиву; взаємодія з кривдниками (мотиваційні інтервенції, направлення на програми, оцінка ризиків для постраждалих); супервізія, професійні межі, профілактика вторинної травматизації [97; 108].

Для медичних працівників варто впроваджувати спеціалізовані модулі щодо психічних наслідків для жертв насильства (у межах компетенцій); особливості роботи з дітьми; сексуальне насильство в контексті домашнього (клінічні маршрути, етика).

Окремо, пропонуємо впровадити таку тематику (повний зміст програми надано у додатку В):

1. Поняття, форми, ознаки та наслідки домашнього насильства в умовах війни.
2. Травма-інформований підхід і запобігання вторинній віктимізації у роботі з постраждалими від домашнього насильства;
3. Комунікація з постраждалими від домашнього насильства з урахуванням вікових особливостей (діти, особи похилого віку).
4. Комунікація в конфліктних умовах та стратегії деескалації у взаємодії з кривдником.
5. Моніторинг та оцінка ефективності профілактики домашнього насильства.
6. Збереження професійного здоров'я працівників, залучених до профілактичних заходів домашнього насильства.

Програму розроблено з урахуванням можливості її реалізації в період дії воєнного стану. Зокрема, ураховано дефіцит часу та умову, що проходження курсу не має впливати на виконання основних обов'язків працівників відповідних служб. Уважаємо за доцільне проведення тематичних семінарів-інтенсивів із залученням фахівців різних сфер, які здійснюють профілактичну роботу та забезпечують запобігання домашньому насильству.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі визначено превентивні заходи щодо запобігання домашнього насильства.

1. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що профілактика домашнього насильства в сучасній кримінологічній та соціально-правовій площині має розглядатися як системний напрям державної й суспільної діяльності, зорієнтований не лише на реагування після факту правопорушення, а насамперед на попередження виникнення насильницької поведінки, раннє

виявлення ризиків, своєчасне втручання та мінімізацію повторюваності насильства. Її ефективність визначається інтеграцією правових, інституційних, соціально-психологічних та освітніх механізмів і якістю міжвідомчої взаємодії, оскільки домашнє насильство є явищем високої латентності, циклічності та схильності до ескалації у межах деструктивних міжособистісних стосунків. Отже, профілактика у цій сфері має функціонувати як безперервно, від формування суспільної нетерпимості до насильства і підтримки здорових моделей взаємодії до процедурних інструментів ранньої маршрутизації та попередження виникнення рецидивів у роботі з кривдником і сімейним оточенням.

2. Встановлено, що профілактика домашнього насильства у правовому полі функціонує через сукупність взаємопов'язаних компонентів, які відображають повний цикл профілактичної діяльності: нормативно-ціннісний, аналітико-доказовий, інформаційно-комунікаційний, освітньо-професійний, компонент раннього виявлення й маршрутизації, координаційно-мережевий та протирецидивний. Це структурування дозволяє переводити загальну правову декларацію у вимір конкретних функцій і відповідальності, а також оцінювати, який саме компонент потребує доопрацювання у певній громаді чи регіоні. Принципово важливим є аналітико-доказовий блок, сутністю якого є проведення досліджень та статистичного аналізу, оскільки без даних профілактика ризикує залишатися набором формальних процедур, не здатних демонструвати вимірні результати щодо зниження повторюваності, часу реагування, якості документування та доступності послуг.

3. Визначено роль освітнього сектору як ключового середовища первинної та вторинної профілактики. Заклади освіти, за наявності методичних рекомендацій і міжвідомчих процедур взаємодії, здатні поєднати просвітницький компонент із формуванням життєвих навичок ненасильницької комунікації, емоційної регуляції та звернення за допомогою. Освіта функціонує як соціальна точка регулярної взаємодії з дітьми й сім'ями, що створює унікальні можливості раннього попередження насильницької поведінки. Водночас ця можливість

реалізується лише за умов професійної підготовки педагогів і психологічної служби, яка мінімізуватиме вторинну травматизацію і гарантує конфіденційність. Таким чином, профілактика в освіті має трактуватися не як разові інформаційні заходи, а як системна превентивна діяльність, що інтегрована в освітній процес та підкріплена процедурною взаємодією з суб'єктами реагування. Для практичної ефективності профілактики є блок підтримки постраждалих і свідків, включно з дітьми, оскільки доступність кризових сервісів, психологічної та правничої допомоги знижує бар'єри звернення, послаблює латентність і створює реальні умови виходу з деструктивної взаємодії.

4. Встановлено релевантність моделі громадського здоров'я для структурування профілактики домашнього насильства через первинний, вторинний і третинний рівні, що дозволяє розмежувати завдання універсальної превенції, раннього втручання після перших ознак проблеми та запобігання рецидиву у випадках встановленого насильства. Водночас психоосвітні підходи, історично пов'язані з Дулутським проєктом із протидії домашньому насильству (Duluth Domestic Abuse Intervention Project) та концепцією «Колеса влади і контролю», відіграють вагомий роль у поясненні насильства не як «випадкових спалахів», а як системної поведінкової моделі, що базується на контролі, приниженні, ізоляції, економічному тиску та перекладанні провини. Саме це розуміння є фундаментальним для профілактики психологічного та економічного насильства, яке найчастіше передуює фізичній ескалації та водночас є складнішим для доказування і суспільного розпізнавання. Відтак, головною метою профілактики є навчання у розпізнаванні ранніх індикаторів контролю та примусу.

5. Визначено важливість використання ризик-орієнтованого підходу як базової логіки превентивної роботи і з кривдником та членами сім'ї. Ризик-орієнтованість передбачає, що інтенсивність і зміст утручань визначаються не формальним статусом події чи провадження, а ймовірністю повтору, ескалації та тяжкості потенційних наслідків. Звідси випливає вимога розглядати оцінку ризиків не як формальний етап заповнення документів, а як безперервний

процесуально-управлінський інструмент, який підлягає перегляду упродовж усього циклу реагування. Такий підхід задає диференціацію державної реакції: від мінімально достатніх обмежень і превентивного контролю – до посиленого нагляду та комплексних утручань у випадках високого ризику, при цьому рішення мають бути мотивованими, базуватися на задокументованих факторах ризику й узгодженими з принципом необхідності та пропорційності.

6. Встановлено, що превентивні заходи щодо кривдника не можуть бути ефективними у довгостроковій перспективі, якщо вони обмежуються лише карально-обмежувальними інструментами. Стабільне зниження повторюваності досягається тоді, коли контроль і обмеження поєднуються з корекційним компонентом, спрямованим на зміну насильницьких моделей поведінки, когнітивних установок і навичок саморегуляції. Тому превентивна робота з кривдником має структуруватися як інтеграція трьох складових: правового припинення насильницької поведінки, належного контролю виконання встановлених обмежень та корекційного впливу, який вбудовується в загальний контур міжвідомчого супроводу. Також важливим є підхід у виборі психологічних моделей впливу на кривдника та меж їх застосування. Розглянуті психоосвітні й когнітивно-поведінкові підходи вказують, що корекційне втручання має працювати з функціональністю насильства для кривдника, формувати альтернативні стратегії взаємодії, а саме: комунікативні навички, асертивність, управління гнівом, робота з ревнощами, а також підвищувати відповідальність за вчинене. Водночас визначено небезпечними сімейну психологічну роботу у контексті роботи з домашнім насильством, а саме через ризики помсти, примусу, нерівності сил і фактичного тиску на постраждалу особу потребують пріоритету безпеки та недопущення методик, що можуть створити хибну симетрію відповідальності або посилити небезпеку. Отже, будь-які сімейні формати можуть розглядатися лише як похідні та умовні інструменти, допустимі виключно за критеріями безпеки й за відсутності високого ризику повторного насильства.

7. Обґрунтовано ефективність зарубіжного досвіду та межі адаптації головних ідей для вдосконалення національної превенції. Досвід Республіки Польща із процедурою «Блакитних карток» демонструє практичну цінність інституційно оформленого механізму, який поєднує раннє виявлення, системне документування, міжвідомчу координацію та планування індивідуальної допомоги, створюючи взаємозв'язок між соціальною підтримкою і правосуддям. Поряд із цим, практика Сполучених Штатів Америки із спеціалізацією судового розгляду та диференційованими охоронними ордерами підкреслює значення процедурної оперативності й організаційної інфраструктури швидкого доступу до захисту. Водночас у такій моделі превентивний ефект формують не лише обмеження, а й швидкість їх застосування та контроль виконання. Узагальнений опис моделі Канади підтверджує, що інтеграція правових інструментів негайного захисту із розгалуженою мережею укриттів та сервісів підтримки, а також із спеціалізованими програмами супроводу у правосудді, підсилює здатність системи одночасно знижувати ризики ескалації та забезпечувати відновлення постраждалих. Досвід Швеції акцентує увагу на пріоритеті захисту дітей, за яким дитина визнається постраждалою не лише в разі прямого посягання, а й у ситуації свідка насильства, це важливо для формування психологічної підтримки та профілактики міжпоколінного відтворення насильства в українському суспільстві.

8. Встановлено, що превентивні заходи щодо членів сім'ї мають будуватися навколо пріоритету безпеки постраждалих та дітей. Цей пріоритет реалізується через індивідуалізоване планування безпеки на основі оцінки ризику та його регулярне оновлення, забезпечення доступу до соціальних, психологічних і медичних сервісів, а також через мінімізацію вторинної віктимізації в комунікації з інституціями. Важливо, що підтримка постраждалих трактується як превентивна дія: вона знижує імовірність повторної віктимізації завдяки посиленню поінформованості, ресурсності та здатності до безпечних рішень, а також через визначення шляхів допомоги. Окреме значення відводиться дітям як потенційним постраждалим і свідкам, оскільки їхня травматизація має

довготривалі наслідки для розвитку та ризику засвоєння насильницьких моделей; відтак превенція має включати раннє виявлення, психологічну підтримку, стабілізацію середовища та інтервенції, спрямовані на відновлення відчуття безпеки.

9. Встановлено, що системна превенція неможлива без постійного підвищення професійної компетентності суб'єктів реагування та запобігання розривам у якості практик на різних рівнях. У цьому сенсі обґрунтованою є ідея міждисциплінарного навчального формату як інструмента уніфікації підходів і зміцнення координації. Нами розроблено план проведення семінару-інтенсиву, головною метою якого є підвищення ефективності протидії домашньому насильству в умовах обмежених ресурсів, оскільки він дозволяє поєднувати оновлення знань із відпрацюванням процедурної взаємодії. Зміст програми охоплює травма-інформовану комунікацію та недопущення вторинної віктимізації, вікові особливості взаємодії з постраждалими зокрема дітьми й особами похилого віку, техніки деескалації у взаємодії з кривдником, актуалізацію міжвідомчого обміну інформацією, інструменти протидії рецидиву та методи моніторингу ефективності превенції, а також компоненти збереження професійного здоров'я фахівців, які працюють із травматичним контентом.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне та емпіричне дослідження юридико-психологічних детермінантів домашнього насильства. Зіставлення отриманих результатів дослідження, їхня відповідність поставленій меті та завданням є підставою для формулювання таких висновків:

1. На основі аналізу наукових підходів із різних галузей знань встановлено, що проблематика домашнього насильства набула статусу стійкого міждисциплінарного напрямку, а її сучасне наукове трактування ґрунтується на багатовимірності поняття насильства та включає не лише фізичні посягання, а й психологічні, сексуальні та економічні форми примусового контролю. Виявлено посилення концептуалізації нефізичних форм насильства, які нерідко формують підґрунтя влади і підпорядкування в сімейних стосунках, задаючи циклічність та ескалацію подальших епізодів.

2. Визначено, що до найбільш вагомих груп детермінантів домашнього насильства віднесено індивідуальні фактори (психоемоційна нестабільність, адиктивні прояви, психічні порушення, дефіцит освіти або соціальної зрілості), соціокультурні впливи (гендерні стереотипи, патріархальні установки, суспільна толерантність до насильницьких практик), міжособистісно-сімейні характеристики (конфліктність, економічна асиметрія, домінування одного з партнерів, нестабільність стосунків), а також інституційні обмеження (недостатня доступність підтримки, складність доказування, низька правова обізнаність населення, слабка соціальна згуртованість). В умовах дії воєнного стану й загального зростання соціальної напруги зазначені чинники набувають більшої інтенсивності, об'єктивно підвищуючи ризики насильницької поведінки й актуалізуючи потребу подальшого вдосконалення державної політики захисту постраждалих осіб.

3. Методологічний аналіз домашнього насильства як кримінологічно значущого явища має спиратися на інтегроване розуміння його детермінації. Його сутність полягає не в лінійному причинно-наслідковому зв'язку, а у

взаємодії причин, умов і факторів макро-, мезо- та мікросоціального рівнів. Цей комплекс детермінантів діє у поєднанні з приватністю сімейного життя, що суттєво підвищує латентність правопорушень, а також ускладнює їх виявлення та припинення. Підтверджено, що жоден окремий чинник не може розглядатися як універсальна причина домашнього насильства, натомість ризик його виникнення формується у взаємодії індивідуальних, соціокультурних, міжособистісних та інституційних факторів.

4. Встановлено, що еволюція українського нормативного підходу від концепту «насильства в сім'ї» до комплексної моделі «домашнього насильства» – відображає інституціоналізацію державної відповідальності за захист прав людини у приватній сфері, розширення суб'єктного складу, форм насильства та інструментів реагування, що методологічно узгоджується з сучасними стандартами прав людини і логікою міжнародних зобов'язань України. Виявлено системний і багатофакторний характер соціальних передумов домашнього насильства в Україні. Встановлено, що соціально-економічна напруга, культурно-історичні патріархальні норми та стереотипи, інституційні дисфункції системи захисту, а також соціально-психологічні наслідки війни взаємодіють між собою, формуючи середовище підвищеної конфліктогенності та ризиків насильства. Розглянуто вплив війни як потужного макросоціального стресора, який одночасно може збільшувати ризики агресивних зривів через травматизацію, втрати, переміщення та руйнування соціальних зв'язків і водночас підвищувати латентність насильства через зниження доступності допомоги, обмеження мобільності та зміщення пріоритетів у сприйнятті загроз.

5. Результати інтерпретації статистичних показників викликів поліції та кількості складених протоколів у м. Києві за 2020 – 2025 роки та в Донецькій області за 2023 – 2025 роки, свідчать про щонайменше дію двох механізмів, а саме: реальної зміни частоти інцидентів та зміни рівня інституційної фіксації. Встановлено, що різке зростання звернень у столиці у 2021 році пояснюється поєднанням соціально-психологічних наслідків, пов'язаних з дією проти епідеміологічних обмежень та інституційного посилення реагування та

зменшення латентності через підвищення обізнаності й довіри до механізмів захисту. Подальша спадна тенденція в 2022 – 2025 роках не тлумачиться як покращення, оскільки у воєнних умовах вона може відображати адаптивне виснаження населення, домінуванням копінг-стратегій уникнення та зростання замовчування насильницьких дій. Аналогічно, регіональні дані прифронтових територій демонструють специфічні співвідношення між кількістю викликів і часткою протоколювання, що дозволило висунути аргумент про трансформацію профілю звернень.

6. На основі звітів судів визначено, що проблемні питання у законодавстві та механізмах судових рішень щодо справ про домашнє насильство за статтею 173-2 КУпАП та статтею 126-1 КК України. Узагальнення судової статистики за 2022 – 2024 роки дає підстави встановити, що правове реагування на домашнє насильство в Україні має виразно адміністративно-центровану структуру, тоді як кримінально-правовий сегмент зберігає пороговий характер. Так, у 2022 році на розгляді судів перебувало 115 976 справ за статтею 173-2 КУпАП (розглянуто 99 758, нерозглянуто 8 991, тобто $\approx 7,8\%$), тоді як за статтею 126-1 КК України – 1 818 проваджень (розглянуто 1 042, тобто $\approx 57,3\%$, нерозглянуто 776, $\approx 42,7\%$). У 2023 році адміністративний масив зріс до 160 577 справ (по суті розглянуто 138 655, $\approx 86,3\%$, нерозглянуто 12 223, $\approx 7,6\%$), а кримінальний – до 2 821 провадження (розглянуто 1 681, $\approx 59,6\%$, нерозглянуто 1 140, $\approx 40,4\%$). У 2024 році адміністративне навантаження залишалося надзвичайно високим – 152 071 справа (розглянуто по суті 133 322, $\approx 87,7\%$, нерозглянуто 10 185, $\approx 6,7\%$), водночас кримінальні провадження зросли до 3 206, але частка розглянутих по суті становила лише 1 777 ($\approx 55,4\%$) при залишку 1 429 нерозглянутих ($\approx 44,6\%$). Сукупно це дозволяє інтерпретувати систему як таку, де переважна більшість справ розглядається в адміністративній площині, тоді як кримінальна відповідальність активізується значно рідше і часто із часовим запізненням через вимогу доведення систематичності.

Одночасно виявлено, що адміністративне реагування у 2022 – 2024 роках характеризується проблемами фактичного виконання санкцій, що обмежує їхній

превентивний ефект і потенційно підсилює вторинну віктимізацію. У 2022 році з 65 815 випадків накладення стягнень за статтею 173-2 КУпАП – 61 279 становив штраф ($\approx 93,1\%$), тоді як громадські роботи – 3 491 ($\approx 5,3\%$), адміністративний арешт – 1 001 ($\approx 1,5\%$). При цьому із 14 025 666 грн накладених штрафів добровільно сплачено 3 167 475 грн ($\approx 22,6\%$), а середній «накладений» штраф становив ≈ 229 грн, що в сукупності дозволяє встановити низьку «реалізовану» стримувальну спроможність цієї санкційної моделі. У 2023 році загальна сума призначених штрафів становила 23 721 914 грн, однак добровільно сплачено лише 4 909 086 грн (менше 25 %), що підтверджує сталість розриву між формальним призначенням і фактичним виконанням. У 2024 році сума накладених штрафів за цією категорією сягнула близько 25,2 млн грн, що відображає масштабність застосування фінансових санкцій, однак без достатнього корекційного компонента та належного виконання штрафи ризикують перетворюватися на слабкий інструмент протидії повторюваності. Паралельно статистика вказує на системні процесуальні тенденції у 2022 році: 33 897 справ ($\approx 33,9\%$) було закрито, причому серед підстав закриття переважають строки (12 616, $\approx 37,2\%$ від усіх закритих), малозначність (10 047, $\approx 29,6\%$) та відсутність події / складу (10 014, $\approx 29,5\%$); у 2023 році близько 9 699 справ ($\approx 6\%$) повернуто, переважно через неналежне оформлення (8 935), а у 2024 році – 8 564 справи ($\approx 5,6\%$), що інтерпретується як стійкий індикатор дефіциту первинного документування та доказування (особливо щодо психологічного та економічного насильства) і як фактор, що подовжує час очікування для постраждалих.

У кримінально-правовому сегменті 2022 – 2024 років встановлено тенденцію, за якої провадження доходять до розгляду по суті, переважно ухвалюються вирoki, однак значні залишки нерозглянутих справ знижують реальний захисний потенціал. У 2022 році з 1 042 розглянутих проваджень вирок постановлено у 962 випадках ($\approx 92,3\%$), засуджено 929 осіб, виправдано 4, закрито 61 провадження; водночас нерозглянутими залишилися 776 справ ($\approx 42,7\%$). У 2023 році зберігається подібна процесуальна конфігурація: при

зростанні загального масиву до 2 821 провадження розглянуто по суті 1 681 ($\approx 59,6\%$), тоді як нерозглянутими на кінець року залишилися 1 140 ($\approx 40,4\%$), що свідчить про сталість значного залишку справ навіть за умов збільшення надходжень. У 2024 році тенденція до низької оперативності посилюється, із 3 206 проваджень розглянуто по суті 1 777 ($\approx 55,4\%$), а нерозглянутими на кінець року залишилися 1 429 ($\approx 44,6\%$). Водночас результативність розглянутих справ залишається високою: у 2024 році з 1 777 розглянутих проваджень вирок ухвалено у 1 609 ($\approx 90,5\%$) – це підтверджує, що ключовим вузлом виступає не стільки здатність суду констатувати склад злочину, скільки темп і пропускну спроможність кримінального провадження.

7. Результати проведеного опитування працівників поліції дали змогу встановити домінування високої вираженості соціокультурних, нормативних, інституційно-правових та кризових (воєнних) чинників ризику, тоді як соціально-економічний блок продемонстрував більшу варіативність. Результати інтерпретовано як індикатор структурної, а не ситуативної природи ключових детермінантів. У професійному сприйнятті суб'єктів реагування найбільш потужними виявляються не лише матеріальні труднощі, а насамперед нормативна толерантність до контролю та домінування, міжпоколінна трансляція насильницьких моделей, фрагментарність міжвідомчої взаємодії та вплив затяжної кризи. Встановлено, що профілактика повинна бути спрямована на зміну норм і практик взаємодії, на посилення міжвідомчої логіки реагування та на стабілізацію ресурсів сімейної взаємодії, а не лише на реакцію після факту вчинення насильницького діяння.

8. Визначено, що доказово-кваліфікаційні бар'єри щодо психологічного та економічного насильства, а також труднощі доведення систематичності як ознаки кримінально караного домашнього насильства, що фактично сприяє ескалації, у випадках коли перші епізоди залишаються в адміністративному контурі, а постраждала особа вимушена проходити повторні цикли звернення. Встановлено дисбаланс між масовістю адміністративного реагування та селективністю кримінально-правового контуру, а також недостатню

інтегрованість захисно-профілактичних інструментів у вигляді застосування обмежувальних заходів та направлення на програми для кривдників порівняно з переважанням штрафного підходу. Ця тенденція означає, що превентивний потенціал правової системи знижується тоді, коли санкція не супроводжується поведінковою корекцією, а виконання приписів не підтримується дієвими механізмами контролю, особливо за умов ресурсного навантаження і воєнної реальності.

9. Визначено психологічні особливості суб'єктів сім'ї, що дозволило зробити висновок, що насильство в сім'ї детермінується не лише соціальними умовами, а й специфікою психологічних профілів суб'єктів сімейної взаємодії. Сформовано соціально-психологічний портрет кривдника, серед основних складових якого виділено та охарактеризовано: соціально-демографічний профіль – типовими суб'єктами є дорослі чоловіки, які не працевлаштовані, мають переважно середній освітній рівень та формально може не перебувати в шлюбі, зберігаючи фактичні сімейні відносини з потерпілою особою; освітньо-культурний ресурс – освітній рівень переважно зосереджений у межах повної загальної середньої та професійно-технічної / середньої спеціальної освіти; наявні адикції – значної частини випадків характерне вчинення діяння в стані алкогольного сп'яніння, що корелює з дефіцитами саморегуляції та ситуативною ескалацією конфлікту; делінквентна повторюваність – часто включає попередню адміністративну передісторію особистості, що відображає тривалість і повторюваність насильницької поведінки як кримінологічну ознаку; сімейно-рольова позиція щодо потерпілої осіб – зв'язок кривдника з потерпілою особою здебільшого є сімейним або квазі-сімейним, що зумовлює високу латентність і залежність поведінки від прийнятих внутрішньо сімейних «норм». Встановлено, що для кривдників домінуючими в особистісному профілі є дефіцити емоційної регуляції, низька толерантність до фрустрації, імпульсивність, когнітивні викривлення, домінантні установки і можливі акцентуації або патологічні риси, які в умовах хронічного стресу та травматизації посилюють ризик агресивних реакцій.

10. Встановлено, що у постраждалих від домашнього насильства, домінуючою є роль віктимної вразливості, що не є причиною насильства, але детермінує здатність підтримувати небезпечних стосунків через низьку самооцінку та почуття провини, деструктивні викривлення щодо розуміння стосунків, соціальну та економічну залежність, залежні стилі прив'язаності, вивчену безпорадність та бар'єри звернення пов'язані зі страхом помсти та соромом. Додатково встановлено, що статистична динаміка потерпілих за 2022 – 2024 роки демонструє зростання зареєстрованої віктимізації, стабільну гендерну асиметрію та помітне збільшення дітей в статусі постраждалих, що підсилює аргументацію щодо необхідності підвищення захисту дитинства та травма-інформованого контурів реагування й реабілітації. Профіль наслідків зафіксовано як переважно медико-психологічний (шкода здоров'ю), що обґрунтовує необхідність інтегрованих програм допомоги, у яких психологічна реабілітація поєднується з медичним супроводом, оцінкою соматизованих проявів і довготривалою підтримкою відновлення функціонування.

11. Встановлено, що нормативна конструкція профілактики домашнього насильства в Україні є багаторівневою вона включає нормативно-ціннісний, аналітико-доказовий, інформаційно-комунікаційний, освітньо-професійний, раннє виявлення, координаційно-мережевий та антирецидивний компоненти. Обґрунтовано, що ефективність цієї системи визначається не кількістю формальних заходів, а здатністю забезпечити реальну безпеку постраждалих, скорочення часових норм реагування, зниження повторюваності та мінімізацію вторинної віктимізації. Розглянуто профілактичну роль системи освіти як простору одночасної універсальної превенції спрямованої формування навичок ненасильницької комунікації, поваги до меж та вторинної превенції як виявлення ризиків та маршрутизація. Підкреслено, що мережа спеціалізованих служб підтримки, стандартизовані програми для постраждалих та кривдників, а також реєстрово-аналітичні механізми повинні функціонувати як система від сигналу до стабільної безпеки, а не як фрагментарні елементи, не з'єднані між собою процедурно.

12. Розроблено рекомендації щодо превентивних заходів, що ґрунтуються на ризик-орієнтованості та принципі контролю та корекції. Для кривдників це означає поєднання правового припинення насильства, дисциплінованого контролю виконання обмежень та системної корекційної роботи, спрямованої на зміну насильницьких патернів, когнітивних виправдань і дефіцитів саморегуляції. Для постраждалих і членів сім'ї центральним є планування безпеки, травма-інформована психологічна підтримка, соціально-економічна автономізація, а також спеціальний компонент гарантованого захисту для дітей-свідків і дітей-постраждалих. Узагальнено, що міжнародний досвід щодо профілактики домашнього насильства має превентивний ефект, який досягається стандартизованим документуванням, міжвідомчою координацією, швидким доступом до захисних заходів і розвиненою інфраструктурою підтримки, що функціонують синхронно, підкріплюючи одне одного.

13. Встановлено, що домашнє насильство в Україні є системним, багаторівневим і динамічним соціально-правовим явищем, детермінованим взаємодією соціальних, культурних, інституційних і психологічних чинників, інтенсивність яких суттєво зростає в умовах воєнного стану. Ефективна протидія та профілактика можливі лише за умови переходу від переважно реактивної моделі (фіксація правопорушення та юридичний результат) до моделі управління ризиками повторюваності й ескалації, де центральним критерієм виступає фактична безпека постраждалої особи і дітей, а не формальна завершеність провадження. Такий перехід передбачає посилення доказової спроможності щодо нефізичних форм насильства, зменшення розриву між рішенням і виконанням, розширення та забезпечення проходження корекційних програм для кривдників, стандартизацію та інклюзивність програм підтримки постраждалих, розвиток міжвідомчої маршрутизації й аналітики повторюваності.

14. Розроблено плану семінару-інтенсиву, орієнтованого на підвищення ефективності протидії домашньому насильству в умовах ресурсних обмежень

шляхом поєднання актуалізації знань із практичним відпрацюванням алгоритмів міжвідомчої координації. Програма включає опанування травмо-інформованих принципів комунікації та запобігання вторинній віктимізації, врахування вікових особливостей взаємодії з постраждалими (зокрема дітьми та особами похилого віку), застосування технік деескалації у взаємодії з кривдником, удосконалення обміну інформацією між суб'єктами, використання протирецидивних інструментів і методів оцінювання результативності превенції, а також підходи до збереження професійного здоров'я фахівців, залучених до роботи з травматичним досвідом домашнього насильства. Доведено доцільність міждисциплінарного навчального формату як інструмента уніфікації підходів, посилення міжвідомчої узгодженості та стандартизації процедур взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко С.М. Розслідування розбещення неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 242 с., с. 77
2. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія. Перцева Т.О., Огоренко В.В., Кожина Г.М., Зеленська К.О., Носов С.Г., Терьошина І.Ф., Гненна О.М., Мамчур О.Й., Тимофєєв Р.М., Шорніков А.В.; за заг. ред. проф. Т.О.Перцевої та проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021. – 188 с.
3. Балага А.Б., Тунтула О.С., Кочемировська О.О., Актуальні проблеми протидії домашньому насильству: навч. посіб. Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с., с. 108
4. Бандурка І. О. Захист дитинства в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади: монографія. за наук. ред. О. М. Литвинова. Кримінологічна асоціація України. Харків: Золота миля, 2017. 432 с. с. 2
5. Беспаль О. Л. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 262 с.
6. Біленко П. С. Домашнє насильство як прояв кримінального насильства. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3. С. 95–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2019_3_14.
7. Богатирьов, А. І. Кримінологічний погляд на проблему домашньої злочинності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2019 3(87), 202-208. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.202-208>
8. Бойко О. В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища: автореф. дис. на здоб-тя наук. ступ. канд. соц. наук за спец-тю 22.00.03. Харків, 2003. 212 с.
9. Бондаренко О. С. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 12–17.

10. Ботнаренко, І. А., Гриньків, О. О. (2023). Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Часопис Київського університету права*, (2), 104-109. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.21>
11. Буклів Л.Г. Портрет потенційної жертви домашнього насильства. *Філософсько-світоглядний вимір сучасності: міжгалузеві диспути: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 17-18 листопада 2022 р. / відп. ред. О.В. Черемісін. – Івано-Франківськ, 2023. – С. 11–14.*
12. Верховний Суд України. Огляд практики Касаційного кримінального суду Верховного Суду України щодо злочинів, пов'язаних із насильством. 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_dom_nasulstvo.pdf
13. Возна Д.В. Домашнє насильство: вітчизняний досвід та зарубіжні механізми протидії. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування: матеріали наук. семінару (Дніпро, 10 груд. 2020 р.). – Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 180-189*
14. Володіна О. О., Малиновська Т. М. Запобігання домашньому насильству щодо людей похилого віку. *Закон та безпека*. 2020. Т. 77, № 2. С. 81–85. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.2.11>
15. Герасіна Л. М. Насильство як соціальна деструкція. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2015. Т. 1148, № 34. С. 35–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2015_1148_34_7.
16. Герман Д. Психологічна травма та шлях до видужання. *Наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору*. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 416 с.
17. Гнатюк, Н. І., Василенко, О. М. Проблема насильства в сучасній сім'ї: теоретичні аспекти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету Україна*, 2014, (1), с. 17-19.

18. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. Теорія і практика правознавства. Вип. 1 (5). 2014. URL: http://nauka.juracademy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/_1.pdf.
19. Головне управління Національної поліції у місті Києві. У Києві мобільна група «Поліна» ефективно протидіє домашньому насильству. URL: <https://kyiv.npu.gov.ua/news/u-kievi-mobilna-grupa-polina-efektivno-protidie-domashNemu-nasilstvu>
20. Горбова Г. О. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї : монографія. Київ : Ін-т публічного права, 2016. 226 с. URL: http://libnet.com/content/10328_Protidiya_nasilstvy_v_simi_yak_obekt_administrativno-pravovogo_reguluvannya.html
21. Горбунова Я. М. Адміністративно-правове забезпечення протидії домашньому насильству : дис. ... докт. філософії в галузі знань 08 "Право". Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, М-во освіти і науки України. Харків, 2023. - 187 с.
22. Гумін О. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти : дис. ... д-ра : 12.00.08. Львів, 2010. 628 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0511U000318>.
23. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія : підручник. Харків : Право, 2018. 432 с.
24. Джужа А.О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні: Монографія. МВС України. НАВС. Київ, 2016. 301с.
25. Джужа О. Кримінологія. Українська кримінологічна енциклопедія. за заг. ред. В.В. Чернея, В.В. Сокурєнка. Харків; Київ. 2017. 804 с.
26. Дмитрашук О. С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2021. 228 с.
27. Дмитрашук О. С. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє домашнє насильство. *Юридична наука*. 2022. № 2 (104). С. 19–25

28. Договір про співпрацю між Міністерством соціальної політики України та Міжнародним благодійним фондом «Українська фундація громадського здоров'я. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=31BEAFCBC487260E4DB7966B59A2F3F4.app1?art_id=177886&cat_id=177830
29. Домашнє насильство: психологічні передумови, допомога, протидія : навч.-практ. посіб. І. О. Бандурка та ін. Харків : Майдан, 2023. 486 с.
30. Домашнє насильство: факти та цифри. Освітній проект ДІМ (НЕ) БЕЗПЕКИ URL: <https://Nonviolence.ed-era.com/video>
31. Енгел Б. Звільнись від емоційного насилля. Як розірвати замкнене коло приниження і сорому в стосунках. Київ : Piatkus Books, 2022. 335 с.
32. Заворотько І. Сексуальне і гендерно-обумовлене насильство, пов'язане з конфліктом, як міжнародний злочин : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Київ, 2020. 301 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6bee415a-a6b0-4437-bd06-ecc5f84d13cf/content>.
33. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології. Т. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 712 с.
34. Збірка матеріалів із впровадження моделі «Барнахус» в Україні. https://www.unicef.org/ukraine/media/20941/file/BARNAHUS_web.pdf.
35. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення. Зведений за 2020 рік (№1-п). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020
36. Зелінський А. Ф., Оніка Л. П. Детермінація злочину: навч. посібн. Харків: УкрЮА, 1994. 52 с., с. 4.
37. Зінсу О. І. Судово-психологічна експертиза у кримінальному провадженні щодо злочину домашнє насильство (ст. 126-1 КК України). *InNevative views in european fundamental scientific-practical legal studies*. 2021. С. 187–189. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-179-4-48>

38. Зінсу, О. І. (2023). Психолого-правові засади запобігання домашньому насильству в Україні: дис.... д-ра філософії. 081. *Національна академія внутрішніх справ, Київ*
39. Змисла М. Домашнє насильство крізь призму війни. Українська правда : Життя, 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/>
40. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства : дис... докт. філософ. за спец.081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 324 с
41. Іщенко-Ладна Т.В. Домашнє насильство в Україні: законодавчі зміни та проблеми правозастосування. *Проблемні питання насильства в сім'ї та насильства за ознаками статі в Україні в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Рівне, 18 лют. 2025 р. Львів–Торунь, 2025. С. 72–75.
42. Йосипів А. Детермінанти насильницької злочинності та протидія їй органами внутрішніх справ: монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 276 с.
43. Казміренко Л.І., Мартенко О.Л. Кримінальний кодекс України: психологічний аналіз кримінально-правових понять: монографія. К.: КНТ, 2008. 184 с.
44. Карпенко Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 145.
45. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник. С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.
46. Кваліфікована допомога постраждалим від насильства у шелтерах гарантує: 99% врятованих не повернуться до кривдника. *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/kvalifikovana-dopomoha-postrazhdalym->

[vid-nasyilstva-u-shelterakh-harantuye:-99percent-vryatovanykh-ne-povernutsya-do-kryvdnyka.](#)

47. Коваленко І. А. Поняття та види домашнього насильства в Україні. *Наука і техніка сьогодні*. Київ: «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління», 2024. № 5(33). 133 с.

48. Комаринська Ю. Б. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством за кримінальноправовою характеристикою. *The XVI International Scientific and Practical Conference «InNovative trends of science and practice, tasks and ways to solve them»*, April 26–29, 2022, Athens, Greece. p. 256–261. DOI : 10.46299/ISG.2022.1.16 . URL: <https://isg-konf.com/inNovative-trends-of-scienceand-practice-tasks-and-ways-to-solve-them/>.

49. Комаринська Ю. Б. Мотиви вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична психологія*. 2022. № 1 (30). doi: <https://doi.org/10.33270/03223001.94>.

50. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?>

51. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Довідник для членів парламенту. К: «К. І. С.», 2014. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>

52. Конституція України №254к/96-вр. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. 141 с.

53. Костицький М. В. Судова психологія: навч. посіб. для вузів. М.В.Костицький, В.Я.Марчак, О.К.Черновський, А.В.Федіна. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т імені Ю. Федьковича, 2013. 495 с.

54. Костицький М. В. Особливості проведення судово-психологічної експертизи в адміністративному процесі. *Науково-інформаційний вісник*. 2013. Вип. 8. С. 10–16.

55. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 17 с.
56. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 9 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
57. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2 т. Т.1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 768 с.
58. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник. І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.
59. Кудерміна О.І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності. Монографія. Чернівці: Наші книги, 2012. 415 с.
60. Кузнєцов М. Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2020. 237 с, с. 146
61. Лимаренко Ю. Детермінанти домашнього насильства на мікрорівні (за матеріалами Харківського регіону). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Т. 3, № 3. С. 208–210. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/47>
62. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві. Чернівці: Рута, 2005. 152 с.
63. Медведєв В.С. Кримінальна психологія. Підручник. К.: Атіка, 2004. 366 с.
64. Мельник Т. М. Кримінологічна характеристика домашнього насильства: портрет кривдника і потерпілої особи. *Galician studies law sciences*. 2025. № 10. С. 18–25. URL: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-10-3
65. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству : Лист, Рек. Міністерство освіти і науки України від 18.05.2018 № № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v5480729-18>.

66. Механізми моніторингу та протидії гендерному насильству і дискримінації. URL: <http://empedu.org.ua/content/mehanizmi-monitoringu-ta-protidiyi-genderNemu-nasilstvu-i-diskriminaciyi>

67. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія. А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова та ін.; за заг. ред. А. О. Галай. Київ : КНТ, 2014. 160 с.

68. Мілорадова Н. Е. Трикутник Карпмана – токсична модель відносин: особливості розвитку та стратегії виходу Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи. 2021. № 3 (56), т. 3. С. 147–156. DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-56-3-3-147-156>

69. Мірошниченко О. В., Михайліна Т. В. Насильство в сім'ї: соціально-правова сутність та засоби протидії. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2016. Т. 2, № 8. С. 42–47.

70. Науково-методичні рекомендації: з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 №53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5

71. Негру Ф.С. Кримінологічний аспект сімейного насильства як соціальної деструкції. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»* № 9, 2024. С. 300-302 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/71>

72. Негру Ф.С. Правові та інституційні механізми профілактики домашнього насильства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2026. Серія ПРАВО. Випуск 93: частина 3, С. 230-236. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.31>

73. Негру Ф.С. Юридико-психологічний аналіз детермінант насилля в сім'ї. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»* № 5, 2025. С. 201-205 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/50>

74. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з

домашнім насильством. Рішення, внесені до ЄРДСР, за період із 2018 року по серпень 2022 року / Упоряд.: заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду к. ю .н. В. В. Щепоткіна, правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2022. – 32 с.

75. Організаційно-правові засади протидії домашньому насильству : метод. рек. І. А. Ботнаренко, О. В. Максименко, Д. М. Тичина. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2022. 36 с

76. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : методичний посібник / О. Кокур та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.

77. Повалій Л. В. Концептуальні підходи до аналізу насильства в сім'ї. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2010. Вип. 14, кн. 1. С. 358–367.

78. Помиткіна Л.В., Злагодох В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – 270 с.

79. Попередження насильства в закладах освіти: методичний посібник для педагогічних працівників. Видання друге, доповнене та оновлене. - Київ: Благодійний фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї», 2020.

80. Попов Г. Запобігання та протидія домашньому насильству: досвід Королівства Швеція. Вісник Національної академії прокуратури України. 2018. № 3 (55) с. 101

81. Порядок взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України. Затверджений Наказом МВС України від 25 лютого 2019 року № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text>.

82. Постанова Верховного Суду України від 02.09.2020. Справа № 635/4854/19-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91366613>

83. Постанова Верховного Суду України від 08.04.2020. Справа № 336/5627/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88832989>

84. Постанова Верховного Суду України від 23.06.2022. Справа № 646/2950/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105011877>

85. Постанова Зарічнянського районного суду м. Суми від 24 січня 2025 року. Справа № 591/284/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124652497>

86. Поштаренко О. Енциклопедія сучасної України / ред.: І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-70523>.

87. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 22.05.2024 № 3733-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text>

88. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>

89. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану. Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text>

90. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

91. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального Прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

92. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ МВС від 16.02.2018. № 111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>

93. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства Юстиції України від 08.10.98. № 53/5. Офіційний вісник України. 1998. № 46. Стор. 172, стаття 1715, код акта 6348/1998.

94. Про затвердження плану невідкладних заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 21.04.2021 № 361-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-2021-p#Text>

95. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>

96. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Каб. Міністрів України від 22.08.2018 № 658 : станом на 28 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п#Text>

97. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за

ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п#Text>

98. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника : Наказ М-ва внутр. справ України від 01.08.2018 № 654 : станом на 15 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18#Text>

99. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства : Наказ М-ва соц. політики України від 13.03.2019 № 369/180 : станом на 25 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19#Text>

100. Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі : Постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2019 № 234 : станом на 4 берез. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-п#Text> (дата звернення: 05.02.2026).

101. Про затвердження Типової програми для постраждалих осіб : Наказ М-ва соц. політики України від 13.10.2021 № 587 : станом на 25 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1568-21#Text> (дата звернення: 13.02.2026).

102. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III : втрата чинності 7.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text>

103. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text>

104. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР).1994. № 28. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> › laws › show

105. Програма з протидії та запобігання гендерно зумовленому насильству. *UNFPA Ukraine*. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/topics/програма-з-протидії-та-запобігання-гендерно-зумовленому-насильству>

106. Програми для кривдників, винних у вчиненні домашнього та сексуального насильства: стаття 16 Стамбульської конвенції. URL: <https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/Article%2016%20Ukrainian.pdf>

107. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" щодо вдосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72800

108. Протидія домашньому насильству органами Національної поліції: навч.-метод. посіб. С. В. Альошкін, О. В. Даценко, К. Л. Бугайчук, Т. М. Малиновська, К. Ю. Шеремет. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2019. 93 с.

109. Профілактика злочинів: підручник. О. М., В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

110. Психолого-педагогічні та правові засади діяльності поліції із захисту прав дитини : навч. посіб. за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Д. В. Швеця; [Д.В. Швець, О. М. Бандурка, О. І. Федоренко та ін.]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. 284 с.

111. Савчук О.М. Наслідки подружнього насильства: індивідуально-психологічна перспектива. Наукові записки (спецвипуск). Київ. 2002 р. т. 20.

112. Сербин Р.А. Актуальні напрями удосконалення адміністративно-правових заходів протидії домашньому насильству на основі зарубіжного досвіду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. с. 566–570. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/134>

113. Скіпальська Г. Соціальна підтримка жінок, які постраждали від домашнього насильства, громадськими та благодійними організаціями : дис. ...

д-ра філософії в галузі соціології : 231. Київ, 2024. 267 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48424>.

114. Слухаєнко Ю. М. Домашнє насильство як об'єкт кримінально-правового дослідження. *Правовий часопис Донбасу*. Луганськ : ЛДУВ, 2020. № 4 (73). С. 103–111.

115. Слухаєнко Ю.М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 1970. Т. 3, № 91. С. 295–306. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.91.295-306>, с. 299

116. Собко Г. М. Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2020. 791 с

117. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї : навч.-метод. посіб. У 2 т. Т. 1. за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : Україна, 2011. 204 с

118. Соціально-економічні причини насильства в сім'ї в Україні: аналіз проблем та шляхи за-побігання (матеріали за результатами соціологічного опитування). К.: Державний ін-т про-блем сім'ї та молоді, 2004. 144 с, с. 15

119. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти. В. М. Бондаровська, О. О. Кочемировська, Г. М. Лактіоновата ін.; за ред. О. Кочемировської. – К.: Вид-во ФОП Клименко Ю.Я., 2010. – 372 с.

120. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України / наук. ред. О. Кочемировська ; заг. ред С. Павлиш. Київ ; Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. 228 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/standarty_soc_poslug.pdf

121. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 323–327

122. Степаненко О., Хімченко С. Економічне домашнє насильство: визначення й питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного*

гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2020. № 45. С. 112–115.
URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.45.24>.

123. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

124. Судово-психологічна експертиза в адміністративному процесі: монографія. Костицький М. В., Луцький М. І. Івано-Франків. ун-т права ім. короля Данила Галицького. Івано-Франківськ : Видавнича справа, 2011. 307 с. -
Бібліогр.: с. 286-305.

125. Теорія екологічних систем Урі Бронфенбреннера. URL: http://psychologis.com.ua/teoriya_ekologicheskikh_sistem_uri_bronfenbrennera.htm

126. Тичина Д. М. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 229–236.

127. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 612 с.

128. Тичина Д. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні : дис. ... д-ра : 12.00.08. Київ, 2024. 644 с.

129. Ухвала суду першої інстанції. Справа № 603/735/20. Проведення № 1-кп/603/26/2021. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.

130. Ухвала суду першої інстанції. Справа № 752/25254/19. Проведення № 1-кп/752/727/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.

131. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.

132. Федчун Н. Кримінологія: навч.-метод. посіб. Нац. ун-т Од. юрид. акад., 2020. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.12337>

133. Фізичне насильство: ознаки, причини, наслідки, отримання допомоги. Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/region/15311.html>

134. Центри допомоги врятованим. 1547 Гаряча лінія з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей. URL: <https://1547.ukc.gov.ua/dovidkova-informatsiya/tsentry-dopomogy-vryatovanyam/>

135. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

136. Черненко Я.О. Проект «child friendly spaces»: практика успішного попередження насильства та жорстокого відношення щодо дітей. *Попередження та протидія насильству у суспільстві (зарубіжний досвід): Збірник тез доповідей учасників XXI студентської науково-практичної конференції іноземними мовами* (м. Харків, 9 квітня 2020 року). Харків, 2020. С. 298-299.с.

137. Шаповал К. А. Деякі особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, учинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2(93). URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10999/Deiaki%20osoblyvosti_Shapoval_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

138. Шиделко А. В. Психологічні детермінанти домашнього насильства над жінками. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2018. № 17. С. 262–273.

139. Шугало, А. Я. (2025). Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні: дис.... д-ра філософ.: 081.

140. Юридична психологія. Альбом схем з коментарями / За заг. ред. Л.І. Казміренко. – К.: 2007.

141. Юридична психологія: підручник. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін.: заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. Вид. 2, доопр. та доп. К.: КНТ, 2008. – 352 с.

142. Яворська І. С. Безоплатна правова допомога Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Становлення та розвиток правової держави:*

проблеми теорії та практики. 2022. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-287-9-137>

143. Ярошевська Т. В. Домашнє насильство: шляхи вирішення. *Соціально-гуманітарні виміри правової держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 жовтня 2022 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2022. – С. 231-233

144. Adeyele V. O., Makinde V. I. Mental health disorder as a risk factor for domestic violence experienced by school children. *Mental health review journal*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1108/mhrj-11-2022-0072>

145. Ali, P.A., & Naylor, P.B. 2013. Intimate partner violence: A narrative review of the biological and psychological explanations for its causation. *Aggression and violent behaviour*, 18, 373-382.

146. Austin, J. B., & Dankwort, J. (1999). Standards for batterer programs: A review and analysis. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(2), 152–168. <https://doi.org/10.1177/088626099014002004>

147. Avramenko S. M., Melnyk A. R. Portrait of the victim of domestic violence and its characteristics under the conditions of marital state. *Uzhhorod national university herald. series: law*. 2024. Vol. 2, № 81. P. 244–249. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.38>

148. Azhagar, V. K., Chinnakkaruppan, D., Hassan, K. H., & Ashan, F. (2018, January). Domestic violence: Psychological profile of abusers. In *NATIONAL CONFERENCE ON RESEARCH IN DOMESTIC VIOLENCE* (Vol. 28, p. 46).

149. Babcock J. C., Green C. E., Robie C. Does batterers' treatment work? A meta-analytic review of domestic violence treatment. *Clinical psychology review*. 2004. Vol. 23, № 8. P. 1023–1053. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2002.07.001>

150. Bancroft L. Why does he do that?: inside the minds of angry and controlling men. New York : Putnam's Sons, 2002. 408 p.

151. Bates E. A. "No one would ever believe me": an exploration of the impact of intimate partner violence victimization on men. *Psychology of men & masculinities*. 2020. Vol. 21, № 4. P. 497–507. URL: <https://doi.org/10.1037/men0000206>

152. Beattie M. *Codependent No more: how to stop controlling others and start caring for yourself*. Hazelden, 1986. 264 p.
153. Blake S., Nobles J. Complexity science in domestic abuse literature: a systematic scoping review. *Trauma, violence, & abuse*. 2025. URL: <https://doi.org/10.1177/15248380251316225>
154. Bondarenko O. S. (2019). Psychological Violence as a Form of Domestic Violence. *Kyiv University Law Journal*. № 2. P. 12–17.
155. Burlaka, V., Serdiuk, O., Nickelsen, T., Tkach, B., & Khvorova, H. (2018). Family life education in Ukraine. In C. S. Ballard & A. T. Vakalahi (Eds.), *Global Perspectives on Family Life Education*(pp. 329–343). Springer. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-319-77589-0_21
156. Carne S. S., Rees D., Paton N., Fanslow J. L. (2019). *Using systems thinking to address intimate partner violence and child abuse in New Zealand*. <https://nzfvc.org.nz/sites/nzfvc.org.nz/files/NZFVC-issues-paper-13-systems-thinking.pdf>
157. Constitution of Ukraine № 254k/96-BP. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. № 30. P. 141.
158. Daněk A., Šotolová E., Stárek L. The effect of alcoholism on the destruction of relationship values. *Ad alta: 14/01*. 2024. Vol. 14, № 1. P. 212–216. URL: <https://doi.org/10.33543/j.1401.212216>
159. Hamberger L. K., Hastings J. E. Counseling male spouse abusers: characteristics of treatment completers and dropouts1. *Violence and victims*. 1989. Vol. 4, № 4. P. 275–286. URL: <https://doi.org/10.1891/0886-6708.4.4.275>
160. Ehrensaft, M, K., Cohen, P., & Johnson, J. G. 2006. Development of personality disorder symptoms and the risk for partner violence. *Journal of abnormal psychology*, 115, 474-483
161. Engel B. (2022). *The Emotionally Abusive Relationship: How to Stop Being Abused and How to Stop Abusing*. Kyiv: Piatkus Books, 335 p.

162. European Court of Human Rights. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of R. v. Germany. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%3A%5B%5C%22001-203931%5C%22%7D%7D>.
163. Family, domestic and sexual violence. URL: <https://www.aihw.gov.au/about-us>
164. Fedchyshyn S. A. On current legislative initiatives to improve the prevention and combating of domestic violence in Ukraine. *Uzhhorod national university herald. series: law*. 2026. Vol. 3, № 92. P. 394–399. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.3.56>
165. Gibbons K. (2019). Refuge charity boss Sandra Horely accused of bullying culture. *The Times*. <https://www.thetimes.co.uk/article/domestic-abuse-refuge-charity-boss-sandra-horley-accused-of-bully-culture-b3mj2dcfw>
166. Global Protection Cluster. Media Guidelines for Reporting on Gender-Based Violence in Humanitarian Contexts. URL: <https://gbva.orf.net/sites/default/files/2020-02/IRC-WGSS-Toolkit-Eng.pdf>
167. Golovko, L., Uliutina, O., Davydovych, I., & Ilina, O. (2021). Legal Regulation of Combating Domestic Violence in Eastern Europe. *European Journal of Sustainable Development*, 10(3), 253. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n3p253>
168. Gómez-Casillas, A., van Damme, M., & Permanyer, I. (2023). Women's and Men's Status: Revisiting the Relationship Between Gender Equality and Intimate Partner Violence Against Women in Europe. *Journal of Interpersonal Violence*, 38(15-16), 8755-8784. <https://doi.org/10.1177/08862605231158760> (Original work published 2023)
169. Grichko V. I., Holub V. V. The domestic violence in Ukraine: current state, law enforcement problems and ways to overcome them. *Analytical and comparative jurisprudence*. 2025. Vol. 1, № 6. P. 30–36. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.4>
170. Henning, K., Jones, A., & Holdford, R. 2003. Treatment needs of women arrested for domestic violence: A comparison with male offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 18, 839-856.

171. Herman J. (2020). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence-from Domestic Abuse to Political Terror*. Lviv: Old Lion Publishing, 416 p.
172. Herrenkohl, T. I., Fedina, L., Roberto, K. A., Raquet, K. L., Hu, R. X., Rousson, A. N., & Mason, W. A. (2020). Child Maltreatment, Youth Violence, Intimate Partner Violence, and Elder Mistreatment: A Review and Theoretical Analysis of Research on Violence Across the Life Course. *Trauma, Violence, & Abuse*, 23(1), 314-328. <https://doi.org/10.1177/1524838020939119>
173. Herzberger S. D. *Violence within the family*. Routledge, 2019. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429503252>
174. Hickey, Lauren Anne, "Alcoholism, Domestic Violence, and Attachment: Investigating the Interplay Between Male Alcohol Use, Female Attachment Styles, and Relationship Violence in Heterosexual Couples" (2025). *Diversity & Social Justice in Education Conference*. 41. <https://repository.gonzaga.edu/dsjconf/2025/general/41>
175. Hirschelmann A. Comprendre et traiter les effets des violences conjugales, laplace de l'enfant témoin. *Sages-Femmes*. 2020. Vol. 19. Issue 4. P. 34–38.
176. Holovkin B. About the determination of crime. *Law review of kyiv university of law*. 2020. № 1. P. 274–280. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2020.55>
177. Holtzworth-Munroe, A., Beatty, S. B., & Anglin, K. (1995). The assessment and treatment of marital violence: An introduction for the marital therapist. In N. S. Jacobson & A. S. Gurman (Eds.), *Clinical handbook of couple therapy* (pp. 317–339). The Guilford Press.).
178. Hussain M., Bashir R. Social causes of domestic violence: a study. *International journal of creative research thoughts (IJCRT)*. 2018. Vol. 6, № 1. P. 1859–1870. URL: https://www.researchgate.net/profile/Manzoor-Hussain-36/publication/330556622_SOCIAL_CAUSES_OF_DOMESTIC_VIOLENCE_A_STUDY/links/61e69bdb9a753545e2dcf73b/SOCIAL-CAUSES-OF-DOMESTIC-VIOLENCE-A-STUDY.pdf.

179. Ishchenko T. Personality of criminal as an element of forensic characterization of domestic violence. *Naukovij visnik Nacìonal'Nõi akademii vnutrišnih sprav.* 2019. Vol. 112, № 3. P. 65–71. URL: <https://doi.org/10.33270/01191123.65>
180. Johnson, L., Chen, Y., Stylianou, A. *et al.* Examining the impact of economic abuse on survivors of intimate partner violence: a scoping review. *BMC Public Health* 22, 1014 (2022). <https://doi.org/10.1186/s12889-022-13297-4>
181. Karetna O. O. Gender stereotypes in the institute of family in modern society. *Habitus.* 2021. Vol. 1, № 24. P. 35–38. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.24.1.6>
182. Kippert A. What are the power and control wheels?. *DomesticShelters.org.* URL: <https://www.domesticshelters.org/articles/identifying-abuse/what-are-the-power-and-control-wheels>
183. Klimek, Libor. Letter of Rights for Persons Arrested on the Basis of a European Arrest Warrant: A Novelty under the Directive 2012/13/EU. *International and Comparative Law Review*, 2013, Vol. 13., № 1, pp. 163–170. DOI: 10.1515/iclr-2016-0066
184. Piechowiczová, L; Madleňáková, L. (E). (2014). International Multidisciplinary Conference on Autonomy of an Individual (Autonomie jednotlivce), held on September 19-21, 2014 in Hrubá Voda. Olomouc: Palacky University in Olomouc, 88-94
185. Kovalenko I. A. (2024). The Concept and Types of Domestic Violence in Ukraine. *Science and Technology Today.* Kyiv: All-Ukrainian Assembly of Doctors of Science in Public Administration, № 5(33). P. 133.
186. Kratcoski, P.C., Edelbacher, M. (2025). Personal Crimes Against the Elderly. In: *Perspectives on Elderly Crime and Victimization.* Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-98779-3_9
187. Ladichenko V., Gulak O., Artemenko O. Victimological portrait of a victim of domestic violence. *Uzhhorod national university herald. series: law.* 2022. № 70. P. 389–392. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.62>

188. Langhinrichsen-Rohling, J., Capaldi, D.M. Clearly We've Only Just Begun: Developing Effective Prevention Programs for Intimate Partner Violence. *Prev Sci* 13, 410–414 (2012). <https://doi.org/10.1007/s11121-012-0310-5>
189. Male survivors of domestic violence, challenges in cultural response, and impact on identity and help-seeking behaviors: a systematic review / D. A. McLeod et al. *Trauma, violence, & abuse*. 2023. P. 152483802311773. URL: <https://doi.org/10.1177/15248380231177318>
190. Malick, Reshma. Children of Alcoholics (COA): Victims of Abuse Due to Parental Addiction- A Meta Narrative Review. *SBV Journal of Basic, Clinical and Applied Health Science* 7(4):p 157-160, Oct–Dec 2024. | DOI: 10.4103/SBVJ.SBVJ_54_24
191. Middleton, W., Sachs, A., & Dorahy, M. J. (2017). The abused and the abuser: Victim–perpetrator dynamics. *Journal of Trauma & Dissociation*, 18(3), 249–258. <https://doi.org/10.1080/15299732.2017.1295373>
192. Minnesota domestic violence classes. *Stop DV Class - Online Domestic Violence Classes*. URL: https://www.stopdvclass.com/domestic-violence-classes/Minnesota?utm_medium=cpc&utm_source=google&utm_campaign=SDV-Search-1&utm_term=batterers%20intervention%20program|b&utm_content=600629896924&utm_gad_source=1&utm_gad_campaignid=17348391806&utm_gbraid=0AAAAAD0tpwQGOq02QLESsyapD0-1MyLGi&utm_gclid=Cj0KCQiAhaHMBhD2ARIsAPAU_D523C4E7Er_VJTT81pKZmoVJOvT0Vtm1V-7mPOmdQ2_erjZNXy3cMcaAv-nEALw_wcB
193. Moyer V. A. Screening for intimate partner violence and abuse of elderly and vulnerable adults: U.S. preventive services task force recommendation statement. *Annals of internal medicine*. 2013. Vol. 158, № 6. P. 478. URL: <https://doi.org/10.7326/0003-4819-158-6-201303190-00588>
194. Nalyvaiko L. R., Martseniuk L. V. Women's rights and gender equality in ukraine: problems of theory and practice. *Private and public law*. 2022. № 1. P. 61–66. URL: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.1.11>

195. Nancy Berns. Framing the Victim: Domestic Violence, Media, and Social Problems/ Berns, N. -Hawthorne, N.Y. : Aldine de Gruyter, 2004 -194 pp.
196. Noëllet A-M., Morselli C., Cousineau M-M. L'évolution du réseau social des 220 femmes victimes de violence conjugale. *Criminologie*. La Criminologie de L'information: État des Lieux et Perspectives. 2019. Vol. 52. № 2. P. 300–320.
197. Oliver R., Alexander B., Roe S., Wlasny M. (2019). The economic and social costs of domestic abuse. *UK Home Office*. <https://www.gov.uk/>
198. ONS. (2017). *Domestic abuse: findings from the Crime Survey for England and Wales: year ending March 2017*. www.ons.gov.uk
199. Pantalienenko T. P. International experience in combating domestic violence. *Uzhhorod national university herald. series: law*. 2025. Vol. 3, № 87. P. 320–325. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.48> (c.323).
200. Popa-Nedelcu, R. A. D. U., Siserman, C., & Domnariu, C. D. (2019). Transteoretical approaches on domestic violence. *Acta Medica Transilvanica*, 24(4), 1-3.
201. Paradigm Publishing Services. *Books, Journals & Research*. URL: <https://reference-global.com/download/article/10.1515/iclr-2016-0066.pdf>
202. Prevalence of intimate partner violence against women in Sweden and Spain: A psychometric study of the 'Nordic paradox' / E. Gracia et al. *Plos one*. 2019. Vol. 14, № 5. P. e0217015. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0217015>
203. Ruiz-Narezo M., Gruber R. S., Martinez T. L. (2020). Bullying: adolescent victims and aggressors. Implication in cycles of violence, *Bordon-Revista De Pedagogia*, 72(1), 117–132.
204. Rutyan L. Women's home violence: psychological and social determinants of the phenomenon. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social work*. 2019. № 5. P. 52–54. URL: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/11>
205. Sangeetha, J., Mohan, S., Hariharasudan, A., & Nawaz, N. (2022). Strategic analysis of intimate partner violence (IPV) and cycle of violence in the autobiographical text—when I hit you. *Heliyon*, 8(6).

206. Shidelko A. V. Psychological Determinants of Domestic Violence Against Women. *Current Issues in Psychology: Collection of Scientific Papers of the H. S. Kostiuk Institute of Psychology, NAPS of Ukraine*. 2018. № 17. P. 262–273.
207. Slukhayenko Y. M. Domestic Violence as an Object of Criminal-Legal Research. *Legal Journal of Donbas*. Luhansk: LDUVS, 2020, №. 4(73). P. 103–111.
208. Sneyman, P., & Aicken, B. 2011. Self-reported impulsivity in male offenders with low cognitive ability in New South Wales prison. *Psychology, Crimes and Law*, 17: 151-164.
209. Social environment and its effects on domestic violence / H. S. A. Wahhab et al. *Revista de gestão social e ambiental*. 2023. Vol. 17, № 7. P. e03536. URL: <https://doi.org/10.24857/rgsa.v17n7-006>
210. Staggs, S. L., & Schewe, P. A. (2011). Primary prevention of domestic violence. In M. P. Koss, J. W. White, & A. E. Kazdin (Eds.), *Violence against women and children, Vol. 2. Navigating solutions* (pp. 237–257). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/12308-012>
211. Stark, Evan, *Coercive Control: The Entrapment Of Women In Personal Life* (New York, NY, 2007; online edn, Oxford Academic, 31 Oct. 2023), <https://doi.org/10.1093/oso/9780195154276.001.0001>
212. Telefanko B. M., Koval R. I. Criminal and legal qualification of domestic violence in ukraine. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. № 4. P. 340–344. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/81>
213. Tittlová M., Papáček P. Factors contributing to domestic violence. *International journal of entrepreneurial knowledge*. 2018. Vol. 6, № 2. P. 117–124. DOI: <https://doi.org/10.2478/ijek-2018-0019>
214. Tolman R. R. M., Rosen D. (2011). Domestic Violence in the Lives of Women Receiving Welfare: Mental Health, Substance Dependence, and Economic Well-Being. *Violence Against Women*. Vol. 7. Issue 2. P. 123–233.
215. The connection between batterers and child sexual abuse perpetrators | lundy bancroft. *Lundy Bancroft*. URL: <https://lundybancroft.com/articles/the-connection-between-batterers-and-child-sexual-abuse-perpetrators/>

216. Tolman R. R. M., Rosen D. Domestic violence in the lives of women receiving welfare: Mental health, substance dependence, and economic well-being. *Violence Against Women*. 2011. Vol. 7. Issue 2. P. 123–233.
217. Tracy M., Chong L. S., Strully K., Gordis E., Cerdá M., Marshall B. D. L. (2023). A systematic review of systems science approaches to understand and address domestic and gender-based violence. *Journal of Family Violence*, 38, 1225–1241. <https://doi.org/10.1007/s10896-023-00578-8>
218. Williams J. Measuring Sex Stereotypes. A Multinational Study / Williams J., Best D. Newbury Park : Sage Publications, 1990. 384 p.
219. Winters. J., Clift. R., & Dutton, D. 2004. An exploratory study of emotional intelligence and domestic abuse. *Journal of Family Violence*, 19, 255-266.
220. Wolfe, D. A., & Jaffe, P. G. (1999). Emerging strategies in the prevention of domestic violence. *The future of children*, 133-144.
221. Yara O. Features of the “blue cards” system as an effective mechanism for preventing domestic violence in Ukraine (based on the experience of the Republic of Poland). *Law. Human. Environment*. 2022. Vol. 13, № 3. URL: <https://doi.org/10.31548/law2022.03.010> (date of access: 08.02.2026).
222. Yara O.S., Stasiuk N.A. Problem issues of criminal proceedings regarding domestic violence. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2021. № 63. C. 279–283. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.48>, c. 280
223. Yermolenko I.M., Avramenko S.M., Melnyk A.R. Domestic violence: historical review and contemporary challenges. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2024. T. 3, № 85. C. 214–219. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.33>

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник соціальних чинників виникнення домашнього насильства в Україні

Опитувальник призначений для кількісного вимірювання соціальних чинників, що підвищують ризик виникнення та відтворення домашнього насильства в українських реаліях.

Формат відповіді. Оцініть ступінь згоди з кожним твердженням за шкалою 1-5: 1 – повністю не згоден(на); 2 – скоріше не згоден(на); 3 – важко відповісти; 4 – скоріше згоден(на); 5 – повністю згоден(на).

А. Соціально-демографічний блок

Стать: ☐ Ж ☐ Ч ☐ Інше / не вказую

Вік: ____ років

Освіта: ☐ середня ☐ фахова передвища ☐ вища ☐ інше.

Сімейний стан: ☐ одружений / одружена ☐ партнерство ☐ неодружений / неодружена ☐ розлучений(а) ☐ вдівець / вдова.

Зайнятість: ☐ працюю ☐ навчаюся ☐ безробітний(а) ☐ військова служба ☐ інше.

Дохід: ☐ низький ☐ середній ☐ високий.

Статус переміщення: ☐ місцевий(а) ☐ ВПО ☐ повернувся(лася) після евакуації ☐ інше.

В. Основні твердження

Шкала: 1 — повністю не згоден(на); 2 — скоріше не згоден(на); 3 — важко відповісти; 4 — скоріше згоден(на); 5 — повністю згоден(на).

Блок 1. Соціально-економічні чинники

Твердження	1	2	3	4	5
1. Матеріальні труднощі в сім'ї часто стають причиною конфліктів між партнерами	☐	☐	☐	☐	☐

2. Безробіття або нестабільна зайнятість підвищують рівень напруження в сімейних стосунках	☐	☐	☐	☐	☐
3. Фінансова залежність одного з партнерів ускладнює можливість протидії насильству	☐	☐	☐	☐	☐
4. Економічна нестабільність у країні негативно впливає на атмосферу в сім'ях	☐	☐	☐	☐	☐
5. Відсутність доступу до соціальної підтримки посилює ризик насильства в родині	☐	☐	☐	☐	☐

Блок 2. Соціокультурні та нормативні чинники

Твердження	1	2	3	4	5
6. У суспільстві поширені уявлення, що сімейні конфлікти не повинні виноситися за межі родини	☐	☐	☐	☐	☐
7. Деякі форми психологічного тиску сприймаються як соціально прийнятні	☐	☐	☐	☐	☐
8. Гендерні стереотипи сприяють нерівності влади в сімейних відносинах	☐	☐	☐	☐	☐
9. Насильницька поведінка часто виправдовується складними життєвими обставинами	☐	☐	☐	☐	☐
10. Толерантність суспільства до агресії сприяє її відтворенню в сім'ї	☐	☐	☐	☐	☐

Блок 3. Соціальне оточення та міжпоколінна трансляція

Твердження	1	2	3	4	5
11. Досвід насильства в батьківській родині впливає на моделі поведінки в дорослому житті	☐	☐	☐	☐	☐
12. Діти, які були свідками сімейного насильства, частіше відтворюють його у власних сім'ях	☐	☐	☐	☐	☐

13. Соціальне оточення може або стримувати, або заохочувати насильницьку поведінку	☐	☐	☐	☐	☐
14. Відсутність підтримки з боку родичів або друзів посилює вразливість постраждалих	☐	☐	☐	☐	☐
15. Замовчування насильства в родині є поширеним явищем	☐	☐	☐	☐	☐

Блок 4. Інституційні та правові чинники

Твердження	1	2	3	4	5
16. Недовіра до правоохоронних органів знижує готовність повідомляти про насильство	☐	☐	☐	☐	☐
17. Страх осуду або повторної травматизації перешкоджає зверненню по допомогу	☐	☐	☐	☐	☐
18. Недостатня поінформованість про правові механізми захисту ускладнює протидію насильству	☐	☐	☐	☐	☐
19. Реакція державних інституцій не завжди є достатньо ефективною.	☐	☐	☐	☐	☐
20. Відсутність системної міжвідомчої взаємодії посилює соціальні ризики домашнього насильства.	☐	☐	☐	☐	☐

Блок 5. Чинники кризових умов (воєнний та посткризовий контекст)

Твердження	1	2	3	4	5
21. Воєнні події підвищують рівень психоемоційної напруги в сім'ях.	☐	☐	☐	☐	☐
22. Вимушене переміщення негативно впливає на стабільність сімейних відносин.	☐	☐	☐	☐	☐
23. Хронічний стрес у суспільстві сприяє зростанню агресивних форм поведінки.	☐	☐	☐	☐	☐

24. Втрата соціальних зв'язків підвищує ризик ізоляції постраждалих.	☐	☐	☐	☐	☐
25. Соціальна нестабільність ускладнює своєчасне виявлення випадків насильства.	☐	☐	☐	☐	☐

Ключ і підрахунок результатів. Кодування відповідей: 1–5 балів відповідно до обраного варіанта. Субшкали (по 5 пунктів): блок 1 (пп. 1 – 5); блок 2 (пп. 6 – 10); блок 3 (пп. 11 – 15); блок 4 (пп. 16 – 20); блок 5 (пп. 21 – 25).

Діапазони: кожна субшкала 5 – 25 балів; загальний показник 25 – 125 балів. За потреби обчислюється середній бал для порівняння субшкал.

Інтерпретація рівнів (первинні порогові значення). Субшкали (5 – 25): 5 – 11 – низька вираженість чинника; 12 – 18 – помірна; 19–25 – висока. Загальний показник (25–125): 25 – 58 – низький сукупний рівень соціальних ризиків; 59–92 – помірний; 93–125 – високий.

Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за статтею 173-2 КУпАП за 2022 рік

Розділ 1. Розгляд справ про адміністративні правопорушення																																						
№ з/п	Назва статті Кодексу України про адміністративні правопорушення або адміністративно-го правопорушення, яке не ввійшло до Кодексу, але передбачене іншими законодавчими чи нормативними актами	Номер статті	Кількість справ, що перебували на розгляді, од		Кількість повернутих справ, од	в тому числі для наслідкового оформлення	Кількість розглянутих справ, од	Кількість нерозглянутих справ на кінець звітного періоду, од	Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи							Накладено адміністративних стягнень (з гр. 8), од										Накладено адміністративних			Сума штрафу (з гр.		Сума запобіжної							
			усього	у тому числі надійшло у звітному періоді					усього	про накладення адміністративного стягнення	про застосування заходів впливу, передбачених статтею 24-1 КУпАП	усього	передано матеріалів на розгляд громадської організації або трудового колективу	залишенням від адміністративної відповідальності при визначеності правопорушення	передано справи прокурору, органу досудового розслідування	відсутністю події і скасуу адміністративного правопорушення	закінченням строку накладення адміністративного стягнення	попередження	штраф	оплатне вилучення предмета	конфіскація предмета, грошей	позбавлення спеціального права	громадські роботи	суспільно корисні роботи	виправні роботи	адміністративний арешт	арешт з утриманням на групі вихіді	інші види адміністративних стягнень	додаткових			накладеного	сплаченого добровільно	установлено	усього	у тому числі повернуто власнику в порядку відшкодування		
																													оплатне вилучення предмета	конфіскація предмета, грошей	позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю						позбавлення спеціального права (керування транспортним засобом)	
А	Б	В	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	
323	Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування	173-2	115 976	107 598	7 227	6 606	99 758	8 991	99 860	65 815	148	33 897	5	10 047	133	10 014	12 616	44	61 279									1 001					1	14 025 666	3 167 475	100	100	100

Розділ 2. Склад осіб притягнутих до адміністративної відповідальності																		
№ з/п	Назва статті Кодексу України про адміністративні правопорушення або адміністративно-го правопорушення, яке не ввійшло до	Номер статті	Кількість осіб притягнутих до адміністративної відповідальності															
			Усього	з них														
				рід зайняття														
				громадян інош держави	жіноч	внутрішньо переміщених	осіб з інвалідністю	робітники	державні службовці	судді	прокурори	інші службовці	військовослужбовці	пенсіонери	безробітні	присади, які не працювали і не навчалися	інші заняті	
А	Б	В	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
323	Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування	173-2	65 815	178	5 782	2	613	4 500	12				84	337	3 345	4 271	45 065	8 053

Додаток		
№ з/п	Найменування показника	Кількість
13	Кількість осіб, яких направлено на проходження програми для кримінальців, передбаченої Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" (осіб, які вчинили домашнє насильство чи насильство за ознакою статі)	272

Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за статтю 173-2 КУпАП за 2023 рік

Розділ 1. Розгляд справ про адміністративні правопорушення																																					
№ з/п	Назва статті Кодексу України про адміністративні правопорушення або адміністративного правопорушення, яке не ввійшло до	Номер статті	Кількість справ, що перебували на розгляді, од		Кількість повернутих справ, од	в тому числі для належного оформлення	Кількість розглянутих справ, од	Кількість нерозглянутих справ на кінець звітного періоду, од	Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи							Накладено адміністративних стягнень (з гр. 8), од										Накладено адміністративних		Сума штрафу (з гр. 17),		Сума заподіяної							
									у тому числі							основних										додаткових		накладеного	сплаченого	установлено	відшкодовано						
			усього	про накладення адміністративного стягнення					про застосування заходів впливу, передбачених статтею 24-1 КУпАП	про закриття справи			у тому числі у зв'язку із	попередчею матеріалів на розгляд громадської	заявленям від адміністративної відповідальності при передачі справи прокурору, органу досудового	складу адміністративного закінченням строку накладення адміністративного	попередження	штраф	оплатне вилучення предмета	конфіскація предмета, грошей	позбавлення спеціального права	громадські роботи	сукупільно корисні роботи	виправні роботи	адміністративний арешт	арешт з утриманням на гауптвахті	інші види адміністративних стягнень				оплатне вилучення предмета	конфіскація предмета, грошей	позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	позбавлення спеціальних прав (керування транспортним засобом)			
										усього	передачею матеріалів на розгляд громадської	заявленям від адміністративної відповідальності при передачі справи прокурору, органу досудового																							складу адміністративного закінченням строку накладення адміністративного	у тому числі у зв'язку із	
А	Б	В	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
325	Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного	173-2	160 577	152 455	9 699	8 935	138 655	12 223	138 745	101 129	258	37 358	6	12 540	303	14 857	8 383	37	95 351					4 138				1 603				3	23 721 914	4 909 086	850		

Розділ 2. Склад осіб притягнутих до адміністративної відповідальності																	
№ з/п	Назва статті Кодексу України про адміністративні правопорушення або адміністративного правопорушення, яке не ввійшло до Кодексу, але передбачене іншими законодавчими актами	Номер статті	Кількість осіб притягнутих до адміністративної відповідальності														
			Усього	з них						рід зайняття							
				громадян іношньої держави	жінок	внутрішньо переміщених	осіб з інвалідністю	робітники	державні службовці	судді	прокурори	інші службовці	військовослужбовці	пенсіонери	безробітні	присяждані, які не працювали і не навчалися	інші заняття
А	Б	В	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
325	Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування	173-2	101 129	350	9 772	13	936	6 310	21		1	117	2 049	5 272	7 306	66 971	12 828

№ з/п	Найменування показника	Кількість
13	Кількість осіб, яких направлено на проходження програми для кривдників, передбаченої Законом України 'Про запобігання та протидію домашньому насильству' (осіб, які вчинили домашнє насильство чи насильство за ознакою статі)	897

дів 1. Розгляд справ кримінального провадження

	у		Кількість	Кількість
--	---	--	-----------	-----------

№ з/п	Статті Кримінального кодексу України	ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	проваджень, що перебували на розгляді, од		провадження, щодо яких перебували в		у тому числі із								засуджених		виправданих	щодо яких кримінальне провадження закрито	щодо яких вирішено питання про застосування примусових заходів медичного характеру (у тому числі примусового лікування) щодо яких вирішено питання про застосування примусових заходів виховного характеру (у тому числі застосування примусових заходів виховного характеру)	направлено для визначення підсудності	Кількість нерозглянутих проваджень, на кінець звітного періоду, од	щодо яких провадження нерозглянуто							
			усього	у т.ч. за вчинення злочину у складі організованої групи або	усього	постановленням вироку	затвердженням	з них із	повернено угоди і повернуто прокурору	повернуто прокурору	закриттям провадження у справі	направлено для визначення підсудності	вирішенням питання щодо застосування примусових заходів	вирішенням питання щодо застосування примусових заходів	усього	у т.ч. за вчинення злочину у складі організованої групи чи						усього	у т.ч. за вчинення злочину у складі організованої групи або						
																								примирення	визнання винуватості	відмовлено в	затвердженні угоди і повернуто прокурору	примусових заходів	примусових заходів

№ з/п	Наименование
-------	--------------

	показника	сть
36	Кількість осіб, які вчинили домашнє насильство, до яких застосовано (продовжено) обмежувальні заходи	73

	acy		
--	-----	--	--

№ з/п	Статті Кримінального кодексу України	ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	Кількість потерпілих фізичних осіб		Вік потерпілих						Кількість фізичних осіб, яким заподіяно шкоди			Кількість потерпілих юридичних осіб	моральної та матеріальної шкоди на суму грош	
			усього	з них жінок (з гр. 1)	до 13 років		14-17 років		18 років та старші		життю	здоров'ю	матеріальної та моральної		усього	фізичним особам (з гр. 11)
					усього	з них дівчат	усього	з них дівчат	усього	з них жінок						

А	Б	В	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
26	126-1	Домашне насилие	955	865	3	1	8	4	944	860	4	891	60		54001	54001

Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про розгляд матеріалів кримінального провадження за статтю 126-1 ККУ за 2024 рік

Розділ 1. Розгляд справ кримінального провадження 2024

№ з/п	Статті Кримінального кодексу України	ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОНУРУШЕНЬ	Кількість проваджень, що перебували на розгляді, од		Кількість осіб, провадження щодо яких перебували в суді, од		усього	Кількість розглянутих проваджень, од								Кількість осіб у справах із закінченим провадженням, од							Кількість осіб, що провадження нерозглянуто (з гр.24), од					
								усього	у тому числі із	постановленням вироку	з них із затвердженням угоди про примирення	з визнання винуватості	відмовлено в затвердженні угоди і повернено прокурору для продовження досудового розслідування	повернуто прокурору	закриттям провадження у справі	направлено для визначення підсудності	вирішення питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру	вирішення питання щодо застосування примусових заходів виховного характеру	засуджених		виправданих	щодо яких кримінальне провадження закрито			щодо яких вирішено питання про застосування примусових заходів медичного характеру (у тому числі щодо яких вирішено питання про застосування примусових заходів виховного характеру (у тому числі відмовлено в затвердженні угоди і повернено прокурору для продовження досудового розслідування	повернуто прокурору	направлено для визначення підсудності	
			усього	у т.ч. за вчинення злочину у складі організованої групи чи злочинної організації																								
					усього	у т.ч. за вчинення злочину у складі організованої групи чи злочинної організації																						
																			усього	у т.ч. за вчинення злочину у складі організованої групи чи злочинної організації								
А	Б	В	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
26	126-1	Домашнє насильство	3206	2088	3198		1777	1609	298	80	1	4	122	13	28		1544			126	26		1	5	13	1429	1424	

Довідка до розділу 1

36	Кількість осіб, які вчинили домашнє насильство, до яких застосовано (продовжено) обмежувальні заходи	296																										
----	--	-----	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Розділ 2. Відомості про потерпілих

№ з/п	Статті Кримінального кодексу України	ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВопорушень	Кількість потерпілих фізичних осіб		Вік потерпілих						Кількість фізичних осіб, яким заподіяно шкоди			Кількість потерпілих юридичних осіб	Заподіяно моральної та матеріальної шкоди на суму, грн	
			усього	з них жінок (з гр. 1)	до 13 років		14-17 років		18 років та старші		життю	здоров'ю	матеріальної та моральної		усього	фізичним особам (із гр.11)
					усього	з них дівчат	усього	з них дівчат	усього	з них жінок						
26	126-1	Домашнє насильство	1037	919	24	10	9	6	1004	903	5	931	101		169315	169315

**Тематика семінару-інтенсиву/тренінгу для секторів,
залучених до профілактики домашнього насильства**

Цільова група	Базові модулі	Спеціалізовані модулі
Поліція	Нормативно-правові засади та повноваження; алгоритми реагування і маршрутизації; ризик-орієнтована оцінка небезпеки; комунікація та деескалація; документування події і доказова фіксація	Травма-інформований підхід і запобігання вторинній віктимізації; робота з дітьми (комунікація, безпечні процедури); міжвідомчий обмін інформацією та координація; протирецидивні інструменти (контроль виконання приписів/обмежень, профілактична робота, взаємодія з пробацією); етика, конфіденційність, захист персональних даних
Освіта (заклади освіти, управління освітою, психологічна служба)	Нормативні обов’язки закладу освіти щодо безпеки дитини; індикатори/ознаки домашнього насильства щодо дитини та межі компетенції; травма-інформована комунікація і фіксація спостережень; внутрішній протокол повідомлення та маршрутизація; профілактика насильства в освітньому середовищі	Інтеграція тематики ненасильницької поведінки/прав людини у навчально-виховний процес (вікові методики); робота з батьками/опікунами (складні комунікації, межі втручання); кризова підтримка дитини у закладі; антидискримінаційні практики і подолання стереотипів; професійна стійкість і профілактика вигорання (супервізія/інтервізія)

Соціальні служби (надавачі соціальних послуг, служби підтримки)	Нормативні засади надання допомоги постраждалим і стандарти якості; кейс-менеджмент (оцінка потреб, план допомоги, план безпеки, моніторинг); оцінка ризиків і кризове втручання; маршрутизація та координація із суб'єктами реагування; конфіденційність і ведення документації	Спеціалізовані послуги підтримки (притулок/кризові кімнати/мобільні бригади/денні центри/гарячі лінії); робота з дітьми як постраждалими/свідками ; економічна автономізація постраждалих (ресурсні та соціальні програми) як чинник профілактики рецидиву; взаємодія з кривдниками (мотиваційні інтервенції, направлення на програми, оцінка ризиків для постраждалих); супервізія, професійні межі, профілактика вторинної травматизації
Медичні працівники (ПМД, стаціонар, екстрена допомога)	Клінічні маркери насильства та скринінг за показаннями; невідкладна допомога й «безпековий мінімум» (оцінка негайної загрози); медичне документування ушкоджень/станів; травма-інформована комунікація (згода, конфіденційність); маршрутизація до соціальних/правових/психологічних сервісів	Психічні наслідки насильства і первинна психосоціальна підтримка (у межах компетенції); особливості роботи з дітьми; сексуальне насильство в контексті домашнього (клінічні маршрути, етика); професійні ризики (вигорання, вторинна травматизація, підтримка персоналу); інформаційна безпека та захист персональних даних у медичній документації

Наскрізні модулі для міжвідомчих (спільних) семінарів інтенсивів тренінгів

Напрямок	Зміст (узагальнено)
Узгодження ролей і термінології	Єдині дефініції, розмежування компетенцій, стандартизовані алгоритми взаємодії
Обмін інформацією та координація	Протоколи перенаправлення, ведення випадку, мінімально необхідний обмін даними, конфіденційність
Комунікація без стигматизації	Етика, недискримінація, чутливість до вразливих груп, запобігання вторинній віктимізації
Моніторинг та оцінювання ефективності	Показники результативності, якість послуг, облік повторюваності, доказове управління практиками

Назва: Міжвідомча профілактика домашнього насильства: правові, організаційні та практичні інструменти.

Обсяг: 10 годин.

Форма: очна / дистанційна / змішана (з обов'язковими практичними кейсами).

Цільова аудиторія:

- уповноважені підрозділи Національної поліції України (зокрема превенція/ ювенальна превенція/дільничні);
- керівники та працівники закладів освіти, педагоги, практичні психологи/соціальні педагоги;
- фахівці соціальних служб, служби у справах дітей;
- медичні працівники первинки /екстреної / спеціалізованої допомоги.

Мета курсу: актуалізувати узгоджене (міжвідомче) розуміння профілактики домашнього насильства як безперервного процесу та надати інструменти для раннього виявлення, маршрутизації, підтримки постраждалих, роботи з кривдником і запобігання рецидиву у межах чинного правового регулювання.

Очікувані результати навчання.

Після завершення курсу слухачі зможуть:

- 1) коректно застосовувати базові правові дефініції та інструменти запобігання / протидії;
- 2) виявляти ризики та ознаки насильства (зокрема і щодо дітей/свідків), проводити первинну оцінку безпеки;
- 3) діяти за алгоритмом міжвідомчої взаємодії: повідомлення, документування, маршрутизація, ведення випадку;
- 4) забезпечувати етично коректну комунікацію з постраждалими та мінімізувати ризики повторної травматизації у процедурах;
- 5) реалізовувати протирецидивні заходи у межах компетенції (приписи / облік / програми / взаємодія з пробацією тощо);
- 6) працювати з даними й конфіденційною інформацією (обмін і, персональні дані, межі)

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

Модуль	Змістові блоки	Год.
1	Нормативні засади, повноваження суб'єктів, модель профілактики	1
2	Первинна профілактика та раннє виявлення: скринінг, оцінка ризиків, первинне реагування	2
3	Маршрутизація та ведення випадку: міжвідомча взаємодія, протоколи обміну інформацією	2
4	Робота з постраждалими та дітьми (в т.ч. свідками): підтримка, комунікація, безпека	2
5	Робота з кривдником і запобігання рецидиву: приписи, облік, програми, пробація	2
6	Доказовість, моніторинг, документація, етика та професійна стійкість; підсумкове оцінювання	1

Модуль 1 (1 год). Нормативні засади та інституційна архітектура профілактики

- понятійний апарат (домашнє насильство, постраждала особа, кривдник, профілактика, ризики, рецидив);
- компетенції поліції, освіти, соціальних і медичних служб; межі втручання та відповідальність;
- профілактика як система компонентів: нормативно-ціннісний, аналітико-доказовий, інформаційно-комунікаційний, освітньо-професійний, раннього виявлення / маршрутизації, координаційний, протирецидивний.

Практикум: «мапа повноважень» (хто що робить у громаді) + матриця взаємодії.

Модуль 2 (2 год). Первинна профілактика та раннє виявлення

- первинна/вторинна/третинна профілактика у міжвідомчій логіці;
- індикатори насильства, фактори ризику та захисні фактори;
- первинна оцінка безпеки, план безпеки, кризова комунікація;
- специфіка виявлення у закладі освіти, у медичному контакті, під час виїзду поліції, у соціальному супроводі.

Практикум: симуляції короткого скринінгу та первинної оцінки ризику (4 сектори – 4 ролі).

Модуль 3 (2 год). Маршрутизація, ведення випадку та обмін інформацією

- маршрутизація як юридично й організаційно визначена послідовність дій;
- стандарти міжвідомчої взаємодії: повідомлення, скерування, координація, документування;
- конфіденційність і захист персональних даних у межах професійних функцій;
- типові проблемні питання: дублювання, прогалини даних, затримки перенаправлення.

Практикум: розробка єдиного маршруту для громади (1 сторінка + контакти + строки реагування).

Модуль 4 (2 год). Підтримка постраждалих та дітей

- модель підтримки постраждалих: кризова допомога, соціальні послуги, медична допомога, правнича допомога;
- особливості роботи з дітьми (включно зі свідками) та взаємодія зі службами у справах дітей;
- етичні стандарти комунікації та недопущення повторної травматизації у процедурах опитування / фіксації.

Практикум: вправи «перша розмова», «інформована згода», «направлення до служби підтримки».

Модуль 5 (2 год). Робота з кривдником і запобігання рецидиву

- логіка протирецидивних інструментів: приписи/обмеження, профілактичні заходи, корекційні програми;
- межі компетенції кожного сектору у роботі з кривдником (що допустимо/недопустимо);
- взаємодія з судом/пробацією; контроль виконання рішень;
- стандарти комунікації з кривдником з пріоритетом безпеки постраждалої особи.

Практикум: кейс «повторний виклик» + побудова міжвідомчого плану зниження ризику рецидиву.

Модуль 6 (1 год). Доказовість, моніторинг, етика та підсумковий контроль

- мінімальні показники результативності профілактики (процес / результат / якість);
- етика, професійна стійкість і профілактика вигорання в роботі з травмою.

Програма створена з урахуванням можливості реалізації у час дії воєнного стану, а саме з урахуванням дефіциту часу в умовах коли проходження курсу не

повинно впливати на зайнятість відповідних служб. Кількість годин відведена для розгляду кожного з модулів, за потреби, може бути зменшена.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Негру Ф.С. Кримінологічний аспект сімейного насильства як соціальної деструкції. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»* № 9, 2024. С. 300-302 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/71>

2. Негру Ф.С. Юридико-психологічний аналіз детермінант насилля в сім'ї. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»* № 5, 2025. С. 201-205 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/50>

3. Негру Ф.С. «Правові та інституційні механізми профілактики домашнього насильства в Україні» *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія «Право», В.93. ч.3, 2026. С. 230-237 DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.31>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Негру Ф.С. Юридична та психологічна допомога жертвам сімейного насильства в умовах війни. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України: збірник тез доп. III Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 травня 2024 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України В. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України, 2024. с.198*

5. Негру Ф.С. Домашнє насильство як соціальне явище та кримінальне правопорушення. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали XXIV Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. 18 квітня 2024 року, м. Черкаси. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2024. 414 с.*

6. Негру Ф.С. Насильство в сім'ї: основні поняття, різновиди та відповідальність. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України. зб-к тез доп. VII*

міжвідом. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 17 квіт. 2025 р.). Київ: НАВС, 2025. С.125-127

7. Негру Ф.С. Нормативно-правові засади профілактики домашнього насильства. *Ernst Lortikyan International Scientific Project «Global Creative Ideas Forum and united perspectives»*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції-форуму (м. Харків, 28 лютого 2026 р.). м. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2026. С. 97

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

02.07.2026 року

АКТ

02.07.2026

м. Київ

№ 198-01

Впровадження результатів дисертації:
Негру Федора Степановича на тему
«Юридико-психологічні детермінанти
Домашнього насильства»
в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, капітана поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри юридичної психології, доктора філософії, капітана поліції Буданової Маріанни Олександрівни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила наукові праці здобувача Національної академії внутрішніх справ Негру Федора Степановича на тему «Юридико-психологічні детермінанти домашнього насильства» поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі 081 «Право» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надані наукові праці містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій спрямованих удосконалення системи психологічного забезпечення правоохоронної діяльності.

Проаналізовано основні результати дослідження Негру Ф.С., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Негру Ф.С. Кримінологічний аспект сімейного насильства як соціальної деструкції. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»* № 9, 2024. С. 300-302 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/71>

2. Негру Ф.С. Юридико-психологічний аналіз детермінант насилля в сім'ї. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»* № 5, 2025. С. 201-205 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/50>

3. Негру Ф.С. «Правові та інституційні механізми профілактики домашнього насильства в Україні» *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія «Право», В.93. ч.3, 2026. С. 230-237 DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.31>

4. Негру Ф.С. Юридична та психологічна допомога жертвам сімейного насильства в умовах війни. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України: збірник тез доп. III Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 травня 2024 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України В. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України, 2024. с.198*

5. Негру Ф.С. Домашнє насильство як соціальне явище та кримінальне правопорушення. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали XXIV Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. 18 квітня 2024 року, м. Черкаси. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2024. 414 с.*

6. Негру Ф.С. Насильство в сім'ї: основні поняття, різновиди та відповідальність. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності національної поліції та закладів вищої освіти МВС України. зб-к тез доп. VII міжвідом. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 17 квіт. 2025 р.). Київ: НАВС, 2025. С.125-127*

7. Негру Ф.С. Нормативно-правові засади профілактики домашнього насильства. *Ernst Lortikyan International Scientific Project «Global Creative Ideas Forum and united perspectives»*: матеріали II Міжнародної науково-практичної

конференції-форуму (м. Харків, 28 лютого 2026 р.). м. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2026. С. 97

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Негру Ф.С. містять науково обгрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні начальних дисциплін «Професійно-психологічна підготовка поліцейських», «Стресостійкість», «Психологічне супроводження в діяльності поліцейських», під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО
 Маріанна БУДАНОВА
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Начальник відділу ювенальної
превенції управління превентивної
діяльності Головного управління
Національної поліції Київської області
інспектор поліції

Олена КОСЕНКО

2026 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**результатів дисертаційного дослідження «Юридико-психологічні
детермінанти домашнього насильства»
Негру Федора Степановича в практичну діяльність**

Найменування пропозицій для впровадження: «Юридико-психологічні
детермінанти домашнього насильства».

Установа, яка пропонує впровадження, ПІБ авторів: Національна академія
внутрішніх справ. Автор: здобувач кафедри юридичної психології Негру Федір
Степанович.

Джерело інформації:

1. Негру Ф.С. Кримінологічний аспект сімейного насильства як соціальної
деструкції. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний
журнал»* № 9, 2024. С. 300-302 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/71>
2. Негру Ф.С. Юридико-психологічний аналіз детермінант насилля в сім'ї.
Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»
№ 5, 2025. С. 201-205 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/50>
3. Негру Ф.С. «Правові та інституційні механізми профілактики
домашнього насильства в Україні» *Науковий вісник Ужгородського Національного
Університету*, Серія «Право», В.93. ч.3, 2026. С. 230-237 DOI
<https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.31>
4. Негру Ф.С. Юридична та психологічна допомога жертвам сімейного
насильства в умовах війни. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі
безпеки та оборони України: збірник тез доп. III Всеукр. міжвід. психол. форуму*
(м. Київ, 30 травня 2024 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України
В. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України, 2024. с.198
5. Негру Ф.С. Домашнє насильство як соціальне явище та кримінальне
правопорушення. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне,
майбутнє: Матеріали XXIV Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною
участю. 18 квітня 2024 року, м. Черкаси. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля
НУЦЗ України, 2024. 414 с.*
6. Негру Ф.С. Насильство в сім'ї: основні поняття, різновиди та
відповідальність. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності
національної поліції та закладів вищої освіти МВС України. зб-к тез доп. VII
міжвідом. наук.-практ. круглого столу* (м. Київ, 17 квіт. 2025 р.). Київ: НАВС,
2025. С.125-127

7. Негру Ф.С. Нормативно-правові засади профілактики домашнього насильства. *Ernst Lortikyan International Scientific Project «Global Creative Ideas Forum and united perspectives»*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції-форуму (м. Харків, 28 лютого 2026 р.). м. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2026. С. 97

Ким та коли впроваджено: відділом ювенальної превенції управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції у м. Києві при проведенні навчальних занять у жовтні-грудні 2025 року.

Мета впровадження: підвищення рівня знань поліцейських з питань юридико-психологічних домашнього насильства.

Мета впровадження: підвищення професійної компетентності поліцейських ювенальної превенції та забезпечення ефективного застосування організаційних та психолого-педагогічних заходів протидії домашнього насильства.

Зауваження та пропозиції: рекомендовано продовжувати у процес професійного навчання поліцейських відділу ювенальної превенції управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції у м. Києві.

Відповідальний за впровадження:

Старший інспектор відділу
ювенальної превенції
управління превентивної діяльності
Головного управління
Національної поліції в Київській області
майор поліції

Віталій ЛИННИК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

07. 07. 2026 року

АКТ

07. 07. 2026

м. Київ

№ 215-19

Впровадження результатів дисертації:
Негру Федора Степановича на тему
«Юридико-психологічні детермінанти
домашнього насильства»
в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, капітана поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри юридичної психологи, доктора філософії, капітана поліції Буданової Маріанни Олександрівни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила наукові праці здобувача Національної академії внутрішніх справ Негру Федора Степановича на тему «Юридико-психологічні детермінанти домашнього насильства» поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі 081 «Право» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надані наукові праці містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій спрямованих удосконалення системи психологічного забезпечення правоохоронної діяльності.

Проаналізовано основні результати дослідження Негру Ф.С., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Негру Ф.С. Кримінологічний аспект сімейного насильства як соціальної деструкції. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»* № 9, 2024. С. 300-302 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/71>

2. Негру Ф.С. Юридико-психологічний аналіз детермінант насилля в сім'ї. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»* № 5, 2025. С. 201-205 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/50>

3. Негру Ф.С. «Правові та інституційні механізми профілактики домашнього насильства в Україні» *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія «Право», В.93. ч.3, 2026. С. 230-237 DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.31>

4. Негру Ф.С. Юридична та психологічна допомога жертвам сімейного насильства в умовах війни. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України: збірник тез доп. III Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 травня 2024 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України В. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України, 2024. с.198*

5. Негру Ф.С. Домашнє насильство як соціальне явище та кримінальне правопорушення. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали XXIV Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. 18 квітня 2024 року, м. Черкаси. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2024. 414 с.*

6. Негру Ф.С. Насильство в сім'ї: основні поняття, різновиди та відповідальність. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності національної поліції та закладів вищої освіти МВС України. зб-к тез доп. VII міжвідом. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 17 квіт. 2025 р.). Київ: НАВС, 2025. С.125-127*

7. Негру Ф.С. Нормативно-правові засади профілактики домашнього насильства. *Ernst Lortikyan International Scientific Project «Global Creative Ideas Forum and united perspectives»*: матеріали II Міжнародної науково-практичної

конференції-форуму (м. Харків, 28 лютого 2026 р.). м. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2026. С. 97

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали Негру Ф.С., можуть застосовуватися під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендації, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО
 Маріанна БУДАНОВА
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР